

Riigi tegevus taimse toidu ohutuse tagamisel

*Kas pestitsiidid ja saasteained
ohustavad meie toitu?*

Riigi tegevus taimse toidu ohutuse tagamisel

Kas pestitsiidid ja saasteained ohustavad meie toitu?

Kokkuvõte auditeerimise tulemustest

Mida me auditeerisime?

Põllumajandusliku tootmise ja toidu-töötlemise lahutamatuks osaks on muutunud kemikaalide kasutamine. Paratamatult jääb osa kahjulikest ainetest toitu ja võib ohustada inimese tervist. Käitleja enesekontrollisüsteem peab kindlustama selle, et müüdav toit oleks inimestele ohutu ega sisaldaks kahjulikke aineid üle lubatud piirmäära.

Et tõhustada toiduohutuse kontrollimist, koondati 2007. aastal kogu toidukontrollialane järelevalve Veterinaar- ja Toiduametisse (edaspidi VTA). Riigikontroll uuris, kuidas toiduohutuse järelevalveasutus kogub keemiliste saasteainete kohta informatsiooni, kui usaldusväärne see on ja kas on tagatud kohased meetmed reageerimaks normide rikkumisele. Auditis analüüsiti muuhulgas ka toidu lisaainete kasutamist, kuna lisaainete ülenormatiivseid sisaldusi võib tinglikult käsitleda samuti saastena.

Auditi käigus tellis Riigikontroll toidus esinevate pestitsiidide ja muude saasteainete testimiseks sõltumatud analüüsid. Testide eesmärgiks oli veenduda, et testitud toidus ei oleks saasteaineid rohkem, kui riikliku toidukontrolli tulemustest eeldada võiks.

Auditis osales kaasatud eksperdina Maaülikooli Põllumajandus- ja Keskkonnainstituut, kelle töö on toodud käesoleva aruande lisas.

Miks on see maksumaksjatele oluline?

Inimestel on õigus ohutule toidule ning vastavale teabele. Käitlejate ülesanne on tagada, et müüki ei satuks ohtlikku toitu. Riik eraldab toidu ja sööda järelevalveks igal aastal üle 100 miljoni krooni (sh saasteainete seirele 2 mln kr). Selle rahaga peaks olema võimalik saada hea ülevaade müüdava toidu ohutusest ja vastavusest EL normidele.

Mida me auditi tulemusel leidsime ja järeldasime?

Riigikontrolli hinnangul näitavad Veterinaar- ja Toiduameti kontrollide tulemused pestitsiidide toiduohutuse olukorda tegelikust paremana. Audit näitas, et toiduseire tulemustes kajastatakse toiduohutuse testimisega otseselt mitte seotud proove, proovide hindamisel ei arvestata eestlaste toitumishoiakuid ja -harjumusi ning laborite võimekus kahjulike ainete tuvastamisel on madal.

Olulisemad auditi järeldused on järgmised:

- Kontrollide teostamisel on Veterinaar- ja Toiduamet lähtunud Euroopa Liidu toiduohutuse nõuetest. Märkimisväärset osa pestitsiidide siseriikliku seire proovidest ei ole aga võetud üksnes toidu testimise eesmärgil. 2007. aasta 365 pestitsiidiproovist

kolmandiku moodustasid Taimetoodangu Inspektsiooni (TTI) proovid, mis võeti peale toidu ohutuse testimise ka taimekaitsevahendite kasutamise ja kvaliteedi, söötade ning mahetoodangu kontrollimiseks. TTI proovide lisamise tõttu näitavad järelevalve tulemused toiduohutuse olukorda paremana. Kui arvestada ainult VTA pestitsiididega seotud toidukontrolle, ei oleks toidu saastatus mitte 3%, vaid 7%.

- Toidu testimine auditi käigus näitas, et taimne toit võib arvatust enam olla pestitsiididega ja muude saasteainetega saastunud. Proovides leiti ülenormilist saastet vähemalt kaks korda rohkem kui riiklikus seires. Kuna tulemused selgusid enne 1.09.2008, kus piirnormide rakendamisel oli erinev praktika, siis ei andnud testimise tulemused järelevalvele selget signaali täiendavaks menetluseks ja ohtude hindamiseks.
- Toiduohutuse järelevalve ei suuda hinnata saasteainetest tulenevaid ohte. Kuna VTA-l puudub teaduslik ülevaade eestlaste toitumisharjumustest, ei ole ülenormatiivse saastatuse tuvastamisel võimalik põhjendatult otsustada, kas toit on ohtlik tarbijale ja tuleks müügitelt kõrvaldada. Viimase kahe aasta jooksul ei ole VTA pestitsiididega saastunud toitu müügiõrgust eemaldanud kordagi.
- Saasteainete jääkide laboratoorse tuvastamise võimekus on madal. Eesti laborites on võimalik tuvastada 20% Euroopa Liidus registreeritud (ligi 1100) pestitsiidide jääkidest. Analüüsimeetoditesse investeerimine on raskendatud ja omavahelise konkureerimise tõttu riiklike laborite analüüsimahud vähenenud, seadmed alakoormatud ja laboritel puudub kindlustunne tuleviku suhtes.
- Toiduohutuse järelevalvealade reformimine jäi poolikuks. Vaatamata toiduohutuse järelevalve koondumisele VTASSE jäi toidu esmatootmise kontrollimine VTA otsese järelevalve alt välja. Nimetatud valdkonnas teostab kontrolle Taimetoodangu Inspektsioon, kel aga puudub õigus kontrollida toiduohutusega seotud nõuete täitmist.
- Kontrollide tulemused ei jõua arusaadaval kujul tarbijani, kelle õiguste eest süsteem peaks hea seisma. Riigiasutused ei avalikusta pidevalt pestitsiidide järelevalve ja toidu uuringute tulemusi ega tõsta süsteemselt tarbijate teadlikkust, et nad suudaksid teha ise valikuid. Iga-aastased Euroopa Komisjonile esitatavad kontrolliprogrammi aruanded ei ole suunatud tavatarbijale (need on võõrkeelsed ja sisaldavad palju spetsiifilisi tabeleid).

Põllumajandusministri vastus: Eelnõus kajastatakse põhjalikult toiduohutuse seisukohalt väga tähtsat pestitsiidide jääkide valdkonda. Eelnõus tõstatatud küsimused vajavad põhjalikumat arutelu ja kaalumist ning esitatud soovitusel on abiks arengukavade koostamisel ja edasiste tegevuste, eelkõige riigieelarveliste vahendite planeerimisel.

Põllumajandusminister esitas ka täiendavaid kommentaare aruande eelnõule. Riigikontroll tänab Põllumajandusministeeriumi eelnõu põhjaliku läbitöötamise eest. Kommentaarides sisalduvaid täpsustavaid lõike ja selgitusi on lugeja parema informeerimise eesmärgil aruande lõpliku teksti vormistamisel arvesse võetud.

Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastus: Veterinaar- ja Toiduamet toetab Põllumajandusministeeriumi arvamust ning võtab arvesse Riigikontrolli soovitusi oma edasiste tööplaanide ja arendustegevuste planeerimisel.

Sisukord

Toiduohutuse ülevaade	5
Toit on ohutu, kui selles ei ole kahjulikke aineid üle lubatud koguse	5
Toiduohutuse üldine järelevalve	8
VTA järelevalve on tõhusam valdkondades, kus ta on teinud kontrolle ka enne toidureformi	8
Põllumajanduslik tootmine on VTA järelevalve alt väljas	11
Toiduohutuse seire	14
Toiduseire käsitles nii toidu- kui ka söödaproove	15
Saasteainetele pole riik kinnitanud piirnorme	16
Riigikontrolli proovid näitavad olukorda halvemana kui riiklik seire	18
Ettevõtjad testivad saasteainete sisaldust toidus minimaalselt	21
Võimekus pestitsiide analüüsida on madal	22
Avalikkusele jagatav teave	26
Põhjalikumate riskihinnangute läbiviimiseks puuduvad VTA-l vajalikud toiduuuringud	26
Teavet ei jagata operatiivselt ja arusaadaval kujul	27
Riigikontrolli soovitused ja auditeeritute vastused	30
Auditi iseloomustus	34
Auditi eesmärk	34
Hinnangu andmise kriteeriumid	34
Lisa: Eksperdiarvamus	36

Toiduohutuse ülevaade

Toit on ohutu, kui selles ei ole kahjulikke aineid üle lubatud koguse

1. Selleks, et kõikides EL riikides müüdav toit oleks inimesele ohutu, on toiduohutusele kehtestatud terves liidus ühetaolised nõuded. Toidualaste õigusnormide üldised põhimõtted ja kontrollide läbiviimise kord on toodud Euroopa Parlamendi ja Euroopa Nõukogu määrustes (EÜ) nr 178/2002 ja (EÜ) nr 882/2004, pestitsiidijääkide sisaldusele toidus kohaldatakse määrust (EÜ) nr 396/2005¹.
2. EL määrused ja Eesti õigusaktid moodustavad toiduohutuse tagamise seisukohalt ühtse terviku. Siseriiklikult olulisim – toiduseadus – reguleerib toidu käitlemist, käitleja enesekontrolli ning sätestab riiklike järelevalveasutuste poolt teostatava järelevalve alused ja põhimõtted.
3. Toiduseaduse kõrval tuleb arvestada ka teiste seadustega kattuvaid osi. Taimekaitseaduse kohaselt võimaldab hea põllumajandustava järgimine hoida pestitsiidijääkide sisaldust tasemel, mis ei kujuta vastuvõetamatut ohtu inimese tervisele. Kemikaaliseaduses sätestatu kohaselt ei tohi kemikaalid kahjustada inimeste tervist ja keskkonda.
4. Toiduohutuse meetmete kavandamisel tuleb lähtuda lisaks ka mitmetest arengukavadest, milles on esitatud ühe probleemivaldkonnana toidu ohutus, saastetegurid, toitumine, nt Põllumajandusministeeriumi valitsemisala arengukava aastani 2012, Keskkonnastrateegia aastani 2030 jmt dokumentides toodut.

Toidu kontroll

5. Toidukäitlemisettevõtete järelevalve ühtlustamise eesmärgil kogu käitlemisahela ulatuses on alates 01.07.2007 kogu toidu järelevalve Veterinaar- ja Toiduameti (VTA) pädevuses²; seni oli toidu järelevalve killustatud Tervisekaitseinspektsiooni, Tarbijakaitseameti ja VTA vahel. VTA struktuuris on keskasutus ja 15 kohalikku asutust – maakondade veterinaar keskused. Järelevalvetoimingute aluseks on VTA kinnitanud vastav kord. Toidu- ja sööda ohutuse järelevalveks eraldas riik 2007. a 175 mln kr ja 2008. a 210 mln kr³.
6. Toiduohutuse järelevalve raames VTA registreerib ja tunnustab toidukäitlemisettevõtteid, kontrollib imporditud toitu, jälgib käitlejate juurutatud enesekontrollisüsteemi toimimist. Vajaduse korral tuleb korraldada nõuetele mittevastava toidu turult kõrvaldamine ja ümbertöötlemisele või hävitamisele saatmine.

¹ Lisaks reguleerivad saasteainete valdkonda järgmised määrused: 1) Komisjoni määrus (EÜ) nr 1881/2006, millega sätestatakse teatavate saasteainete piirnõrmiid toiduainetes, täpsemalt piirnõrmiid nitraatidele, mükotoksiinidele, metallidele, 3-MCPD, dioksiinidele ja PCB ning polüaromaatsetele süsivesinikele nii loomses kui ka mitteloomses toidus toidugruppide kaupa; 2) Nõukogu määrus (EMÜ) nr 315/93, milles sätestatakse ühenduse menetlused toidus sisalduvate saasteainete suhtes.

² Toiduseadus nimetab järelevalveasutusena ka Tarbijakaitseametit (kaupade märgistuse osas).

³ VTA 2007 ja 2008. a eelarve

Mitmeaastases kontrollikavas määratakse kindlaks kontrollide riskipõhisus ja prioriteedid

7. Tõhusa järelevalve jaoks on nõutav mitmeaastase kontrollikava olemasolu. Kavas määratakse kindlaks kontrollimiste strateegilised eesmärgid, asjaomaste tegevustega seotud riskide liigitus, kontrollide läbiviimine ja juhtimine; vajaduse korral ülesannete delegeerimine.

8. Esimene mitmeaastane kontrollikava koostati VTAs aastateks 2007–2010, teine, täiendatud kava aastateks 2008–2011 ning mõlemad on edastatud ka Euroopa Komisjonile.

9. Pestitsiidide ja muude saasteainete puhul peavad liikmesriigid regulaarselt kontrollima, et nende sisaldus toidus ei ületaks kinnitatud piirnorme ning lisainete puhul lubatud koguseid. Selleks võetakse toidust kontrollproove, mida analüüsitakse Veterinaar- ja Toiduameti poolt volitatud laboratooriumides.

Kuni 2008. aastani oli liikmesriikidel õigus kehtestada taimekaitsevahendite jääkidele toidus ise piirnorme

10. 2008. a 1. septembrini kehtis põhimõte, et pestitsiidijääkide piirnorme toidus võisid kehtestada nii EK kui liikmesriigid. 1.septembril 2008 muutus olukord sel määral, et kogu pädevus taimekaitsevahendite jääkide piirmääradega seonduvas tegevuses jäi ühenduse tasandile. Senised direktiivid piirmäärade kohta (sh siseriiklikud) tunnustati kehtetuks ja asendati ühe aktiga (EÜ) nr 396/2005 täiendus)⁴. Selles on sätestatud piirnormid ligikaudu 1 100 pestitsiidile, sh nendele, mida on kunagi kasutatud või kasutatakse ELis ja mujal.

11. Muude riiklike seirete puhul on uuringute liikide ja mahtude kohta üldjuhul antud EL õigusaktidest tulenevad suunised ja soovitusel. Riiklikeks seireteks on nt saasteainete seire, dioksiinide ja dioksiinitaaliste ühendite seire, toidu lisainete seire jt.

Kiirhoiatusvõrgustik

12. EL toiduohutuse järelevalvega tegelevate ametkondade vahel teabe vahetamiseks toidust ja söödast pärinevate ohtude kohta on kasutusel kiirhoiatusvõrgustik ehk RASFF (Rapid Alert System for Food and Feed). Süsteemis osalevad Euroopa Komisjon, Euroopa Toiduohutusamet ja liikmesriigid. Kui võrgustiku liikmel on andmeid toidust või söödast tuleneva inimeste tervisega seotud vahetu või kaudse tõsisemat laadi riski kohta, siis tuleb sellest kohe teatada Komisjonile, kes edastab ohuteate viivitamata teistele võrgustiku liikmetele.

Mõisted:

Ametlik kontroll – mis tahes kujul toimuv kontroll, mida pädevasutus või ühendus viib läbi käitlejate juures eesmärgiga teha kindlaks toidu vastavus õigusnormidele.

Käitleja enesekontrollisüsteem – enesekontroll koos kirjalikult vormistatud enesekontrolliplaaniga, mille eesmärgiks on tagada, et toit oleks ohutu.

---

⁴ 1.09.2008 jõustusid määruse 396/2005 lisad II, III ja IV.

Pestitsiidide jäägid – jäägid, mille esinemine toidus tuleneb toimeainete kasutamisest põllumajanduslikus tootmises või toidusaaduste hilisemal töötlemisel (nt säilitamisel).

Pestitsiidi jäägi piirnorm (MRL) – kõrgeim toidus lubatud jäägi kontsentratsioon, mis on sätestatud, lähtudes ühelt poolt hea põllumajandustava rakendamisest tootmises ja teiselt poolt rohkem ohustatud tarbijate kaitsmisest.

Vastavusdeklaratsioon – saaduse nõuetekohasust tõendav kirjalik dokument, mille väljastab tootja, ning mis peab sisaldama kinnitust, et saadus vastab kehtivatele nõuetele.

Toiduproovide võtmine analüüsiks – toidu tootmise, töötlemise ja turustamisega seotud aine võtmine eesmärgiga kontrollida analüüsides tegemise teel vastavust toidualastele õigusnormidele.

Saasteaine – igasugune aine, mida ei ole toidule lisatud taotluslikult, vaid mis on sinna sattunud toidu tootmisel, esmasel töötlemisel, käitlemise ajal või keskkonnasaaste tulemusena.

Aktsepteeritav päevadoos (ADI) – aine kogus toidus või joogiveses, mida võib iga päev kogu eluea jooksul tarbida, ilma et tekiks olulist riski inimese tervisele (ööpäevas kehakaalu kg kohta) ja ohustamata tundlikke elanikkonna rühmi (nt lapsed ja veel sündimata lapsed).

Akuutne standarddoos (ARfD) – aine kogus toidus, mida võib kehakaalu kohta manustada lühikese aja, tavaliselt ühe päeva jooksul, tarbijat märkimisväärselt ohustamata, võttes arvesse tundlikke elanikkonna rühmi (nt lapsed ja veel sündimata lapsed).

Toiduohutuse üldine järelvalve

Järelevalveala suurenemine seadis VTA-le uued väljakutsed

13. Järelevalve eesmärgiks on tagada, et toidukäitlejad järgivad toidualaseid õigusnorme. Pädev asutus peab toidukäitlejaid kontrollima riskidest lähtuvalt. Kontrollimiste sagedus peab olema korrapärane ja riskiga võrreldes proportsionaalne. Kuna järelvalve ametnikud kõiki ettevõtteid ei suuda kontrollida, on oluline, et kontroll keskenduks suurema riskiga valdkondadele.

14. Veterinaar- ja Toiduameti järelvalve all on 11 490 käitlejat⁵. Seoses Tervisekaitseinspeksioonilt (TKI) toidujärelevalve funktsiooni ülevõtmisega suurenes 2007. a teisel poolaastal kontrollitavate ettevõtete arv 8 korda (peamiselt jaemüügi- ja toitlustusettevõtete arvel).

15. Auditeerimisel selgus, et VTA teostab järelvalvet vastavalt keskasutuse koostatud korrale ja aastaplaanile ning juhtudel, kui on põhjust arvata, et on tegu rikkumisega. Samas polnud mitmeaastases kontrollikavas välja toodud kontrollimiste prioriteete ja järelvalve mahtusid valdkondade lõikes. Kuna järelvalveametnikud tegelevad üldjuhul väga mitmete valdkondadega, siis võib tekkida olukord, kus järelvalve keskendub neile valdkondadele, kus spetsialistidel on parem ettevalmistus.

16. 2007. a järelevalvetulemusi analüüsid selgub, et inspekteerimiste ja ettevõtete suhtarv 2007. a võrreldes 2006.aastaga vähenes, mis näitab, et kõiki ettevõtteid ei suudetud kontrollida sama sagedusega nagu varasemal perioodil. Kui Tervisekaitseinspeksioon kontrollis 2005. a jaekaubandust keskmiselt 1,4 ja toitlustusettevõtteid keskmiselt 1,6 korda aastas, siis VTA 2007. a poole aasta andmed näitavad, et jaemüügi- ja toitlustusettevõtetest kontrolliti vaid iga kolmandat ja toitlustusettevõtetest iga neljandat ettevõtet.

17. Neid ettevõtteid, mis enne 2007. aastat olid VTA järelvalve all, kontrolliti sama tihedalt nagu varem või isegi tihedamalt. Nt piimatoodete käitlejaid kontrolliti 2007. a 7 ja lihakäitlejaid keskmiselt 13 korda aastas (tabel 1). 2006. a olid vastavad arvud 7 ja 10 korda.

Tabel 1. VTA inspekteerimiste tulemused mõnedes käitlemisvaldkondades 2007. aastal

Käitlemisettevõtte liik	Ettevõtete arv	Kontrollide arv	Kontrollide ja käitlejate arvuline suhe (%)	Võetud proove
Liha ja lihatoodete käitlemisettevõtted	131	1665	13	895
Piima ja piimapõhiste toodete käitlemisettevõtted	38	269	7	366

Ettevõtja peab täitma ühenduse toiduohutusnõudeid.

Foto: Scanpix.ee

⁵ Sh 5446 toidu jaemüügi- ja toitlustusettevõtteid, 4713 toidustamisettevõtteid, 336 mitteloosse toidu käitlejat, 345 ladustusettevõtet ja 650 muud käitlejat.

Toidu ladustamise ettevõtted	313	593	3	198
Jaemüügi ettevõtted	5385	1640	0,3	453
Toitlustus ettevõtted	4788	1803	0,4	37

Allikas: Riigikontroll VTA andmete põhjal

18. Peadirektori kinnitatud kord näeb ette, et jae- ja toitlustusettevõtete puhul teostatakse keskmise riskitasemega ettevõtetes kontrollkäike vähemalt üks kord aastas (keskmise riskitasemega ettevõteteks loeti kauplusi, kus ostjate arv ületab 250). Seda kontrollimiste sagedust auditeerimisel ei täheldatud.

19. Toidu ohutusele kinnituse leidmiseks võetakse kindla korra kohaselt proove laboratoorsete analüüside tegemiseks, sh mikrobioloogilise ja keemilise saaste tuvastamiseks. 2007. a võeti nt jaekaubandusest 453 proovi (tabel 1). Põhiosas olid need proovid mikrobioloogilise saastatuse määramiseks. Proove pestitsiidide määramiseks järelevalve ega seire käigus poodidest, samuti toitlustusasutustest ja koolisööklatest sel aastal ei võetud. Toitlustusasutustest ja koolisööklatest ei kavandatud proove võtta ka 2008. aastal.

20. Et suurematest toidukauplustest ostetakse üle 70% toitu⁶, siis mõjutab seal müüdiv toodang tarbijate tervist kõige rohkem. VTA leiab, et ka edaspidi tuleb keskenduda mitte niivõrd kauplustest, kui just ladudest proovide võtmisele. Viimastest saadakse tõenäoliselt laboritulemused enne selle toidu mahamüümist ja samas suudetakse tagada kümnetesse poodidesse üle vabariigi läinud toidupartii nõuetekohasus (mitte võtta kümme proovi kümnest poest).

21. Riigikontroll leiab, et ennetav funktsioon on loomulikult oluline, kuid tuleb arvestada, et kauplused, sööklad ja lasteaiad saavad taimesaadusi ka kohalike tootjatelt, s. t hulgilao vahendusega.

22. Järelevalve käigus määrati 2007. a trahve kokku 466 000 kr (2006. a 279 000 kr). Kui rääkida keemilistest saasteainetest, siis selles osas oli järelevalve mõju toiduohutust silmas pidades väike. Rikkumistele ei olnud võimalik kohe reageerida.

23. 2007. a leiti pestitsiidijääkide kontrollimisel nõuetele mittevastavaid aineid toidus 11 korral. Kahel juhul koostati RASFFi ohuteade, muudel juhtudel toksikoloogilisi ohtusid ei leitud. Kõigil juhtudel võeti saastunud tootest käitleja juures uued proovid, kuna aga teiste partiide puhul ülenormatiivseid jääke ei leitud, siis ei olnud ilmselt tegemist süstemaatilise rikkumisega. VTA-l pole andmeid, et pestitsiidide ja saasteainetega saastunud kaupa oleks Eestis turult kõrvaldatud.

24. VTA selgitustel ei ole seni suudetud tõestada otseselt ohtu inimese tervisele. VTA viitas sellele, et kroonilise riski hindamise seisukohalt pole tähtis niivõrd parameeter, mis üks kord on üle normi, aga ülejäänud kordadel ei leita seda jääki üldse. Tähelepanelikumalt tuleb analüüsida

⁶ Eesti Konjunktuuriinstituut, Elanike toitumisharjumused 2007.

Saasteainete piiranguid eiranud ettevõtted on enamasti pääsenud sanktsioonidest

neid tulemusi, kus mõne näitaja sisaldus on pidevalt piinormi lähedal. Seetõttu kedagi keemiliste saasteainete normi rikkumise eest ei trahvitud ja teateid leitud saaste mõjust (ADI ja ARfD arvude põhjal) ei avaldatud. See on ühtlasi põhjus, miks juhul, kui on leitud üksik piinormi ületamine, pole saadust turult ära korjatud. Järelevalve mõju vähendab see, et enamasti jõutakse saastunud partii enne kordusanalüüside tulemuste selgumist realiseerida.

25. Kolmandatest riikidest pärit kauba puhul peab pädev asutus organiseerima impordikontrolle mitmeaastase kontrollikava alusel ja võimalikke riske silmas pidades. Kolmandatest riikidest tulev toit on alati kõrgendatud kontrolli all. Teatud toidusaadetiste puhul näeb Euroopa Komisjon ette täiendavaid impordikontrolle, mida tuleb täita ja mida järelevalve on ka teinud⁷. Euroopa Komisjoni otsustega hõlmamata toidu puhul ei olnud VTA täiendavaid plaanilisi kontrolle ette näinud. Täiendavad kontrollid võiksid siiski osutada vajalikuks, arvestades ohuteadetest tulenevaid aspekte.

26. 2005. a edastati RASFFi ohuteateid (kõikide saastekategooriate lõikes) kõige rohkem seoses Iraani (474 juhtu), Hiina (282), Türgi (198), India (138), Hispaania (126) ja Brasiilia (125) toidukaupadega. Samas Rootsi kohta oli hoiatusi 11 ja Soome kohta 1.

27. Pestitsiidide järelevalve tulemuste fikseerimiseks peetakse ametis proovide analüüsi registrit, kus maakondade inspektorid üksnes registreerivad analüüsid. Register ei sisalda kvalitatiivset teavet proovide tulemuste kohta, nagu leitud saasteaine nimetus, kogus, võrdlusalus jms, mis oleks info saamise mõttes kõige olulisem, nimetatud infot talletavad inspektorid.

28. Ametis ei ole täielikult suudetud juurutada toidukontrolli infosüsteemi. Andmestik järelevalve tulemuste kohta on hajutatult maakondade veterinaarkeskustes ja juhtkond ei saa alati operatiivselt sekkuda puuduste kõrvaldamisse. Nt pole keskasutusel andmeid selle kohta, kas ettevõtetes toimib enesekontrollisüsteem hästi või halvasti.

29. Seega võib ütelda, et VTA ei ole järelevalvetegevuses kasutanud ära kõiki olemasolevaid võimalusi seda tõhustada. Tegevused ei toetu alati riskihinnangutele. Tõhusamalt kontrollitakse loomsete toitade käitlemise valdkondi, mis ka enne reformi olid ameti järelevalve all. Taimsete saaduste käitlemisel võivad riskid olla väiksemad ja kontrollima ilmselt peabki harvem, kuid see ei selgunud mitmeaastasest kontrollikavast.

Kontrollide kavandamist raskendab järelevalve tulemuste laialipillutus

---

⁷ Nt 2007. a tuli võtta teatud riikidest pärit toiduainepartiidest proove aflatoksiinide ja sudaani sisalduse määramiseks.

Toiduohutuse järelevalvelade ühildamine jäi poolikuks

30. Euroopa Liidu õigusaktide kohaselt tuleb toidu ja sööda ohutuse tagamiseks käsitleda tootmisahela kõiki osi katkematu tervikuna, alates taimest ja loomast ning toidu esmatootmisest kuni tarbijale üleandmiseni, kuna kõik ahela osad mõjutavad toidu ohutust⁸.

31. 14.veebbruaril 2007 võeti Riigikogus vastu toiduseaduse muutmise seadus, mis jõustas ühe asutuse pädevuse kogu toidu järelevalveahelas. Seni lasus toiduvaldkonna järelevalve pädevus Tervisekaitseinspeksioonil (TKI) ja VTA-l, muudatuse tulemusena jäi ühtseks järelevalveasutuseks VTA.

32. Vastava seadusemuudatuse seletuskirjas märkis Põllumajandusministeerium, et järelevalvelade koondamine ühe asutuse alla võimaldab säästlikumalt kasutada nii inim- kui ka materiaalseid ressursse. Nii suudetakse tagada järelevalvetegevuse käigus ühtsem lähenemine käitlejatele ja ühtne lähenemine õigusaktidest tulenevate nõuete rakendamiseks. Lähtudes riskianalüüsist, on võimalik tõhusamalt jaotada ressursse kogu toiduvaldkonna kontrollimiseks.⁹

33. Auditeerimisel selgus, et kuigi toiduvaldkonna järelevalve koondus Põllumajandusministeeriumi valitsemisalasse, ei jagunenud ressursid nii, et kogu toiduahela kataks ühe pädeva asutuse kontroll. Kogu toidu- ja söödaalase järelevalve koondamine ühe järelevalveasutuse alla on ministeeriumi selgitusel edasiste arutelude teema.

34. VTA ei kontrolli selliseid valdkondi nagu hea põllumajandustava järgimine tootjate poolt, taimekaitsevahendite ja väetiste kasutamine, aiandustoodete kvaliteet, taimne mahetoit. See tähendab, et esmatootjad, kes müüvad tooteid, mida ei ole töödeldud, ei ole VTA vahetu kontrolli all.

35. VTA kontrollib esmatootjaid peamiselt kahel juhul: laekunud kaebuste põhjal või siis, kui plaanilise järelevalve korras ladustamissettevõttest võetud proovis tuvastatakse jääke normist rohkem. Sellised juhud on olnud harvad. VTA selgitusel on riskipõhiselt oht taimetootjate juures liiga väike, et allutada nad tihendatud kontrollile olemasoleva inimressursi juures.

36. Esmatootjate all käsitleb Riigikontroll siinses kontekstis kutselisi tootjaid. ELis rakendatud ühtse meetodika alusel on kutselised tootjad need, kelle tootmismahut ületab majandusliku suuruse alampiiri – 2 ESU¹⁰. Selleks peab tootjal olema piltlikult kas vähemalt 20 ha teravilja või

Eesti kartul on ohutu. Kas ka edaspidi?
Foto: www.f.elu.ee

⁸ Seletuskiri toiduseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde; Põllumajandusministeerium, 2006.

⁹ Samas.

¹⁰ 1 ESU võrdub 18 755 kr.

rohkem kui 5 lehma¹¹. Selle kohaselt on põllumajandussaadusi müügiks tootvaid isikuid Eestis 5788¹².

37. Esmatootjate juures viib regulaarseid kontrolle läbi Taimetoodangu Inspeksioon. Ta kontrollib tootjate juures hea põllumajandustava järgimist, saaduste kvaliteeti, põlluraamatute täitmist ning võtab saagist proove analüüsideks. Ka taimekaitsevahenditega seotud küsimuste menetlemise pädevus¹³ lasub praegu Taimetoodangu Inspeksioonil (tulenevalt 2008.a VTA ja TTI vahel sõlmitud koostöölepingust), kuna tal on olemas tööülesannete täitmiseks vajalikud oskused (ametis on toksikoloogid) ja infrastruktuur.

38. Oma olemuselt ja ülesannetelt läheb Taimetoodangu Inspeksiooni tegevus kokku liidu põhimõtetega, mille kohaselt järelevalve peab olema suunatud esmakäitlejate, st ka tootjate kontrollimisele¹⁴. Odavam on vältida riske (st konkreetset juhul piinormide ületamisi) sel teel, et põllumajandustootja pestitsiide õigesti kasutab, kui hilisemas faasis kuluka keemilise analüüsi põhjal toitu turult tagasi kutsuda. Esmatootja annab sel juhul toidu ohutuse kohta kinnituse, mida toidukäitlusahela järgmistes lülides üldiselt usaldatakse.

39. TTI lähtub kontrollide tegemisel taimekaitseadusest jm õigusaktidest. VTA arvates tuleneb TTI-le neist aktidest piisavalt kokkupuutepunkte VTA tööga, mida tehakse toidukontrollide raames, nt mis aitavad vältida taimekaitsevahenditega töödeldud saadustest tarbijatele tulenevat ohtu.

40. TTI-l on aastatepikkune praktika tootjate järelevalve alal, kuid praegu on probleemiks see, et inspeksioonil pole järelevalve teostamise õigust toidu- ja söödanõuete täitmise üle. Sellest tulenevalt ei ole TTI tegevus hõlmatud toiduohutuse ühtsesse järelevalve kavandamisse. Samuti tähendab see, et esmatootjate toidutootmise üle sisulist kontrolli ei tehta.

Põllumajandustootjate puhul ei kontrollita toidunõuete täitmist

41. Taimekaitsevahendite turustamine Eestis on pidevalt kasvanud: 2004. a 779 tonnilt 1142 tonnini 2007. aastal¹⁵. Suurenevad toetused võimaldavad tootjatel osta ja kasutada edaspidi üha suuremaid koguseid pestitsiide ja väetisi. Saastatust suurendavad ka nitraadid, mis satuvad toidusse lämmastikväetiste liialdatud kasutamisest. Täna puudub efektiivne mehhanism, kuidas suurenevat survet saastatusele vältida.

42. Et VTA ei näe TTI kontrollide kaasamises lahendust, siis on põhimõtteliselt võimalik kaaluda kahe variandi vahel: TTI-le tuleks

---

¹¹ Maainfo.ee: Ülevaade

¹² Talusid majandusliku suurusega üle 2 Euroopa suurusühiku (ESU).

¹³ EK juures asuv alaline toiduahela ja loomatervishoiu komitee, mis koosneb liikmesriikide esindajatest ja mille sektioonides menetletakse teiste küsimuste kõrval ka pestitsiidijääkidega seotud probleeme.

¹⁴ (EÜ) nr 178/2002 art 3 kohaselt toidualaste õigusnormide kontrolli mõiste hõlmab kõik toidu ning sööda tootmis-, töötlemis- ja turustusetapid.

¹⁵ TTI andmetel.

tootjate kontrollimisel kas õigusi juurde anda või vastavad kontrolliüksused viia VTA koosseisu. Põllumajandusministeeriumi selgitusel on kaalutud pigem viimast varianti.

43. Kokkuvõttes pole selgelt sõnastatud kontrollide eesmärke toidutootmise esmaahelas, kusjuures Taimetoodangu Inspeksiooni võimalusi toiduohutuse tagamisel kasutatakse ära vaid osaliselt. Järelevalve selgem jaotus võimaldab ressursse paremini kasutada.

44. Riigikontrolli soovitus põllumajandusministrile: Viia läbi Taimetoodangu Inspeksiooni reformimine, mille tulemusena esmatootjate kontrollimisega seotud struktuuriüksused viiakse üle VTA koosseisu. Alternatiivina kaaluda vastavates õigusaktides (taimekaitseaduses, toiduseaduses) viite tegemist, et inspeksioon teostab põllumajandustootjate kontrolle ja võtab proove toidu- ja söödaohutuse tagamise eesmärgil. Muudatuse tulemusena tõhustuvad kontrollid ja väheneb halduskoormus.

Põllumajandusministri vastus: Põllumajandusministeeriumi arvates on hetkel võimalik Veterinaar- ja Toiduameti ning Taimetoodangu Inspeksiooni koostööd tõhustada halduskoostöö seaduse raames ja täpsustada järelevalve prioriteete mitmeaastases kontrollikavas. Edaspidi kaalub Põllumajandusministeerium kindlasti Riigikontrolli ettepanekute asjakohasust.

45. Riigikontrolli soovitus Veterinaar- ja Toiduameti peadirektorile:

- Kajastada mitmeaastases kontrollikavas riskidel põhinevad kontrolliprioriteedid, mis hõlmaksid kogu toiduahelat, ja kontrollimistel lähtuda riskihinnangutest.
- Tõhustada ametisest infovahetust, kus kajastuksid andmed kõikide maakondade veterinaarkeskuste järelevalve tulemuste kohta. Täiustada olemasolevat analüüside järelevalve registrit detailsemate andmetega pestitsiidianalüüsi tulemuste kohta.

Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastus: Hetkel kehtivas mitmeaastases kontrollikavas on ametlikud kontrollid juba praegu planeeritud riskipõhiselt. VTA analüüsib Riigikontrolli märkustest tulenevalt VTA ja TTI vahelise koostöölepe sisu ning viib TTI-ga kooskõlastatult lepingusse vajadusel sisse asutuste koostööd täpsustavad muudatused. VTA võtab arvesse Riigikontrolli märkuse registri kohta ja piisavate rahaliste vahendite olemasolul koos arendajaga ka registrit täiustab.

Toiduohutuse seire

VTA jättis seires tagaplaanile korraldusliku külje

VTA enda pestitsiidijääkide kontroll iseloomustab toiduturu olukorda tõepärasemalt kui kaasatud asutuse seire

46. Liikmesmaad peavad igal aastal võtma piisaval hulgal proove saasteainete määramiseks. EK kinnitab igal aastal toidus esinevate pestitsiidijääkide seireks soovituslikud¹⁶ alused ehk kontrolliprogrammi; see koosneb EL maadele ühisest seireskeemist ja riiklikust seirest.

Komisjon on välja arvutanud, et liikmesmaades on võimalik igal aastal analüüsida kaheksat toiduainet: nendest proovide võtmine ongi jaotatud riikide vahel vastavalt elanike ja tarbijate arvule, võttes iga toote kohta vähemalt 12 proovi aastas igas riigis¹⁷ (kokku 96 proovi aastas), lisaks mõned proovid spetsiifilistest toitudest nagu imikutoidud jms.

47. EL ei kirjuta ette, kui palju peab liikmesriik võtma proove riikliku seire tarbeks. Eestis on kujunenud nii, et seiremahust kolmandiku moodustavad EL poolt soovitud proovid ja 2/3 moodustab rahvuslik seire. 2007. aastal analüüsiti 365 proovi, kolmel eelmisel aastal keskmiselt 428 proovi.

48. Võrreldes Eesti andmeid liikmesmaade seirearuannetega (viimased kättesaadavad andmed on 2005. a) nähtub, et riikide keskmisena võeti toidust üks proov ligikaudu 6594 inimese kohta. Eesti võttis ühe proovi 3225 elaniku kohta, mis on oluliselt üle EL keskmise (tabel 3).

Tabel 2. Riikide võrdlus seireandmete põhjal 2005. aastal

Riik	Proove kokku	Elanikke kokku, mln	Elanikke ühe proovi kohta	Piirnormi (MRL mg/kg) ületavaid tooteid
Soome	1701	5,3	3116	5,8
Rootsi	1897	9,0	4744	6,1
Läti	96	2,3	23 958	4,2
Leedu	364	3,5	9615	1,6
Saksamaa	13 951	82,2	5892	6,7
Eesti	403	1,3	3225	3,5
EL	75 064	495,0	6594	5,0

Allikas: Riigikontroll seirearuannete põhjal

49. Teiste riikide praktikale tuginedes on VTA arvates raske õigustada vajadust investeerida raha proovimahtude suurendamiseks. Ametlikud seiretulemused olid Eestis head: 2005. a leiti piirnorme ületavat saastatust 3,5%, 2007. a aga 3,0% (tabel 4).

¹⁶ Alates 2009. a tuleb soovitude asemel järgida Komisjoni määruses nr 1213/2008 sätestatud.

¹⁷ Kui vähemalt 1% taimse päritoluga toodetest sisaldab pestitsiidijääke üle määramispiiri, leidub 642 proovi kontrollimisel 99% tõenäosusega nende seas 1 proov, milles on pestitsiidijääke üle määramispiiri.

Tabel 3. Pestitsiidijääkide seire Eestis 2003–2008

	2003	2004	2005	2006	2007	2008. a 7 kuud
Proove kokku	355	410	403	472	365	113
Jääke leitud alla piirnormi	143 (40%)	213 (52%)	166 (41%)	165 (39,5%)	153 (42%)	87 (77%)
Jääke leitud üle piirnormi	34 9,6%	20 4,9%	14 3,5%	10 2,2%	11 3,0%	1 0,9%

Allikas: Riigikontroll VTA seirearuannete põhjal

Toiduseire käsitles nii toidu- kui ka söödaproove

50. Proovi võtmise korraldust vaadates selgub, et VTA ja Tervisekaitseinspeksioon võtsid 2007. a kokku 256 proovi. See arv ei ole võrreldav varasematel aastatel võetud proovide arvuga (nt 2006. a võeti 472 proovi). Mahu tagamiseks on seireplaani arvestatud toiduohutusega mittetegeleva asutuse – Taimetoodangu Inspeksiooni (TTI) poolt võetud 109 proovi (tabel 5).

Tabel 4. 2007. a seire andmed asutuste lõikes

	Tellitud proove	Proovid, milles sisaldasid pestitsiidijäägid	Sh üle MRLi (mg/kg)	Piirnormi (MRL mg/kg) ületavaid tooteid
Veterinaar- ja Toiduamet	128	104	9	7,0
Tervisekaitse- inspeksioon	128	64	1	0,8
Taimetoodangu Inspeksioon	109	6	1	0,9
Kokku	365	174	11	

Allikas: Riigikontroll VTA andmete põhjal

51. Taimetoodangu Inspeksiooni võetud proovides oli liialt suur mahetoodete osakaal – 20%. Komisjoni soovitus 2007. a nägi ette küll teatava hulga proove mahepõllumajandustoodetest, mille arv peegeldab mahepõllumajandustoodete turuosa igas liikmesriigis (võimaluse korral vähemalt üks). Arvestades, et Eestis on mahetoodete turuosa alla 0,5%, pidanuks maheproove olemagi üks, võeti aga, nagu oleks turuosa 5%¹⁸. Mahetoodetes on analüüsitulemused oodatult paremad, kuna nende tootmisel ei tohi erinevalt tavatootmisest kasutada pestitsiide.

52. Teiseks ei võtnud TTI proove üksnes toidust, vaid ka söötadest (kui palju nimelt, seda VTA ei tea, sellist arvestust ei pea ka TTI). Kolmandaks ei tellinud TTI mitte kõikide proovide kohta pestitsiidijääkide täisanalüüse: nt seemnete külvielse töötlemise jääkide

¹⁸ Eesti Konjunktuuriinstituudi uuringu „Kohalike mahepõllumajandustoodete ja -toidukaupade turg Eestis 2007.aastal“ andmetel moodustasid mahepuuviljad ja -marjad Eesti kogu puuvilja ja -marjasaagist 2007. a 5,2%. Samas nende tarbimise osakaal oli 0,6%. Maheteravilja tarbimise osakaal teravilja kogutarbimises oli 2007. a 0,04%. Kogu toidukaupade (sh importtooted) jaekäibest moodustasid Eestis toodetud mahetooted 2007. a 0,23%.

tuvastamisel uuriti ainult seda preparaati, mida tootja konkreetselt kasutas.

VTA leidis piirnorme ületavaid tooteid 7%, TTI vaid 1%

53. Neil põhjustel oli loomulik, et TTI proovides leiti vähem saasteaineid: 2007. a isegi 15 korda vähem kui VTA proovides, sh piirnorme ületavaid proove oli 0,9%, samal ajal kui VTA leidis neid 7%.

54. VTA ise seire korralduslikus küljes vigu ei näe, põhjendades, et TTI ei ole kaasatud toiduseiresse. TTI tulemusi kasutab amet ainult seetõttu, et TTI poolt tootjalt koristusjärgselt võetud proovi tulemus on samaväärne tulemusega, kui seda oleks teinud VTA ise samast kohast proovi võttes.

55. Kokkuvõtvalt ei iseloomustanud 2007. a pestitsiidijääkide seire piisavalt toiduturgu. Kui mitte arvestada TTI proove, oleks pestitsiidide seire puhul ülenormiliste jääkide tuvastamise protsent 2007. a suurem, kui praegu on seirearuandes toodud. Mitmeaastases kontrollikavas puudub viide TTI võimalikule kaasamisele.

Puudub selgus, kas saasteained ohustavad toitu

56. Taimses toidus võib peale pestitsiidide esineda ka muid saasteaineid nagu nitraadid, mükotoksiinid, raskemetallid jm. Ülenormatiivseid proove on seirete käigus leitud üksikuid.

57. Põhiliseks probleemiks on muu hulgas see, et paljudel juhtudel puuduvad piirnormid saaste tuvastamiseks¹⁹. Seejuures on liikmesmaadel õigus ajutiselt neid ise kehtestada, kuid Eesti pole seda teinud. Põllumajandusministeeriumi selgitusel on otsuste tegemiseks vaja teaduslikke andmeid, mis aitaksid põhjendada normi kehtestamise vajadust; põhjendused tuleb esitada ka EL institutsioonidele. Selliseid uurimusi Eestis pole. Uuringute läbiviimiseks ja piirnormide menetlemise kogumaksumuseks hindab ministeerium 10 mln kr, kuid ministeeriumi selgitusel ei ole selleks eelarvelisi vahendeid eraldatud.

58. Nitraatide puhul on piirnormid ELis kinnitatud spinatile, värsketele salatitele, imikutoitudele ning mõnedele väikelastele mõeldud teraviljapõhistele töödeldud toitudele. Muid köögivilju võib turustada ka siis, kui nende nitraatide sisaldus on kõrge. Nt VTA kontrollide käigus on leitud hiina kapsas nitraate 2773 mg/kg²⁰. Väga kõrged nitraadisaldused võivad olla näiteks maitsetaimedes (meliss, basiilik, murulauk jne)²¹. Ka nendele taimedele nitraatide norme kehtestatud ei ole. Toidu kuumtöötlemisel nitraatide hulk väheneb.

¹⁹Eestis kehtivad komisjoni määrusega 1881/2006 sätestatud piirnormid teatavatele toidugruppidele, sealhulgas nitraatidele, mükotoksiinidele, metallidele, 3-MCPD, dioksiinidele ja PCB ning polüaromaatsetele süsivesinikele

²⁰ 13.04.2008 Harjumaa VK poolt analüüsitud hiina kapsa proov.

²¹ Ekspertiarvamus, MÜ.

Seire näitab, et nn kiirsöögid sisaldavad ohtlikult akrüülamiide

59. Uuritud toiduproovides leiti kõige rohkem akrüülamiidi (67% proovides). Selle kogused seire tulemuste põhjal jäid vahemikku 100–1000 µg/kg, kusjuures akuutne toime (nõrkus, koordinatsioonihäired) avaldub 100 mg/kg (kehamassi kg kohta). Akrüülamiidi tekkemehhanism toidus pole päris selge, kuid tõenäoliselt tekib see toidu kuumtöötlemisel aminohapete ja suhkrute vahelise reaktsiooni tulemusena. Põhilised toidugrupid, kus seda leiti, olid friikartulid, kartulikrõpsud, imikute purgitoitud²².

60. Mükotoksiinidest otsiti 2006. a ja 2007. a sagedamini taimses toidus aflatoksiine, eelkõige kolmandatest riikidest pärit kaubas. 2008. a on teraviljasaadusi eksperdi antud hinnangul analüüsitud vähem ja andmed mükotoksiinide eri vormide sisalduse kohta uudseviljast praktiliselt puuduvad.²³

61. Kuna praegu pole EL ega ka Eesti riik kehtestanud paljudele saasteainetele piinorme, võivad VTA inspektorid kontrollide käigus pöörata neist tulenevatele riskidele vähe tähelepanu.

Toidu lisaainete kontrollimine on väheefektiivne

62. Euroopa Liidu põhimõtte kohaselt peab lisaainete kasutamine olema ohutu ja tooma tarbijatele kasu²⁴.

63. Tulenevalt määruses 178/2002/EU sätestatud jälgitavuse nõudest kontrollib VTA järelevalve käigus tooraine koostisosade õigsust ja lubatavust lõpptoota märgistuse kaudu. Märkimisväärseid rikkumisi ei ole tuvastatud.

64. Toidu lisaainete kontrollimisel on põhiprobleemiks see, kas lisaaineid kasutatakse toidus ohutul määral. Tootjad peaksid lisaainegruppide puhul rakendama proportsionaalsuse reeglit – vähendama koguseid selle suhtelise osa võrra, milline on teise lisaaine sisaldus selles toidus²⁵. Põllumajandusministeeriumi selgitusel ei ole võimalik proportsionaalsuse reeglit laiendada kõikidele lisaainetele, seda rakendatakse üksnes sarnase toimega lisaainete puhul.

65. Seire käigus leiti ülenormatiivsete lisaainete sisaldustega proove nii 2006. kui ka 2007. a kõikide tootegruppide lõikes 5% piires. Eesti toodetes tuvastati ülenormilisi sisaldusi viimasel aastal rohkem kui sissetoodud kaubas. See näitab, et meie tootjad on hakanud lisaainete kasutamisega liialdama. Eriti kasutatakse lisaaineid kokteilide, jookide ja kondiitritoodete juures, kus toite värvitakse ahvatlevama välimuse

²² Saasteainete seire, 2007, TKI Tartu labor.

²³ Eksperdiarvamus, MÜ.

²⁴ Ühendatud arutelu – Toidu lisaained; Euroopa Parlament.

²⁵ VV 7.03.2000 määrus nr 81, § 8.

andmiseks, mistõttu on raske eeldada, et selles funktsioonis nad oleksid tootmiseks ja inimeste tervisele vajalikud²⁶.

66. Eestis on oht, et väikelastel võib päevane lisaainete hulk mitmekordselt ületada aktsepteeritavaid päevadoose (ADI), sest maiustused ja karastusjoogid sisaldavad kattuvaid lisaaineid²⁷. Eestis on seni puudunud kompleksne sekkumistegevus koolides. Tõhusa sammu tegi käesoleval aastal sotsiaalminister, piirates füsioloogilise mõjuga ainete kasutamist laste menüüs²⁸.

67. Kokkuvõtvalt – VTA kontrollib lisaainete koguseid lähtuvalt tootjapoolsest märgistusest, kuid mitte sellest seisukohast lähtudes, kas lisaained on olnud tootmiseks hädavajalikud ja kas nende kasutus on toonud kaasa täiendavaid riske inimestele.

Auditikontroll näitas, et aiasaadustes oli igas kolmandas proovis saasteaineid üle normi

68. Toidu valmistamisel vajamineva tooraine pakenditelt võime kokku lugeda sinna lisatud toiduvärvid, säilitusained jms. Kuid nähtamatuks jäävad saadustes peituvad pestitsiidide jm saasteainete jäägid.

69. Auditi käigus võeti kontrollproove selliste jääkide määramiseks ja telliti analüüsid samadest laboritest, mida ka VTA kasutab kontrollide teostamisel. Puuviljadest ja muudest aiasaadustest võeti kuus proovi pestitsiidijääkide määramiseks, saasteainete sisaldust uuriti neljas proovis.

70. Tartus konkreetsete müügikettide eri kauplustest võetud sama saaduse (nt mandariini) proovid segati üheks koondprooviks ja ~~proov~~ analüüsiti TKI Tartu laboris. Tallinna proovid (õunad, sidrunid) võeti ühes kaupluses samast partiist ning analüüsiti Põllumajandusuuringute Keskuse saasteainete ja jääkide laboris.

71. Kontrollproovide analüüsi tulemused näitasid, et kõik aiasaadused sisaldasid pestitsiidijääke – 6 proovis leiti kokku 20 pestitsiidijääki (tabel 5). Võrdluseks – riikliku seire puhul on jääkidega proovide osatähtsus olnud ligikaudu pool. Üks proov sisaldas 8 erinevat jääki. Ka riiklikus seires oli 2007. a üks proov, mis sisaldas 8 jääki.

72. Kahes proovis leiti jääke üle lubatud piirnormi. Proovide kogumahu kujunes normi ületanud pestitsiidijääkide osakaaluks 33%.

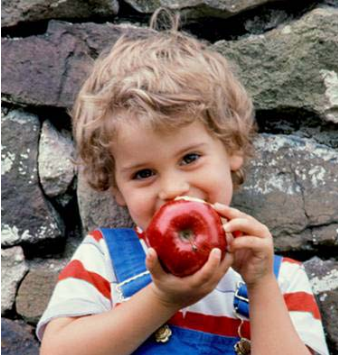
**Riigikontrolli proovid
näitavad olukorda halvemana
kui riiklik seire**

---

²⁶ „Lisa- ja saasteained toidus”, TKI Tartu labor, 29.01.2008.

²⁷ TKI Tartu labor, „Lisa- ja saasteained toidus”, 2008.

²⁸ Sotsiaalministri 2008.a määruses on loetletud soovituslikud nõuded väikelaste ühisteitlustamisele. Nt viinereid või keeduvorsti võib pakkuda ainult korra kuus, lubatud pole ka suitsutatud tooted. Lastele ei tohi pakkuda toiduvärve sisaldavaid jooke.

Kas õun sisaldab ohte?

Foto: www.efsa.eu

Maasikates oli pestitsiidijäägi benomüüli tulemus mõõtemääramatust arvestades vaid veidi kõrgem kui lubatav piirnorm²⁹; viinamarjades ületas aga dikloraani tase 1.09.2008 kinnitatud piirnormi viiekordselt.

Tabel 5. Toidus pestitsiidide testimise tulemused³⁰.

Nr	Nimetus	Päritolumaa	Sisaldas pestitsiidide toimeaineid mg/kg
1	Õun	Hispaania	Kaptaan <0,02, kloorpüriifoss 0,02, diatsinoon, <0,02, ditiokarbamaadid 0,45
2	Sidrun	Hispaania	Imasaliil 0,36, karbendatsiim <0,02, kloorpüriifoss <0,02, 2-fenüülfenool 0,04, prokloras 0,13, püriproksüfeen <0,02, terbutüülasiin <0,02, tiabendasool <0,02
3	Maasikad	Hispaania	benomüül-grupi summa 0,17±0,067, klorotaloniil 0,01
4	Tomatid	Teadmata	klorotaloniil 0,05
5	Mandariin	Teadmata	imasaliil 0,24
6	Viinamarjad	Itaalia, Tšiili/LAV	Dikloraan 0,5 , tsüprodiniil 0,36, fenheksamiid <0,02, fludioksoniil <0,02, kinoksüfeen <0,02

Allikas: Riigikontrolli andmed

73. Riigikontroll toob välja üksnes piirnormide ületamised ega hinda pestitsiidide toksikoloogilist mõju. Enne 1.09.2008 olid erinevused piirnormide vahel EL-i maades äärmiselt suured. Nt Eesti rakendas dikloraanile piirnormi 7 mg/kg³¹, aga Saksamaal oli siseriiklikult lubatud piirnorm 0,01 mg/kg³². Pärast 1.09.2008 on ELis ühtne piirnorm 0,1 mg/kg.

74. Vähem ohtu peaks kujutama jäägid, mis jäävad allapoole lubatud piirnorme. Kuid seda juhul, kui erinevaid jääkaineid on vähe. Ettevaatlikuks teeb, et võetud proovides sisaldus palju erinevaid jääke – kuni 8 jääki proovis. Andmed pestitsiidide toimeainete koosmõjust ning muude saasteainete mõjust tulenevate ohtude kohta on ebapiisavad.

75. Värske kurgi proov (Eesti) sisaldas nitraate 326 mg/kg, kuid seda näitajat pole millegagi võrrelda, kuna sellele liigile pole normi kehtestatud (vt punkti 58). Enne ELiga liitumist kehtis nitraatidele kurgis piirnorm 300 mg/kg).

²⁹ Leiti benomüül-grupi summa 0,17±0,067 mg/kg; lubatud on 0,1 mg/kg.

³⁰ Juhul, kui kaupluses ei olnud kauba juures infot päritolumaa kohta, on vastavas lahtris märged „teadmata“.

³¹ Codex'is sätestatud norm viinamarjale (sh tööstuslik viinamari).

³² Saksamaa 2005. a seirearuandest. Nimetatud piirnormi kasutati ettevaatusväärtusena, täna kehtib ka Saksamaal piirnormina 0,1 mg/kg kohta.

Tabel 6. Auditi käigus võetud saasteainete kontrollproovid 2008. a

Koondproov	Päritolumaa	Analüüs	Tulem mg/kg	MRL mg/kg
Lehtsalat	Eesti	Nitraat	2170	3500
Värske kurk	Eesti	Nitraat	326	–
Juust	Eesti	Nitraat	40	50
		Nitrit	5	–
Vinnutatud tuulehaug	Teadmata	7 PCB summa	2,11	–
		DDT summa	1,75	–
		BFR ³³ summa	0,07	–

Allikas: Riigikontroll

Kas teadsite, et

kalades leidub DDT jääke veel praegu – 40 aastat pärast aine keelustamist.

76. Muu hulgas võeti mõned proovid ka loomsest toidust, mille tulemused on samuti tabelis esitatud. Juustuproov sisaldas nitraate normi piires. Kala analüüs aga näitas, et pestitsiide võib ka aastaid pärast nende kasutamise keelamist olla toidus ohtlikes kogustes: tuulehaugi proovist leiti DDT jääke ja dioksiinilaadseid ühendeid (PCB).

77. Täna kasutusel olevatest preparaatidest on täiesti ohutuna reklaamitud glüfosaate, kuid viimase aja uurimused viitavad ohtudele³⁴.

Auditikontrolli käigus taheti teada selle toimeaine sisaldust toidus, kuid Eestis ei määrata glüfosaatide jääke³⁵. Samas moodustas glüfosaat 2007. a. Eestisse tarnitud herbitsiidide toimeainetest peaaegu poole (46%). Pestitsiidide seireprogrammis glüfosaadisisaldust samuti ei määrata.

78. Probleemiks on toidusaaduste märgistamine müüjate poolt.

Jaemüügietaapis lahtiselt müüdava värske puu- ja köögivilja müügikohas peavad olema paigutatud sildid, millel on andmed toote päritoluriigi, sordi ja klassi kohta.³⁶

Kauplused ei esita nõutavat teavet toote päritolu kohta

79. Proovivõtukohtades oli päritolumaa, sordi ja klassi kohta teave puudu pooltel juhtudel. Kusjuures ühel juhul olid eri maade saadused segatud (viinamari LAV/Tšiili). Tagantjärele oleks vajaduse korral võimatu välja selgitada, kust saadus pärines. Neid nõudeid peab kontrollima Tarbijakaitseamet. Tarbijakaitseamet teatas Riigikontrollile, et sellealaseid kontrole tõhustatakse.

80. Kuigi auditi käigus võetud proovide tulemusi ei saa üldistada, näitavad need, et taimses toidus esineb nii pestitsiide kui saasteaineid ohtlikes kogustes. Analüüsides tulemused ei andnud järelevalvele selget

³³ BFR –bromeeritud ühendid tuleohtlikkuse vähendamiseks.

³⁴ Vt Maaülikooli eksperdiarvamus www.eko.org.ee/gmo/images/stories/glfosaadid_luule_metspalu.doc

³⁵ Maaülikooli eksperdiarvamus lisas 7 on esitatud andmed Soomes EVIRA laboris teostatud mõnede Eesti teraviljade glüfosaadialaaluuste tulemuste kohta. Toodud andmed ei ole seotud käesoleva tööga.

³⁶ Komisjoni määrus (EÜ) nr 1580/2007.

signaali täiendavaks ohtude hindamiseks (jääkide piinormide rakendamise ebaselguse tõttu). Pärast 1.09.2008 on kõik pestitsiidijääkide piinormid ELis ühtlustatud, kuid saasteainete osas on olukord endine.

Käitlejate enesekontroll põhineb usaldusel

81. Põhivastutajaks toidu ohutuse eest on toidu käitleja ehk toidu tootja, töötaja ja turustaja. Käitlejal on kohustus rakendada oma ettevõttes enesekontrollisüsteem, et turule ei satuks ohtlikku toitu. Selle täitmist jälgib VTA.

82. Enesekontrolli käigus keskenduvad ettevõtted oma protseduuride vastavuse tagamisele. Kuna tooraine nõuetele vastavuse osas tuginevad käitlejad peamiselt esmatootja koostatud vastavussertifikaadile, siis põhineb enesekontrolli süsteem suuresti usaldusel. Enesekontrolli juurutamine ettevõttes eeldab töötajate pidevat koostööd ning valmisolekut uuendusteks ja teadmisi toiduohutuse põhimõtetest.

83. Auditi käigus vaadeldud kahes ettevõttes olid enesekontrolli kavad koostatud ja käitlejad oskasid ära näidata kriitilised kontrollpunktid, kus oli oluline ära hoida toidu riknemine. Toidukäitlemise protseduurides olid kirjeldatud tegevused seoses tarnijatelt sissetuleva materjali, selle töötlemise ja lõpptoote laialiveoga. Kavade puhul olid dokumenteeritud juhatuste tegevused, mille eesmärgiks oli leida ja parandada need kitsaskohad, mis tekkisid käitlemise käigus.

84. Vaadates enesekontrollisüsteemi funktsioneerimist mitmesuguste saastejääkide nõuetekohasuse tagamisel toidus, võib täheldada, et ka hea enesekontrollikava ja vastavussertifikaadid ei pruugi anda kindlust, et toit on ohutu. Näiteks leiti auditi käigus ühes proovis üle normi pestitsiidide, kuigi esmatootja kinnitas vastavussertifikaadiga, et kaup vastab nõuetele.

85. VTA-l ei olnud auditi ajal koondinfot, kas nõuetekohane enesekontrollisüsteem töötab kõikides ettevõtetes ja müügikohtades.

86. Enesekontrollisüsteemi toimimist aitavad kindlustada laborites tehtud analüüsid. Käitlejatel endil on 86 enesekontrollilaborit, mille eesmärgiks on kontrollida tootmistehnoloogiast kinnipidamist (nt vajaliku aine sisaldus saaduses, niiskus, rasvasisaldus, pH jms). Käitlejad oma laborites pestitsiidide jm saasteainete analüüse ei tee³⁷.

87. Käitlejatel on võimalus enesekontrolli raames tellida omal kulul kontrollproove saasteainete määramiseks riigi volitatud laboritelt. Viimaste andmetel aga pole taimekaitsevahendite jääkide, raskemetallide ja dioksiinilaadsete ühendite tuvastamise analüüse käitlejad tellinud, kuna nimetatud täisanalüüsid on suhteliselt kallid – ca 9000 kr proov.

88. Kokkuvõtvalt ei saa riik keemiliste saasteainete järelevalvetegevuses tugineda käitlejate laborite andmetele, kuna neid analüüse ei tehta. Käitlejad ei telli laborianalüüse pestitsiidide ja teiste saasteainete jääkide

³⁷ Põllumajandusuuringute Keskuse andmetel.

Ettevõtjad testivad saasteainete sisaldust toidus minimaalselt

Võimekus pestitsiide analüüsida on madal

määramiseks ka riiklikest laboritest, mistõttu müüki võivad sattuda nõuetele mittevastavad tooted.

Riigi laborite arendamine pole jätkusuutlik

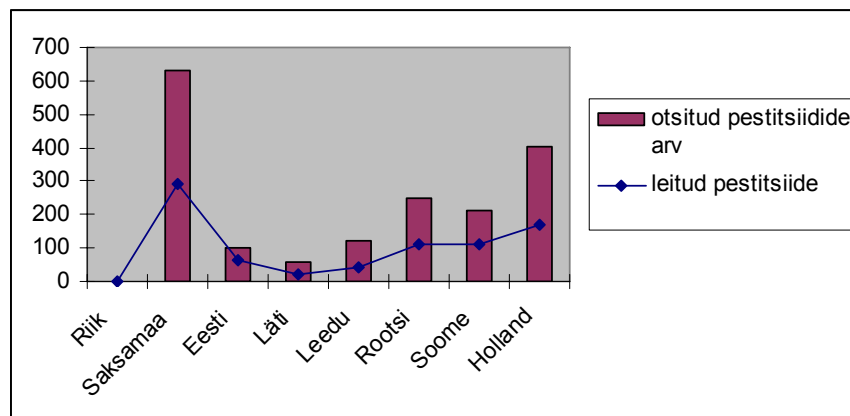
89. Toiduohutuse järelevalves on oluline, et laborid suudaksid analüüsida toidu vastavust kehtestatud normidele ning avastada pestitsiidide ja saasteainete jääke. Kriteeriumiks tuleks seada vähemalt 400 enamlevinud pestitsiidi määramine, sealhulgas peaks suutma tuvastada ka kolmandate riikide toodangust sagedamini leitavaid ja kõrgema terviseriskiga ühendeid.

90. Eestis kasutamiseks lubatud taimekaitsevahendite registris sisalduvast 217 pestitsiidide toimeainest määratakse PMK jääkide ja saasteainete laboris 185 nimetust (84%). Põllumajandusministeeriumi hinnangul on see hea tulemus.

91. Toidu seisukohast pole vahet, kas pestitsiid on Eestis kasutamiseks keelatud või mitte, sest toidus võivad esineda kõik selle päritolumaal lubatud taimekaitsevahendite jäägid. Liikmesriikidevahelise kaubanduse tulemusena on toidus legaalselt ringluses kogu EL pestitsiidide toimeainete spekter, mille jääke tuleb ka Eestis leida ja määrata. Sellest aspektist lähtudes on Eestil arenguruumi.

92. Jooniselt 2 nähtub, et 2005. a otsiti Eestis 195 nimetust jääke ja leiti 66, Saksamaal vastavalt 630 ja 292.³⁸ Tekib küsimus, kas asjaolu, et Saksamaa toiduturul leiti jääke 4–5 korda rohkem, tähendab ühtlasi seda, et nende toit on saastunum? Ilmselt mitte. Suure tõenäosusega esines neidsamu jääke, mis leiti Saksamaal ja teistes vanades liikmesmaades, ka Eesti proovides.

Joonis 1. Pestitsiidide tuvastamine EL maades 2005. aastal

Allikas: Riigikontrolli seirearuannete põhjal

³⁸ Pesticide residues in Europe 2005. Märkus: Saksamaal asub üks kolmest liidu pestitsiidijääkide referentlaboratooriumist, mis iseenesest eeldab suuremat määratavate toimeainete hulka.

Eesti laborid suudavad avastada vaid 20% turule lubatud taimekaitsevahendite toimeainetest

93. Pestitsiidide tuvastamine ei ole vahepealsetel aastatel märkimisväärselt paranenud. Kui võrrelda Eestis 2007. a laborites tuvastatud pestitsiidide toimeainete (219) suhet Euroopas teada olevate ja kasutatud pestitsiidide koguarvu (1100), siis tulemus 20% iseloomustab Eesti tänast kompetentsust pestitsiidijääkide määramisel. Võrdluseks – Saksamaal on vastav võimekus ca 80%.

94. Pestitsiidide määramise analüüsitenust on võimalik tellida ka väljastpoolt Eestit, nt Soomest. VTA arvates ei ole see hea lahendus, kuna suur hulk proove tuleks võtta ühel ajal, mis kahandab järelevalve tõhusust (üksikute proovide saatmine läheks aga kalliks).

95. Asjaolu, et laborid avastavad vaid osa pestitsiidijääkidest, tekitab tarbijale petliku mulje toidu ohutusest.

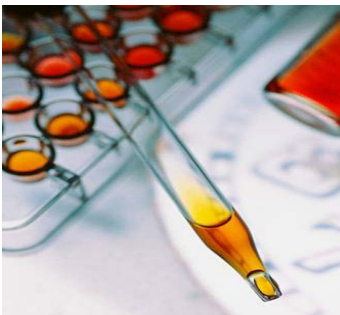
Laborite arengut takistab riigi vahendite killustatus

96. Labori tulemuste usaldusväärsuse seisukohalt on oluline analüüside piisav arv ja toimiv kvaliteedisüsteem. Majanduslikult on vajalik, et laboriseadmed oleks piisavalt koormatud – seadmete kasutuskoeffitsient peaks olema ~70%.³⁹ Selline koormatus võimaldab optimeerida analüüsikulusid (tööjõukulu, hoolduskulud, kemikaalide kulud, etalon- ja referentsainete kulu, võrdluskatsete kulu jms) ühe proovi kohta.

97. Riigil on kaks eri ministeeriumide valitsemisalas laborit, kes konkureerivad omavahel keemiliste saasteainete jääkide ja toidu lisaainete analüüsides tegemisel. Need on PMK jääkide ja saasteainete labor ning TKI Tartu labor.

98. Laboritelt tellib teenust peamiselt riik, kuid mahtude kasv on pidurdunud ja mõne teenuse puhul isegi vähenenud. Nt pestitsiidijääkide analüüse tellis riik 2007. a viiendiku võrra vähem. Riigi majanduslikust olukorrast tingitult võivad analüüsides mahud veelgi langeda (2008. a. teise poolaastasse planeeritud uuringuid on vähendatud). Käitlejad ise toovad proove taimekaitsevahendite jääkide analüüsiks harva ja analüüsimahtude seisukohalt on need ebaolulised.

99. Väike analüüsides hulk ei teeni aparatuurile tehtud kulutusi tagasi ega võimalda tegelda uute meetodite arendusega või kasutusel olevate täiustamisega. Praegu kulutatakse raha sarnaste tegevuste arendamisele mitmes laboratooriumis (tabel 8).

Laborimeetodid peavad olema akrediteeritud.

Foto: www.efsa.eu

³⁹ Põllumajandusuuringute Keskuse andmetel.

Tabel 7. Laboritelt ostetud teenused 2007-2008

Labor	Valdkond
Veterinaar- ja Toidulaboratoorium	loomse toidu saasteained, mükotoksiinid, zoonoosid, ravimresistentsus
Keskkonnauuringute Keskuse labor	dioksiinid
Põllumajandusuuringute Keskuse laborid	pestitsiidid, mükotoksiinid, nitraadid, raskmetallid, muud keemilised saasteained, väetiste analüüsid, mikrobioloogilised analüüsid
Tervisekaitse Inspektsiooni laborid	pestitsiidid, mükotoksiinid, nitraadid, raskmetallid, muud keemilised saasteained, toidu lisaained, toidulisandid

Allikas: Riigikontrolli VTA andmete põhjal

Laborid on alakoormatud

100. Nii PMK kui Tartu labor kinnitavad, et oleksid suutelised oma laboris ära määrama kõik järelevalve käigus kogutud toidu pestitsiidide proovid (ca 400 proovi). Praegu nende võimalusi täielikult ära ei kasutata. Nt on PMK saasteainete ja jääkide labori kasutuskõormus 30–50%. Kuna VTA ei planeeri toiduohutuse seiret ega sõlmi laboritega lepinguid ette rohkem kui aasta, siis on ka laboritel keeruline pikemaajalist arendustegevust planeerida.

101. Kui vaadata nt mükotoksiinide määramist (teenuse hind võrdub pestitsiidide täisanalüüsiga), siis viimastel aastatel on vastav seire tellitud Tartu laborilt (ca 140 proovi). PMK laboris määrati riikliku seire käigus viimati mükotoksiine 2004. a. Kuna mõlemal laboril on vastav võimekus, riigi tellimus aga on vähene, siis tähendab see, et ühe labori seadmed ei ole juba neli aastat koormatud.

102. Laborite arendamisel on tegemist riigi killustatud investeeringutega, kus summad pole sugugi väikesed. Nt PMK labori⁴⁰ arendamiseks on riik EL poolt rahastatud projektide raames aastatel 2000–2008 investeerinud ~18 mln kr.

103. Riik on arendanud välja dubleeriva diagnostikavõimekuse, mille tulemusel kõik laborid töötavad alakoormusega. Samal ajal pole enamiku ELis kasutusel olevate pestitsiidide analüüsivõimekust ühelgi laboril ja selle arendamisega praegu ka ei tegeleta. Kuna riik ostab teenuseid mitmelt konkureerivalt laborilt ja üha väiksemates mahtudes, siis alakoormusega töötades võivad nad juba lähiajal osutada jätkusuutmatuks.

104. Riigikontrolli soovitusel põllumajandusministrile:

- Koostöös Sotsiaalministeeriumiga näha finantseerimiskavades ette ühe laboratooriumi põhivõimekuse arendamine pestitsiidijääkide analüüsides tegemisel. Eesmärgiks tuleks seada EL pestitsiidide registrisse kantud toimeainetest vähemalt 400 toimeaine tuvastamise võimekus.

⁴⁰ PMK on nimetatud Eesti referentlaboratooriumiks pestitsiidide määramiseks puu- ja köögiviljades.

- Tuginedes ettevaatusprintsibile tõstatada Euroopa Komisjonis ja Euroopa Toiduohutusametis küsimus nende puu- ja köögiviljade müügi keelustamisest, milles esineb 6 või rohkem pestitsiidijääki. Hinnanguid on seni antud eraldi üksikanalüüside põhjal, kuid täna ükski säte ei piira nende arvu toidus

Põllumajandusministri vastus: Põllumajandusministeerium peab koostööd Sotsiaalministeeriumiga väga oluliseks ja toetab Eesti laborites määratavate pestitsiidide jääkide arvu suurendamise mõtet. Laboriteenuste ühte laborisse koondamise puhul tuleb siiski arvestada asjaoluga, et vaatamata mõningasele analüüsiteenuse kattumisele on tegemist erineva suunitlusega pestitsiidide jääkide referentlaboratooriumidega: ühel juhul loomset päritolu ja suure rasvasisalduse ning üksiku jäägi meetoditele ning teisel juhul puu- ja köögiviljadele spetsialiseerunud laboratooriumiga. Seetõttu tuleb asjakohaste muudatuste kavandamisel lisaks otsesele majanduslikule mõjule kaaluda referentteenuse jätkusuutlikkust ja teaduspotsiaali kasutamist. Põllumajandusministeerium kaalub lähiajal läbi viia üldise laboriteenuste kaardistamise ja arvestada selle tulemusi riigieelarveliste vahendite planeerimisel.

Põllumajandusministeerium jagab Riigikontrolli muret kuue ja enama pestitsiidi toimeaine jäägi üheaegse esinemise osas, kuid saab ettevaatusprintsibile tuginedes toetada Euroopa Komisjonis selliste toitade ohtlikuks tunnistamist vaid asjakohase teadusliku tõendusmaterjali puhul. Kahjuks ei saa Põllumajandusministeerium otsuste tegemisel võtta aluseks vaid emotsionaalseid põhjendusi. Hetkel uurib Euroopa Toiduohutusamet erinevaid võimalusi, kas ja mil viisil oleks võimalik hinnata pestitsiidide jääkide kumulatiivseid ja sünergilisi mõjusid. Euroopa Toiduohutusamet on hinnangute andmisel sõltumatu teadusasutus ja Eestil ei ole seetõttu võimalik mõjutada selle asutuse otsuseid. Piinormide kehtestamiseks või muutmiseks võivad lisaks riiklikele institutsioonidele Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määruse (EU) nr 396/2005 artikli 6 punkt 2 kohaselt piisavate tõendite olemasolul esitada taotlusi ka ühiskondlikud organisatsioonid, toodete valmistajad, kasvatajad, importijad ja teised huvitatud osapooled. Seni ei ole sellekohaseid taotlusi Põllumajandusministeeriumile esitatud.

105. Riigikontrolli soovitusel Veterinaar- ja Toiduameti peadirektorile:

- Täiendada integreeritud mitmeaastast kontrollikava statistiliste andmetega pestitsiidijääkide, toidu lisaiinete jm saasteainete proovide võtmise ja analüüsimise kontrollmahtudega kolmeks aastaks.
- Arvestades ülenormatiivsete pestitsiidisisalduste hulka, laiendada VTA enda poolt läbiviidava pestitsiidide seire mahtu 400 proovini aastas. Proovide arvu suurendamine muudab tulemused usaldusväärsemaks.
- Pestitsiidide seire korraldamisel täita nõudeid, mis tulenevad ühenduse õigusaktidest toidukontrollide kohta, sh seirekohustuste delegerimine, Euroopa Komisjoni teavitamine jms.

Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastus: IMKK eesmärgiks ei ole detailsete kontrollimahtude kajastamine erinevate uurimisobjektide lõikes. IMKK on oma olemuselt ametlike kontrollide üldpõhimõtteid kirjeldav dokument.

VTA on nõus Riigikontrolli väitega, et suurem proovide arv tagab tulemuste usaldusväarsuse. Paraku vastutab VTA ka seirete eest paljudes teistes valdkondades ning seda on eelarve planeerimisel arvestatud. Täna ses majandusolukorras VTA ühe kitsa valdkonna seireproovide mahtude suurendamist võimalikuks ei pea.

VTA ei tähelda toiduohutusseirete läbiviimisel vastuolu EL ametlike kontrollide kavandava peamise õigusaktiga – Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EÜ) nr 882/2004, 29. aprill 2004, ametlike kontrollide kohta, mida tehakse sööda- ja toidualaste õigusnormide ning loomatervishoiu ja loomade heaolu käsitlevate eeskirjade täitmise kontrollimise tagamiseks. Sama kinnitavad ka viimaste aastate EK Toidu- ja Veterinaarameti auditi tulemused.

Avalikkusele jagatav teave

Põhjalikumate riskihinnangute läbiviimiseks puuduvad VTA-l vajalikud toiduuringud

106. Kui toidus leitakse ülenormi pestitsiidijääke või saasteaineid, siis peab järelevalve hindama ohtu inimeste tervisele. Selleks tuleb arutada välja toksikoloogiline mõju, teavitada avalikkust ja vajaduse korral see toit kõrvaldada.⁴¹ Avalikustamine annaks inimestele kindlustunde, et järelevalve käitlejate üle on tõhus, ja aitaks neil ühtlasi teha teadlikke otsuseid toiduvalikul.

107. VTA arvutab ülenormilise saaste avastamisel välja saasteainete lubatud kogused teatud ajaperioodil, nt ööpäevas, veendumaks, et sellest saasteainest ei ole tekkinud olulist riski inimese tervisele. Samas näeb VTA mõjude arvestamise nõude täitmisel ühe probleemina seda, et pole kasutada uuringuid inimeste toitumisharjumuste ja toidukoostise kohta. Pestitsiide jääkide akuutse riski hindamisel on VTA põhiliselt kasutanud Ühendatud Kuningriigi tabeleid. Põllumajandusministeeriumi hinnangul võib puuduvaid uuringuid esialgu asendada ka lähimaades (Rootsis, Norras) tehtud uuringutega, mida saaks kasutada ka Eesti kontekstis.

108. Kuni pole usaldusväärseid andmeid ülenormilise saaste mõjude kohta, ei ole VTA selgitusel õige avaldada toksikoloogiliste mõjude arvutusi ega ka alust saastunud toit ära korjata (vt ka punkte 24–26). Nimetatud põhjusel ei ole VTA avalikustanud neid ettevõtteid, kelle tooted sisaldavad piinormidega lubatust rohkem pestitsiidijääke, kuigi EL määrus soovib seda teha.⁴²

109. Mitmeaastases kontrollikavas pole viidet sellele, mida VTA kavandab teha, et ülalmainitud uuringuid ja andmebaase omandada.

---

⁴¹ 178/2002/EU.

⁴² Et tagada elanike asjakohane teavitamine, võib pädev asutus avaldada igal aastal Internetis siseriikliku pestitsiidijääkide järelevalve tulemused, tuues ära üksikasjalikud andmed, sealhulgas andmete kogumise koha ning jaemüüjate, kauplejate ja/või tootjate nimed (396/2005/EU).

Teavet ei jagata operatiivselt ja arusaadaval kujul

110. Pestitsiidide ja saasteainete ohutuse alast teavet on vähe ja seegi vähene, mis on avaldatud, on esitatud tavalugejale arusaamatus vormis. Eesti seire raportid on üleval Põllumajandusministeeriumi kodulehel, kuid alates 2005. aastast saadaval vaid inglise keeles. Arvukad tüüpvormis tabelid koostati EK-le esitamiseks ja ei vasta tavakasutaja vajadustele.

111. On uuritud, et täiskasvanud eelistavad saada toitumisinfort televisioonist ja ajakirjandusest, noored aga eelistavad saada teavet koolist ja Internetist. Riigilt oodatakse eelkõige kohalike puu- ja köögivilja tootjate toetamist ning noored peavad oluliseks ka riigipoolset järelevalvet toidu koostise üle lasteaedades, koolides ja teistes asutustes.⁴³

112. Kuna tegemist on ühise turuga, võiks Põllumajandusministeerium EL üldisi keemiliste saasteainete toidukontrolli tulemusi, samuti ka Euroopa Toiduohutusameti hinnanguid saasteainete jääkide kohta avaldada tarbija jaoks eesti keeles oma veebilehel.

113. Kui liikmesmaades hindavad pestitsiidide toksikoloogilisi mõjusid pädevad asutused, siis Euroopa Liidus on sellise hindamise eest vastutav Euroopa Toiduohutusamet (EFSA). Liikmesriikide 2005. a esitatud toidukontrolli andmete põhjal tehtud jääkide toksikoloogilise mõju hindamine näitas, et 29 uuritud toidu puhul 13 juhul ületati kalkuleeritud akuutse doosi (ARfD) väärtust⁴⁴. Kõige ohtlikuma mõjuga viljadeks Euroopas osutusid 2005. aastal pirn, kartul, lehtköögiviljad, kurgid ja oad, mille puhul leitud jäägi kogus oli mitmekordselt suurem akuutse referentsdoosi väärtusest.⁴⁵ Saaste kroonilise riski hindamisel märkimisväärseid mõjusid EFSA ei täheldanud.

114. Eksperdi hinnangul saab krooniliste riskide ilmnemine üldse olla vaid tagantjärele tarkus. Preparaadi kahjulikkus ilmneb pikaajalise kasutamise järel. Kuni kahjulikkus on teaduslikult tõestatud ja preparaat keelustatakse on inimesed ohu eest kaitsetud⁴⁶. Kahjulikest looduslikest ainetest saab inimene immuunsüsteemi abil enamasti jagu, tehislise ainete vastu paraku puuduvad meie kehas kaitsemehhanismid.⁴⁷

EL tunnustab, et saasteainete koostamõjusid ja kogumõju ei suudeta täna hinnata

115. Euroopa majandus- ja sotsiaalkomitee⁴⁸ tõdeb, et praeguses olukorras on väga raske hinnata leitud saasteainete kogumõju inimeste tervisele. Hetkel toimub Euroopa Toiduohutusameti teaduslike hinnangute põhjal taimekaitsevahendite toimeainete ja sünergistide positiivse loetelu koostamine ja tuleks ära oodata, mida selle uuringu tulemusena otsustatakse Euroopa Liidu tasandil.

⁴³ S.Vaask, „Eestimaa laste toidust, tervisest ja keskkonnast“.

⁴⁴ Tegemist on kõige halvema juhu (*worst case study*) teoreetilise mudelarvutusega, milles võetakse lähteandmeteks kõige suurem pestitsiidijäägi sisaldus ja kõrgeimad tarbimisandmed.

⁴⁵ EC, Monitoring of pesticide residues in product of plant origin, 2005.

⁴⁶ Eksperdiarvamus; MÜ.

⁴⁷ H.Jänes, A.Loit, Toksikoloogia.

⁴⁸ Arvamus 20.03.2007 „Pestitsiidide säästev kasutamine“.

116. Maaülikool soovib Eestis moodustada pestitsiidijääkide riskide hindamise alaline töögrupp või komisjon, mis töötaks läbi nii toiduohutuse ohuteated, valdkonna teadusuudised, seire kui ka järelevalve tulemused ning annaks suuniseid edasiste meetmete väljatöötamiseks. Komisjonis peaksid osalema koos VTA spetsialistidega TTI ja TKI esindajad, samuti taimekaitse-, toitumis- ja tervisespetsialistid.

117. Seosed haigestumiste ja pestitsiidijääkide vahel on uurimata. Seega on vaja tõsta inimeste teadlikkust võimalikest riskidest.

118. Praegu ei toimu avalikkuse ühtset teavitamist üldisest toiduohutusest ja saasteainete toksikoloogilistest mõjudest ega õpetamist, kuidas saasteainetega toime tulla.

119. Riigikontrolli soovitused põllumajandusministrile:

- Tellida uuringuid toidu saasteainete riskianalüüsisüsteemi arendamiseks ja toidu saastekoormuse ja riskihindamise kriteeriumide metoodika väljatöötamiseks. Andmed oleksid VTA-le abiks saasteainete toksikoloogilise mõju hindamisel.
- Avaldada Eestis tehtud saasteanalüüside tulemuste kohta igal aastal eestikeelne laiemale avalikkusele mõeldud populaarteaduslikus vormis ülevaade. Olemasolevate Euroopa Komisjonile esitatud aruannete alusel on tarbijatel raske järeltõlge teha.
- Avaldada toidukontrolli olulisemad tulemused vähemalt ühes üleriigilise levikuga ajalehes. Selgitada tarbijatele igapäevase toiduvaliku ja -koostise ning toiduvalmistamise viise, mis aitaksid vähendada saastatusest tulenevaid riske.

Põllumajandusministri vastus: Põllumajandusministeeriumi valitsemisala arengukavas nähti 2009. aastaks ette Eesti Keskkonnategevuskava meetmete 4.3.3.1 ja 4.3.3.4 raames uute tegevustena nii uuringud toidu saasteainete riskianalüüsisüsteemi arendamiseks kui ka riskihindamise kriteeriumide metoodika väljatöötamine. Põllumajandusministeeriumi piiratud eelarve tõttu ei ole võimalik kõnealuste projektidega sel aastal alustada. Ainsa finantseerimisallikana on Keskkonnategevuskavas ette nähtud riigieelarvelised vahendid, seetõttu lükkub finantseerimine järgnevatele aastatele.

Põllumajandusministeerium on kaalunud erinevaid võimalusi avalikkuse toiduohutusalaseks teavitamiseks. Lisaks üldisele informatsioonile Põllumajandusministeeriumi kodulehel alustati 2008. a ettevalmistusi toiduteemalise vahelehe avaldamiseks üleriigilise levikuga ajalehes. 8. detsembril 2008 ilmuski Põllumajandusministeeriumi tellimisel Postimehe vaheleht „Tark valik – ülevaade teadliku toitumise võimalustest” (kättesaadav ka Põllumajandusministeeriumi kodulehel), milles muu hulgas selgitati pestitsiidide jääkide ja lisaainetega seonduvat. Sellise vahelehega on kavas jätkata ka 2009. aastal.

Eelmise soovitus vastuses mainitud vahelehe järgmistes numbrites on kavas ära tuua ka toidukontrolli tulemused ja tutvustada igapäevase toiduvaliku ja -koostise ning toiduvalmistamise viise.

Põllumajandusministeerium nõustub Riigikontrolli arvamusega, et selleteemaliste artiklite avaldamine on tarbijaile teadlike valikute tegemisel abiks.

120. Riigikontrolli soovitusel Veterinaar- ja Toiduameti peadirektorile:

- Moodustada pestitsiidijääkide riskide hindamise alaline töögrupp, kes töötaks läbi senised pestitsiidide ja muude saasteainete, samuti toidu lisaainete kontrolli tulemused, hindaks nende mõjusid ja annaks suuniseid edasiste meetmete väljatöötamiseks. Töögrupis võiksid osaleda koos VTA spetsialistidega taimekaitse-, toidu- ja arstiteadlased.
- Tarbijate täiendavaks teavitamiseks anda VTA kodulehel jooksvalt teada toodetest, millest on leitud ülenormatiivseid jääke. Teavitada tarbijat ka sellest, kust pärinevad sellised tooted, ning avaldada probleemsete jääkide kohta toksikoloogilised näitajad ja võimalik mõju tervisele ning VTA poolt rakendatud meetmed.

Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastus: VTA toetab Riigikontrolli ettepanekut. Riski hindamisega tegeleva üksuse/komisjoni/töögrupi loomine sõltub otseselt VTAl võimaldatavatest eelarvelistest vahenditest.

VTA seirete eest vastutavad spetsialistid tegelevad igapäevaselt kõikide seireid puudutavate aspektidega ning osalevad regulaarselt EK vastavates töögruppides, kus arutatakse seirete planeerimisega seonduvat ning analüüsitakse tulemusi. Samad töögrupid kasutava ka ajakohaseid EFSA hinnanguid. Eesti sisese „pestitsiidi“ valdkonna töögrupi finantseerimiseks VTA-l täna vahendid puuduvad.

VTA on nõus Riigikontrolli väitega, et tarbijat on võimalik alati rohkem teavitada, ning vaatab üle oma võimalused parandada avalikkuse teavitamist vastavalt soovitudele.

/allkirjastatud digitaalselt/

Tarmo Olgo
Tulemusauditi osakonna peakontrolör

Riigikontrolli soovitusid ja auditeeritute vastused

Riigikontroll andis auditi põhjal Põllumajandusministeeriumile ja Veterinaar- ja Toiduametile mitmeid soovitusi. Minister Helir-Valdor Seeder ja Veterinaar- ja Toiduameti peadirektor Ago Pärtel saatsid 15.01.2009 ja 23.01.2009 oma vastused Riigikontrolli soovitustele.

Üldised kommentaarid auditiaruande kohta

Põllumajandusministeeriumil on hea meel, et eelnõus kajastatakse põhjalikult toiduohutuse seisukohalt väga tähtsat pestitsiidide jääkide valdkonda. Teistest saasteainetest käsitletakse vähemal määral nitraate, nitriteid, akrüülamiidi ja mükotoksiine. Kontrolliaruandes on eraldi välja toodud lisaained, mida Riigikontroll erinevalt Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktides sätestatust vaatleb samuti saasteainetena. Riigi tegevusest leiab äramärkimist toidujärelevalve üldine korraldus ja 2007. a järelevalvealade ühendamine ning koondamine ühe ministeeriumi, Põllumajandusministeeriumi haldusalasse.

Hea meel on tõdeda, et meie laboratooriumid on suutelised määrama üle 80% taimekaitsevahendite riiklikusse registrisse kantud toimeainetest. Samuti ei ületa aastate lõikes toidus pestitsiidide jääkide seire käigus leitud ülenormatiivsete proovide arv 10%, mille põhjal võib järeldada, et olukord taimekaitsevahendite nõuetekohases kasutamises ja toiduturul on piisavalt hea. Kuigi aruandes esitatud arvandmete põhjal uuritakse Eestis pestitsiidide jääkide suhtes ligikaudu kaks korda rohkem proove ühe elaniku kohta kui ELi liikmesriikides keskmiselt, tõstatab Riigikontroll küsimuse pestitsiidide jääkide seire käigus võetavate proovide vähesest arvust ja sellega seotud valdkonna alarahastamisest.

Kontrolliaruande eelnõus tõstatatud küsimused vajavad põhjalikumat arutelu ja kaalumist ning esitatud soovitusid on abiks arengukavade koostamisel ja edasiste tegevuste, eelkõige riigieelarveliste vahendite planeerimisel.

Peatükis **Kokkuvõtte auditeerimise tulemustest** on tarbijate informeerimise huvides oluline, et koostöös teadlastega on näiteks pestitsiidide jääkidele kehtestatud piirnormid, millega tagatakse toiduohutuse kõrge tase tarbijatele, sealhulgas ka imikutele, väikelastele ja taimetoitlastele ning võrdsed konkurentsitingimused põllumajandustootjatele, töötajatele ja importijatele. Kokkuvõtte eelviimase punkti kohaselt on Riigikontroll seisukohal, et toiduohutuse reformimine jäi poolikuks ning vaatamata toiduohutuse järelevalve koondumisele VTAsse jäi toidu esmatootmise kontrollimine VTA otsese järelevalve alt välja ning nimetatud valdkonnas teostab kontrolle TTI, kel aga puudub õigus kontrollida toiduohutusega seotud nõuete täitmist.

Põllumajandusministeeriumi eesmärgiks oli koondada toiduvaldkonna järelevalve ühte asutusse ning see hõlmas ka esmatootjate üle tehtavat järelevalvet. TTI teeb esmatootjate juures järelevalvet, kuid seda eelkõige kui taimekaitsevahendite kasutajate üle (sh kulunormid, ooteaeg jms). Kuna TTI poolt koristusjärgselt võetud proovide tulemusi on võimalik kasutada ka toiduohutuse eesmärgil, siis on VTA-l, kelle järelevalve all on esmatootjad kui toidukäitlejad, hetkel igati otstarbekas neid kasutada.

Peatüki **Toiduohutuse üldine järelevalve** lõigu 19 eelviimase lause kohaselt proove pestitsiidide määramiseks järelevalve ega seire käigus poodidest, toitlustusasutustest ja koolisööklatest 2007. a ei võetud. Sellise selgituse korral on tegemist vaid osalise ja ühekülgse teabe edastamisega, sest just pestitsiidide jääkide seireks võetakse proovid hulgiladudest ja tootjate juurest. Sellekohane teave on esitatud järgmises lõigus 20, mistõttu oleks selguse huvides otstarbekas lõigud 19 ja 20 ühendada.

Peatükis **Toiduohutuse järelevalvealade ühildamine** jäi poolikuks lõigus 33 esitatud Riigikontrolli arvamus, et ressursid ei jagunenud nii, et kogu toiduahela kataks ühe pädeva asutuse kontroll. Põllumajandusministeerium on seisukohal, et kõnealuse ühendamise eesmärgiks oli tuua kogu toiduahela järelevalve senise kahe ministeeriumi vahelise killustatuse asemel ühe ministeeriumi, Põllumajandusministeeriumi, haldusalasse. Kogu toidu- ja söödalase järelevalve koondamine ühe järelevalveasutuse alla on edasiste arutelude teema. Lõigus 41 viidatakse taimekaitsevahendite kasutamise pidevale suurenemisele ja vastavate andmete algallikana on toodud TTI. Kuna taimekaitseasutuse alusel kogub TTI andmeid Eestis turustatud taimekaitsevahendite koguste kohta (mitte kasutamise kohta), ei ole asjakohane neid andmeid kasutada kasutamise suurenemise kohta järelduste tegemiseks.

Peatüki **Toiduohutuse seire** alusel soovitame tervikliku teabe edastamise huvides tarbijatele kõnealuses peatükis eraldi lõiguna välja tuua ülalnimetatud komisjoni määruses antud selgitus ühenduse pestitsiidide seireprogrammi koostamise aluste kohta sõnastuses „Kõnealuses määruses selgitatakse ka programmi koostamise aluseid: kolmkümmend toiduainet on ühenduses peamised toidu koostisosad. Kuna kolme aasta jooksul toimub pestitsiidide kasutamises olulisi muutusi, tuleks jälgida kõnealust kolmekümnet toiduainet mitme kolmeaastase tsükli kestel, et oleks võimalik hinnata toimet tarbijatele ja ühenduse õigusaktide kohaldamist. Tõenäose binoomjaotuse järgi saab arvutada, et kui vähemalt 1% toodetest sisaldab pestitsiidijääke üle määramispiiri, leidub 642 proovi kontrollimisel 99% tõenäosusega nende seas 1 proov, milles on pestitsiidijääke üle määramispiiri. Selliste proovide võtmine tuleks jaotada liikmesriikide vahel vastavalt elanike arvule, nii et võetaks vähemalt 12 proovi toote kohta aastas”. Lõigus 51 märgitu kohaselt on mahepõllumajandus Eestis jõudsalt arenenud, suurenenud on nii mahetootjate arv kui mahepõllumajandussaaduste kasvupinnad. Eesti Konjunkturiinstituudi uuringu „Kohalike mahepõllumajandustoodete ja –toidukaupade turg Eestis 2007. aastal” andmetel moodustasid mahepuuviljad ja - marjad Eesti kogu puuvilja- ja marjasaagist 2007. a 5,2%. Seega on neid tootegruppe arvestades tegemist turgu iseloomustava proovide arvuga.

Peatüki **Puudub selgus, kas saasteained ohustavad toitu** lõigu 57 sõnastusest ei selgu, kas probleemsetena nähakse vaid pestitsiidide jääke või ka teisi saasteaineid. Pestitsiidide jääkide puhul on liikmesriikidel alates 1. septembrist 2008 võimalus siseriiklike piinorme kehtestada vaid määruses 396/2005 sätestatud erakorralistel asjaoludel. Kõigil ülejäänud juhtudel tuleb kasutada tavapäraselt regulatiivkomitee protseduuri ja esitada piinormi taotlemiseks materjalid Euroopa Komisjonile menetluse alustamiseks. Teiste saasteainete puhul on võimalik kehtestada lubatud sisaldusi valdkondades, mida ei ole reguleeritud ühenduse tasandil. Lubatud sisaldused võivad olla ka püsiva iseloomuga. Lõigus 58 esitatule tuleb väärarvustamiseks vältimiseks lisada teave, et Eestis kehtivad komisjoni määrusega 1881/2006 sätestatud piinormid teatavatele toidugruppidele, sealhulgas nitraatidele, mükotoksiinidele, metallidele, 3-MCPD, dioksiinidele ja PCB ning polüaromaatsetele süsivesinikele. Nitraatide

piirnormid on kehtestatud värsketele spinatile ja salatite, töödeldud spinatile, imikutoitudele ning imikutele ja väikelastele ette nähtud teraviljapõhistele töödeldud toitudele. Sealjuures on puu- ja köögiviljad oluline tervisliku toiduvaliku komponent ning nende igapäevane tarbimine piisavates kogustes aitab vältida mitmeid haigusi, sealhulgas ka teatud vähke. Maailma Terviseorganisatsioon (WHO) soovib süüa vähemalt 400 grammi puu- ja köögivilja päevas (lisaks kartulile). Köögiviljadest saadav nitraadi hulk ei sõltu eelkõige tarbitavate köögiviljade hulgast, vaid köögiviljade tüübist. Nitraatide sisaldust köögiviljades mõjutavad mitmesugused faktorid nii kasvatamisel (kasvupinnas, väetamine, päikesevalguse hulk, sordi valik, taimede tihedus kasvupinnal, taime vanus jms) kui saagi hilisemal käsitlemisel (säilitamise aeg ja tingimused, pesemine, koorimine, keetmine, veesisalduse muutmine köögiviljas jms). Näiteks ainult lehtköögivilja pesemine võib kirjanduse andmetel vähendada nitraatide sisaldust 10-15%. Nitraatide lubatav päevane tarbitav kogus (ADI) on 3,7 mg kehamassi kilogrammi kohta päevas (nt 60 kg täiskasvanu korral on ADI=222 mg päevas). Euroopa Toiduohutusameti hinnangute (2008. a) kohaselt ei ületa täiskasvanu 400 grammi erinevate köögiviljade tarbimisel ADI väärtust. ADI väärtust võidakse ületada suurtes kogustes ebasoodsates tingimustes kasvanud köögivilja tarbimisel. Antud hinnangute juures tuleb aga silmas pidada, et ei ole arvesse võetud töötlemisest tingitud nitraadi vähenemist (pesemine, koorimine, hakkimine, keetmine jms) ning tarbimisel saadavad kogused võivad olla üle hinnatud. Üldjuhul järeldatakse, et on vähetõenäoline, et köögiviljadest saadav nitraat põhjustab märkimisväärsed tervisriske. Samuti soovime lisada teabe selle kohta, et saasteainete seireprogrammi raames analüüsiti 2007. a akrüülamiidi sisaldust vastavalt Euroopa Komisjoni poolt soovitatud tooteliikides, kokku 40-s toiduproovis. Ühenduses läbiviidava seire eesmärgiks on koguda usaldusväärseid andmeid akrüülamiidi sisalduste kohta neis toiduainetes, mille kohta on teada, et nende akrüülamiidi sisaldus on kõrge ja/või mis moodustavad inimeste toiduvalikus olulise osa, seda eriti riskirühmade korral. Põhilised toidugrupid, kust leitakse akrüülamiidi suuremates kogustes, on kartulikrõpsud, friikartulid, leib, küpsised, hommikusöögihelbed ja kohv. Euroopa Liidu Joogi- ja Toiduainetööstuste Liit (CIAA) on välja töötanud vabatahtlikud meetmed tootjate abistamiseks vastavate toodete akrüülamiidi vähendamiseks. *Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Additives* (JECFA) hinnangute kohaselt (2005. a) saab keskmine tarbija akrüülamiidi toidu tarbimisel 1µg kehamassi kilogrammi kohta päevas ning riskigrupi kuuluv tarbija (suurel tarbimisel) 4µg kehamassi kilogrammi kohta päevas. Lõigus 60 tuleb täpsustada, et hinnang on antud ainult Tervisekaitseinspektsiooni Tartu laboris analüüsitud toiduproovidele ega kajasta mükotoksiinide uuringuid teraviljal. Mükotoksiinide alast seiret on teostatud alates 1998. aastast, hõlmates erinevaid mükotoksiine (aflatoksiinid, OTA, zeralenoon, desoksüvalenool, patuliin) ning tooteid (teravili ja teraviljatooted, kuivatatud puuviljad, maitseained, pähkliid jms).

Peatüki **Toidu lisaainete kontrollimine on väheefektiivne** lõigu 66 puhul on raske aru saada lõigu mõttest, kuna toiduvärvid ei peagi olema vajalikud toidu tootmiseks ja nagu ka eelpool mainitud, ei ole nad kindlasti vajalikud ka inimese tervisele, kuid neil on tehnoloogiline vajadus kas toidule värvuse andmiseks või toidule omase värvuse taastamiseks.

Peatüki **Auditikontroll näitas, et aiasaadustes oli igas kolmandas proovis saasteaineid üle normi** lõigust 70 ei selgu, kas proovivõtmise käigus juhitud Vabariigi Valitsuse 24.mai 2007. a määruses nr 162 „Proovivõtumeetodid taimekaitsevahendite jääkide sisalduse määramiseks toidus“ sätestatud proovivõtumeetodist ja prooviks võetavatest kogustest. Juhime Teie tähelepanu, et analüüsitulemuste põhjal saab järeldusi teha vaid juhul, kui eelnimetatud nõuded on täidetud. Samuti ei selgu lõikudest 70 ja 71, milliste valikukriteeriumide alusel valiti testimisalused tootegrupid. Lehekülje 1 lõigus 3 on kirjeldatud testimise eesmärgina vajadust veenduda, et testitud toiduainetes ei oleks saasteaineid rohkem kui riikliku toidukontrolli tulemustest eeldada võiks. Just tsitruseliste ja viinamarjade ning maasikate varasemate riiklike seirete käigus tehtud analüüsid on näidanud mitme jäägi koosesinemist, piirnornilähedasi tulemusi ning mõnel juhul ka ületamisi. Seega ei ole Riigikontrolli tulemustes midagi ootamatut. Eelnevale lisaks on just tsitruseliste ja viinamarjade puhul tegemist taimekasvatusevaldkonnaga, kus agrotehnoloogilise taimekaitsevahendite kasutamine vajalik ja põhjendatud. Seejuures ei tohi tähelepanuta jätta asjaolu, et rahvatervise kõrge tase on taimekaitsevahendite ees prioriteetne ja piirnornide kaudu reguleeritud jääkide sisaldused ei ulatu tasemeni, mis põhjustaks vastuvõetamatut ohtu tarbijatele. Lõikudes 72-74 on esitatud ebaõigetel alustel põhinevad väited ja järeldused. Benomüüli tulemus on mõõtemääramatust arvestades vaid 0,03 ühikut kõrgem kui lubatav piirnorn. Seetõttu ei saa selle põhjal teha järeldust, et tegemist on toiduohutust silmas pidades otsese ohuga inimese tervisele. Pestitsiidide jääkide piirnornide puhul on sageli tegemist väärarusaamaga, justkui oleks piirnorn toksikoloogilise ohu mõõdikuks. Vastupidiselt on tegemist aine kogusega, mis võib esineda toidus jäägina kui taimekaitsevahendit on kasutatud vastavalt kasutusjuhendile. Sellele on juhtinud tähelepanu ka Euroopa Komisjoni liikmesriikide järelevalveasutustele mõeldud juhenddokumendis (SANCO/3346/2001 rev 7, lk 3). Ühtse ühenduse piirnorni puudumise tõttu sellel ajahetkel võis diokloraanil põhinevat rakendatavat rahvusvahelist ehk *Codex Alimentariuse* piirnorni, mis on oluliselt kõrgem analüüsi tulemusel leitud. Seega ei saa rääkida 33% ülenormatiivsete proovide arvust. Lõigu 77 viimase lause puhul soovime kaaluda sõnastust „Pestitsiidide jääke võib ka aastaid pärast nende kasutamise keelamist olla toidus kogustes, mis võivad igapäevasele suure toidukoguse tarbimisel kujutada ohtu inimese tervisele; tuulehaugi proovist leiti DDT jääke ja dioksiinilaadseid ühendeid.“. Toksikoloogilise hinnangu andmiseks puuduvad andmed, kas analüüsitulemus on antud rasvasisalduse või märgkaalu kohta ja kas on arvestatud töötlemisest tuleneva võimaliku kontsentreerimisega. Lõigus 78 on kasutamata jäetud ekspertarvamuse lisas 7 esitatud andmed Eesti nisu, kaera ja rapsi seemnete glüfosaadialaüluste tulemused, mille kohaselt proovid sisaldasid ühel või teisel määral glüfosaadi jääke, kuid oluliselt alla lubatud normi. Antud teave on oluline ka toiduohutuse kontekstis. Glüfosaadijääkide määramise alustamiseks tellis Põllumajandusministeriüm põllumajanduslike rakendusuringute programmi raames Tartu Ülikooli Katsekojal glüfosaadi analüüsimeetodika väljatöötamise. Täna on meetodika Põllumajandusuringute keskusele juurutamiseks üle antud.

Peatüki **Riigi laborite arendamine pole jätkusuutlik** lõiku 92 soovime täiendada teabega, et ka teistes liikmesriikides kasutatakse taimekaitsevahendeid ühenduses kehtivate õigusaktide kohaselt ning sarnaselt Eestiga toimub ka järelevalve taimekaitsevahendite kasutuse üle. Eestit võiks võrrelda pigem lähinaabrite Soome ja Rootsi, sellises võrdluses ei ole Eesti mahajäämus väga suur. Eesti analüüsivõimekus on viimastel aastatel oluliselt suurenenud, hetkel on meie laborid võimelised määrama üle 80 % Eesti taimekaitsevahendite riiklikusse registrisse kantud toimeainetest.

Peatüki **Avalikkusele jagatav teave** lõigu 112 puhul ei pea Põllumajandusministeriüm õigeks tootmist puudutavas kontekstis läbi viidud uuringute tulemuste ülekandmist saasteainete konteksti, kuna puu- ja köögivilja tootjate toetamise soov on seotud puu- ja köögiviljade soovitatava tarbimiskogusega (400 g päevas), mis on tasakaalustatud toitumise üheks osaks. Paljud inimesed küll sooviksid seda soovitud järgida, kuid see ei ole rahaliselt võimalik. Samuti peetakse antud lõigus nimetatud järelevalve puhul silmas järelevalvet tasakaalustatud toitumise osas, mis on Sotsiaalministeriümi pädevuses ning mille kohta on sotsiaalminister ka nõuded kehtestanud. Lõigu 115 esimeses lauses antakse edasi eksperdi arvamus, et krooniliste riskide hindamine saab olla vaid tagantjäreli tarkus. Paraku on see objektiivne paratamatus. Ei ole põhjendatud teatud aine keelustamine ilma piisavate tõenditeta, tuginedes vaid oletuslikele alustele.

Riigikontrolli soovitus	Põllumajandusministri ning Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastused
<p>Toiduohutuse järelevalvelade ühildamine jäi poolikuks</p> <p>44. Soovitus põllumajandusministritele: Viia läbi Taimetoodangu Inspeksiooni reformimine, mille tulemusena esmatootjate kontrollimisega seotud struktuuriüksused viiakse üle VTA koosseisu. Alternatiivina kaaluda vastavates õigusaktides (taimekaitse seaduses, toiduseaduses) viite tegemist, et inspeksioon teostab põllumajandustootjate kontrolle ja võtab proove toidu- ja söödaohutuse tagamise eesmärgil. Muudatuse tulemusena tõhustuvad kontrollid ja väheneb halduskoormus (p-d 30–43).</p>	<p>Põllumajandusministri vastus: Põllumajandusministeeriumi arvates on hetkel võimalik Veterinaar- ja Toiduameti ning Taimetoodangu Inspeksiooni koostööd tõhustada halduskoostöö seaduse raames ja täpsustada järelevalve prioriteete mitmeaastases kontrollikavas. Edaspidi kaalub Põllumajandusministeerium kindlasti Riigikontrolli ettepanekute asjakohasust.</p>
<p>Järelevalveala suurenemine seadis VTA-le uued väljakutsed</p> <p>45. Soovitus Veterinaar- ja Toiduameti peadirektorile:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kajastada mitmeaastases kontrollikavas riskidel põhinevad kontrolliprioriteedid, mis hõlmaksid kogu toiduahelat, ja kontrollimistel lähtuda riskihinnangutest (p-d 14–24).. ▪ Tõhustada ametisest infovahetust, kus kajastuksid andmed kõikide maakondade veterinaar keskuste järelevalve tulemuste kohta. Täiustada olemasolevat analüüside järelevalve registrit detailsemate andmetega pestitsiidianalüüsi tulemuste kohta (p-d 27–29). 	<p>Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastus: Hetkel kehtivas mitmeaastases kontrollikavas on ametlikud kontrollid juba praegu planeeritud riskipõhiselt. VTA analüüsib Riigikontrolli märkustest tulenevalt VTA ja TTI vahelise koostöölepe sisu ning viib TTI-ga kooskõlastatult lepingusse vajadusel sisse asutuste koostööd täpsustavad muudatused. VTA võtab arvesse Riigikontrolli märkuse registri kohta ja piisavate rahaliste vahendite olemasolul koos arendajaga ka registrit täiustab.</p>
<p>Riigi laborite arendamine pole jätkusuutlik</p> <p>104. Soovitus põllumajandusministritele:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Koostöös Sotsiaalministeeriumiga näha finantseerimiskavades ette ühe laboratooriumi põhivõimekuse arendamine pestitsiidijääkide analüüside tegemisel. Eesmärgiks tuleks seada EL pestitsiidide registrisse kantud toimeainetest vähemalt 400 toimeaine tuvastamise võimekus (p-d 97–104).. ▪ Tuginedes ettevaatusprintsibile tõstatada Euroopa Komisjonis ja Euroopa Toiduohutusametis küsimus nende puu- ja köögiviljade müügi keelustamisest, milles esineb 6 või rohkem pestitsiidijääki. Hinnanguid on seni antud eraldi üksikanalüüside põhjal, kuid täna ükski säte ei piira nende arvu toidus (p-d 71–75). 	<p>Põllumajandusministri vastus: Põllumajandusministeerium peab koostööd Sotsiaalministeeriumiga väga oluliseks ja toetab Eesti laborites määratavate pestitsiidide jääkide arvu suurendamise mõtet. Laboriteenuste ühte laborisse koondamise puhul tuleb siiski arvestada asjaoluga, et vaatamata mõningasele analüüsiteenuse kattumisele on tegemist erineva suunitlusega pestitsiidide jääkide referentlaboratooriumidega: ühel juhul loomset päritolu ja suure rasvasisalduse ning üksiku jäägi meetoditele ning teisel juhul puu- ja köögiviljadele spetsialiseerunud laboratooriumiga. Seetõttu tuleb asjakohaste muudatuste kavandamisel lisaks otsesele majanduslikule mõjule kaaluda referentteenuse jätkusuutlikkust ja teaduspotentsiaali kasutamist. Põllumajandusministeerium kaalub lähiajal läbi viia üldise laboriteenuste kaardistamise ja arvestada selle tulemusi riigieelarveliste vahendite planeerimisel.</p> <p>Põllumajandusministeerium jagab Riigikontrolli muret kuu ja enama pestitsiidide toimeaine jäägi üheaegse esinemise osas, kuid saab ettevaatusprintsibile tuginedes toetada Euroopa Komisjonis selliste toitude ohtlikuks tunnistamist vaid asjakohase teadusliku tõendusmaterjali puhul. Kahjuks ei saa Põllumajandusministeerium otsuste tegemisel võtta aluseks vaid emotsionaalseid põhjendusi. Hetkel uurib Euroopa Toiduohutusamet erinevaid võimalusi, kas ja mil viisil oleks võimalik hinnata pestitsiidide jääkide kumulatiivseid ja sünergilisi mõjusid. Euroopa Toiduohutusamet on hinnangute andmisel sõltumatu teadusasutus ja Eestil ei ole seetõttu võimalik mõjutada selle asutuse otsuseid. Piirmõjude kehtestamiseks või muutmiseks võivad lisaks riiklikele institutsioonidele Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määruse (EU) nr 396/2005 artikli 6 punkt 2 kohaselt piisavate tõendite olemasolul esitada taotlusi ka ühiskondlikud organisatsioonid, toodete valmistajad, kasvatajad, importijad ja teised huvitatud osapooled. Seni ei ole sellekohaseid taotlusi Põllumajandusministeeriumile esitatud.</p>
<p>Toiduohutuse seire</p> <p>105. Soovitus Veterinaar- ja Toiduameti peadirektorile:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Täiendada integreeritud mitmeaastast kontrollikava statistiliste andmetega 	<p>Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastus: IMKK eesmärgiks ei ole detailsete kontrollimahtude kajastamine erinevate uurimisobjektide lõikes. IMKK on oma olemuselt ametlike kontrollide üldpõhimõtteid kirjeldav dokument.</p>

<p>pestitsiidijääkide, toidu lisaainete jm saasteainete proovide võtmise ja analüüsimise kontrollmahtudega kolmeks aastaks (p-d 54 ja 55; 57–65)..</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Arvestades ülenormatiivsete pestitsiidisalduste hulka, laiendada VTA enda poolt läbiviidava pestitsiidide seire mahtu 400 proovini aastas. Proovide arvu suurendamine muudab tulemused usaldusväärsemaks (p-d 48–50).. ▪ Pestitsiidide seire korraldamisel täita nõudeid, mis tulenevad ühenduse õigusaktidest toidukontrollide kohta, sh seirekohustuste delegeerimine, Euroopa Komisjoni teavitamine jms (p-d 51–55).. 	<p>VTA on nõus Riigikontrolli väitega, et suurem proovide arv tagab tulemuste usaldusväärsuse. Paraku vastutab VTA ka seirete eest paljudes teistes valdkondades ning seda on eelarve planeerimisel arvestatud. Täna majandusolukorras VTA ühe kitsa valdkonna seireproovide mahtude suurendamist võimalikuks ei pea.</p> <p>VTA ei tähelda toiduohutusseirete läbiviimisel vastuolu EL ametlike kontrollide kavandava peamise õigusaktiga – EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS (EÜ) nr 882/2004, 29. aprill 2004, ametlike kontrollide kohta, mida tehakse sööda- ja toidualaste õigusnormide ning loomatervishoiu ja loomade heaolu käsitlevate eeskirjade täitmise kontrollimise tagamiseks. Sama kinnitavad ka viimaste aastate EK Toidu- ja Veterinaarameti auditi tulemused.</p>
<p>Avalikkusele jagatav teave</p> <p>119. Soovitused põllumajandusministrile:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Tellida uuringuid toidu saasteainete riskianalüüsisüsteemi arendamiseks ja toidu saastekoormuse ja riskihindamise kriteeriumide meetodika väljatöötamiseks. Andmed oleksid VTA-le abiks saasteainete toksikoloogilise mõju hindamisel (p-d 24, 108–110).. ▪ Avaldada Eestis tehtud saasteanalüüside tulemuste kohta igal aastal eestikeelne laiemale avalikkusele mõeldud populaarteaduslikus vormis ülevaade. Olemasolevate Euroopa Komisjonile esitatud aruannete alusel on tarbijatel raske järeldusi teha (p-d 111 ja 113).. ▪ Avaldada toidukontrolli olulisemad tulemused vähemalt ühes üleriigilise levikuga ajalehes. Selgitada tarbijatele igapäevase toiduvaliku ja -koostise ning toiduvalmistamise viise, mis aitaksid vähendada saastatusest tulenevaid riske (p-d 112–116). 	<p>Põllumajandusministri vastus: Põllumajandusministeeriumi valitsemisala arengukavas nähti 2009. aastaks ette Eesti Keskkonnategevuskava meetmete 4.3.3.1 ja 4.3.3.4 raames uute tegevustena nii uuringud toidu saasteainete riskianalüüsisüsteemi arendamiseks kui ka riskihindamise kriteeriumide meetodika väljatöötamine. Põllumajandusministeeriumi piiratud eelarve tõttu ei ole võimalik kõnealuste projektidega sel aastal alustada. Ainsa finantseerimisallikana on Keskkonnategevuskavas ette nähtud riigieelarvelised vahendid, seetõttu lükkub finantseerimine järgnevatel aastatel.</p> <p>Põllumajandusministeerium on kaalunud erinevaid võimalusi avalikkuse toiduohutusalaseks teavitamiseks. Lisaks üldisele informatsioonile Põllumajandusministeeriumi kodulehel alustati 2008. a ettevalmistusi toiduteemalise vahelehe avaldamiseks üleriigilise levikuga ajalehes. 8. detsembril 2008 ilmuski Põllumajandusministeeriumi tellimisel Postimehe vaheleht „Tark valik – ülevaade teadliku toitumise võimalustest“ (kättesaadav ka Põllumajandusministeeriumi kodulehel), milles muu hulgas selgitati pestitsiidide jääkide ja lisaainetega seonduvat. Sellise vahelehega on kavas jätkata ka 2009. aastal.</p> <p>Eelmise soovitusel vastuses mainitud vahelehe järgmistest numbrites on kavas ära tuua ka toidukontrolli tulemused ja tutvustada igapäevase toiduvaliku ja -koostise ning toiduvalmistamise viise. Põllumajandusministeerium nõustub Riigikontrolli arvamusega, et selleteemaliste artiklite avaldamine on tarbijatele teadlike valikute tegemisel abiks.</p>
<p>120. Soovitused Veterinaar- ja Toiduameti peadirektorile:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Moodustada pestitsiidijääkide riskide hindamise alaline töögrupp, kes töötaks läbi senised pestitsiidide ja muude saasteainete, samuti toidu lisaainete kontrolli tulemused, hindaks nende mõjusid ja annaks suuniseid edasiste meetmete väljatöötamiseks. Töögruppis võiks osaleda koos VTA spetsialistidega taimekaitse-, toidu- ja arstiteadlased (p-d 117 ja 118).. ▪ Tarbijate täiendavaks teavitamiseks anda VTA kodulehel jooksvalt teada toodetest, millest on leitud ülenormatiivseid jääke. Teavitada tarbijat ka sellest, kust pärinevad sellised tooted, ning avaldada probleemsete jääkide kohta toksikoloogilised näitajad ja võimalik mõju tervisele ning VTA poolt rakendatud meetmed (p-d 27, 28, 109 ja 115).. 	<p>Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori vastus: VTA toetab Riigikontrolli ettepanekut. Riski hindamisega tegeleva üksuse/komisjoni/töögrupi loomine sõltub otseselt VTAl võimaldatavatest eelarvelistest vahenditest.</p> <p>VTA seirete eest vastutavad spetsialistid tegelevad igapäevaselt kõikide seireid puudutavate aspektidega ning osalevad regulaarselt EK vastavates töögruppides, kus arutatakse seirete planeerimisega seonduvat ning analüüsitakse tulemusi. Samad töögrupid kasutava ka ajakohaseid EFSA hinnanguid. Eesti sisese „pestitsiidi“ valdkonna töögrupi finantseerimiseks VTA-l täna vahendid puuduvad.</p> <p>VTA on nõus Riigikontrolli väitega, et tarbijat on võimalik alati rohkem teavitada, ning vaatab üle oma võimalused parandada avalikkuse teavitamist vastavalt soovitudele.</p>

Auditi iseloomustus

Auditi eesmärk

Auditiga eesmärgiks on hinnata, kas pädevate asutuste tegevused ja nende tulemused vastavad toiduohutuse tagamiseks kavandatud korrale, kas kõnealust korda rakendatakse tõhusalt ning kas see aitab eesmäärke saavutada. See sisaldab hinnangut, kas taimne toit on valdavalt ohutu või mitte.

Hinnangu andmise kriteeriumid

- a) Riik on hinnanud toiduohutuse riske ja seadnud ülesanded nende vähendamiseks eelarveaastal ja pikemal perioodil.
- b) Toidukäitlejad rakendavad piisavad enesekontrolli mehhanismid ohutu toidu tootmiseks, valmistamiseks ja turustamiseks.
- c) Järelevalve võimaldab tuvastada ülennormilisi saasteaineid ja sellele adekvaatselt reageerida.
- d) Riigiasutused avalikustavad toidukontrollide tulemused ja tõstavad süsteemselt tarbijate teadlikkust, et nad suudaksid teha ise valikuid.

Toidu analüüsimiseks jaemüügist võetud kontrollproovide (proovide nimetused ja analüüsitulemused on toodud lisas) analüüside tulemuste hindamisel kasutati järgmist skaalat:

- tulemus on hea – ühtegi saastemäära ületavat ega piirnormi lähedast proovi ei olnud;
- tulemus on rahuldav – esines üks piirnormi lähedane proov; proovides polnud mitut sarnase toimega jääke;
- tulemus on halb – esines üks piirnormi ületamine; proovis esines mitmeid jääke.

Auditi ulatus ja käsitusviis

Käesoleva auditi raames analüüsiti Põllumajandusministeeriumi ja VTA tegevusi pestitsiidide, saasteainete ja keemiliste lisainete valdkonna korraldamisel. Toidupuhtuse tagamiseks rakendatavaid meetmeid analüüsiti auditeerimise hetke seisuga. Teostatud järelevalvemenetluste hindamiseks võrreldi ka varasemat perioodi – Tervisekaitseinspeksiooni poolt 2006. a läbiviidud kontrollimisi ning lähimaid eesmäärke.

Auditi põhiküsimustele vastamiseks:

- a. Analüüsiti toiduohutusmeetmete süsteemi, võrreldi õigusakte ja tegelikult rakendatud abinõude loetelu.
- b. Osaleti vaatlejana VTA järelevalvemenetluses ettevõtetes, et hinnata käitlejate enesekontrollikavade täitmist ja seda, kuidas ettevõtjad suhtuvad enesekontrolli plaanide koostamisse ja täitmisse.
- c. VTAs analüüsiti, millised riskihinnangud on võetud järelevalve teostamisel aluseks ja kuidas järelevalve plaane täidetakse.
- d. Analüüsiti toidust proovide võtmise korraldust ja sellega seoses laborite võimalusi analüüse läbi viia.
- e. Võeti ka ise kontrollproove pestitsiidijääkide ja saasteainete tuvastamiseks ja osteti vastav analüüsiteenus Tervisekaitse Inspeksiooni Tartu laborilt ja Põllumajandusuuringute Keskuselt.

Aruande koostamiseks vajalikud materjalid esitas Veterinaar- ja Toiduameti toiduosakond, kes osaleks aktiivselt ka auditi tulemuste läbiarutamisel.

Riigikontroll tänab auditi läbiviimisel eelkõige järgmisi isikuid: Heneli Lamp – Veterinaar- ja Toiduamet, toiduosakonna juhataja; Jaana Oona – Veterinaar- ja Toiduamet, jaekaubanduse, mahepõllumajanduse ja mittemoosse toidu büroo peaspetsialist; Külli Rae – Põllumajandusministeerium, toidujärelevalve büroo juhataja; Haidi Kanamäe – Põllumajandusministeerium, toiduohutuse büroo juhataja; Heli Nõmmsalu – Taimetoodangu Inspeksioon, taimekaitse osakonna juhataja; Mari Reinik – TKI Tartu labori juhataja; Ülle Püü – Põllumajandusuuringute Keskus, jääkide ja saasteainete labori juhataja; Märt Nõges – Põllumajandusuuringute Keskus, direktori asetäitja; Anne Luik – Maaülikool, teadusprorektor, professor.

Auditi lõpetamise aeg:

Audititoiminguid alustati märtsis ja lõpetati septembris 2008.

Auditi meeskond:

Vanemaudiitor Maidu Lääne ja auditijuht Tuuli Rasso. Kaasatud eksperdina osales Maaülikooli Põllumajandus- ja Keskkonnainstituut; töögruppi juhtis taimekaitse osakonna juhataja Marika Mänd.

Kontaktandmed

Auditi kohta saab lisainfot Riigikontrolli kommunikatsiooniteenistusest
tel +372 640 0704 või +372 640 0777, e-post riigikontroll@riigikontroll.ee

Auditiaruande elektrooniline koopia (pdf) on saadaval koduleheküljel www.riigikontroll.ee.

Auditiaruande kokkuvõte on saadaval ka inglise keeles.

Auditiaruande number Riigikontrolli asjaajamissüsteemis on TAO-2-1.4/09/2.

Riigikontrolli postiaadress on:

Narva mnt 11a
15013 TALLINN
Tel +372 640 0700
Faks +372 661 6012
riigikontroll@riigikontroll.ee

Kõik aruanded on kättesaadavad Riigikontrolli koduleheküljelt www.riigikontroll.ee

Lisa: Ekspertiarvamus

Tellijä:
Riigikontroll

Täitja:
Eesti Maaülikool

Eksperdiarvamus auditi „Riigi tegevus toiduohutuse tagamisel“ raames 2008

Vastutav täitja:	Marika Mänd, PhD, EMÜ dotsent
Põhitäitjad:	Külli Hiiesaar, PhD, EMÜ vanemteadur
	Alida Kiis, knđ (tehn) EMÜ emeriit- dotsent
	Heino Lõiveke, knđ (põllum.) EMI vanemteadur
	Luule Metspalu, PhD, EMÜ vanemteadur
	Eha Švilponis, EMÜ doktorant

Tartu 2008

Sisukord

1. Sissejuhatus.....	3
1.1. Lühiülevaade toiduohutusest.....	3
1.2. Töö eesmärk.....	4
1.3. Ekspertgrupi koosseis.....	4
1.4. Tegevuse kirjeldus.....	5
1.5. Ekspertiisis kasutatud andmed ja analüüsid.....	5
2. Kogutud informatsioon ja analüüs.....	6
3. Lõppjärelused.....	20
4. Kasutatud kirjandus.....	22
Lisa 1. Enamesinenud pestitsiidid puu- ja köögiviljades.....	25
Lisa 2. Pestitsiide jäigid puu- ja köögiviljades analüüsitulemuste võrdlus Eestis.....	27
Lisa 3. Eestisse toodud glüfosaatide kogused 2003–2007 ning pestitsiidide toimeainete kogused 2007.a.....	30
Lisa 4. Eestisse 2007. a. toodud preparaate toimeained.....	31
Lisa 5. Seirete käigus võetud proovide hulk: 2005, 2006 a. ja 2008.a. esimese poolaasta, võrdlus.....	34
Lisa 6. Olulisemate pestitsiidide mõju soojaverelistele.....	35
Lisa 7. Glüfosaadid, nende toime inimesele ja keskkonnale.....	37
Lisa 8. Mükotoksiinid, nende sisaldusest teraviljas ja prognoos teraviljatoodetes esinemise kohta.....	39
Lisa 9. Mükotoksiinide analüüsid 2006 ja 2007.a. (Tervisekaitseinspeksiooni Tartu labori andmed).....	42
Lisa 10. Nitraadisisaldused proovides (Tervisekaitseinspeksiooni Tartu labori andmed).....	43
Lisa 11. Polütsükliliste aromaatsete süsivesinike esinemine proovides 2006 ja 2007 (Tervisekaitseinspeksiooni Tartu labori andmed).	44
Lisa 12. Lisaainete seire tulemused 2005- 2007 a. Tervisekaitseinspeksiooni Tartu labori andmed.....	45
Lisa 13. Pestitsiidide jääkide koosmõju ja sünergism.....	46
Lisa 14. Mõisted ja lühendid.....	48

1. Sissejuhatus

1.1. Lühülevaade toiduohutusest

Tänapäeva põllumajanduses kontrollitakse taimekahjustajate arvukust peamiselt sünteetiliste taimekaitsevahendite (pestitsiidide) abil. Nende turuletoomisele eelnevad uuringud, millega määratakse kindlaks produkti jäävate jääkide lubatud tase, mis ei tohiks kahjustada inimese tervist. Samas toidutootmise üleilmastumine põhjustab pidevalt uusi väljakutseid ja ohte tarbijate tervisele ning huvidele. Seetõttu on nii Euroopa Liidu kui ka Eesti toiduohutuspoliitika keskseks eesmärgiks kaitsta inimeste tervist ja huve. Eesmärgi täitmisel püütakse tagada toiduainete ohutus, võttes arvesse traditsiooniliste toodete mitmekesisust ning tagades samal ajal siseturu tõhus toimimine. Selleks on Euroopa Liit välja töötanud toidu ohutust käsitlevad õigusaktid, mida pidevalt jälgitakse ja kohandatakse kooskõlas uute arengusuundumustega. Kõnealused õigusaktid põhinevad riskianalüüsil.

Kõikides EL riikides reguleeritakse, koordineeritakse ja kontrollitakse toiduturgu Toiduseadusega. Eesti Toiduseadus võeti vastu 25. veebruaril 1999. a. ja see jõustus 01.01.2000. aastal. Viimane toiduseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus ([RT I 2007, 22, 114](#)) võeti Riigikogus vastu 14. veebruaril 2007. a ning selle eesmärgiks oli koondada kogu toiduvaldkonna järelevalvepädevus ühte järelevalveasutusse, milleks on Veterinaar- ja Toiduamet. Lisaainete kasutamist reguleerib Eestis Vabariigi Valitsuse määrus nr. 81 7. märtsist 2000. a. “Toidus lubatud lisaainete loetelu ja piirnormid toidugruppide kaupa, lisaainete kasutamise tingimused ja viisid ning lisaainete märgistamise ja muul viisil teabe edastamise erinõuded ja kord”. Toidu ja sööda kiirhoiatussüsteem ehk RASFF (Rapid Alert System for Food and Feed) on osa Euroopa Komisjoni infosüsteemidest, mis on loodud (Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrusega nr (EÜ) 178/2002 Art.50) tarbija kaitsmiseks toidust ja söödast pärinevate ohtude eest. Süsteemis osalevad Euroopa Komisjon, Euroopa Toiduohutusamet (EFSA) ja liikmesriigid. Kui võrgustiku liikmel on andmeid tõsise, toidust või söödast tuleneva inimeste tervisega seotud vahetu või kaudse riski kohta, siis tuleb sellest koheselt teatada Komisjonile, kes edastab teabe viivitamata teistele võrgustiku liikmetele. Ei teavitata aga toidu tarbijaid, kes saaksid hoiduda kahjuliku toodangu ostmisest.

Tulenevalt [Toiduseaduse](#) § 51² ja [Söödaseaduse](#) § 29 on RASFF kontaktasutuseks Eestis Veterinaar- ja Toiduamet (Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määruse(EÜ) nr 882/2004 artikli 35 tähenduses). Veterinaar- ja Toiduamet (VTA-s) koordineerib informatsioonivahetust Euroopa Komisjoni ja teiste Eesti järelevalveasutuste (Tervisekaitseinspeksioon, Tarbijakaitsesamet, Taimetoodangu Inspeksioon, Maksu- ja Tolliamet) vahel ning edasist tegevust suunab VTA RASFF [kontaktisik](#), kes teavitab tekkinud ohust avalikkust – avaldades ülevaate ohuteadetest VTA koduleheküljel või pressis. VTA RASFF kontaktisik võtab vastu ohuteateid erinevatelt Eesti järelevalveasutustelt ning edastab need Euroopa Komisjonile.

Antud eksperdiarvamuses pööratakse tähelepanu eelkõige taimekaitsevahendite, aga ka muude keemiliste ainete (mükotoksiinid, nitraadid, nitritid jne.) sisaldusele toiduainetes. Seirete eesmärgiks on toiduohutuse tagamine ning kehtestatud norme ületavate dooside ennetamine ja vältimine igal võimalikul viisil. Jääkide seire, mida regulaarselt teostatakse, on ainus võimalus, kuidas tarbija saab teada, milliseid jääke tema toit sisaldab. Saadud informatsioonist lähtuvalt peaks tal olema võimalus kujundada oma toidukorv.

1.2. Töö eesmärk

Antud eksperdiarvamus on suunatud toidus esinevate taimekaitsejääkide ja keemiliste lisaainete analüüsimisele ja nende võimaliku mõju hindamisele. Töö lisatakse Riigikontrolli auditi aruandele nr 40056 „Riigi tegevus toiduohutuse hindamisel“.

Töö eesmärgiks oli anda vastus järgmistele küsimustele:

1. Kas aastate 2004-2008 seire ulatus ja andmed võimaldavad hinnata toiduturu olukorda EL soovitude ja siseriikliku regulatsiooni kohaselt ning kas seire tulemused annavad põhjendatud kindlustunde toidu puhtuse osas? Võrdlus teiste riikide praktikaga, EK soovitudest, teadustöö tulemustega, meetodika täiendamine.
2. Kas toiduainetes esinevate pestitsiidide jääkide sisaldust on EL ja siseriiklike õigusaktidega reguleeritud tasemel, mis tagab toidu ohutuse ning kas jääkide piirnormidest kinnipidamise tuvastamiseks on Eestis olemas küllaldaselt tehnilisi võimalusi? Eestis ja EL-is kasutusele võetud taimekaitsevahendite arv ja kasutuse reguleeritus läbi piirnormide, piirnormide täiendava rakendamise võimalused, Eesti ja EL laborites otsitavate ja leitud jääkide suhted, Eesti laborite tehnilised võimalused.
3. Kas toiduainetes esinevate pestitsiidide jääkide koosmõju sisaldab inimeste tervisele tõsiseid ohte ning kas sellele probleemile on seire, järelevalve ja teavitustöö käigus pööratud küllaldast tähelepanu? Võrdlus teiste riikide praktikaga, teadustöö tulemused selles vallas, (ADI arv, ARfD), võimalik meetodika kumulatiivsuse hindamiseks.
4. Kas toiduainetes esinevaid toidu lisaainete koguseid ja nende koosmõju on seire ja järelevalve käigus hinnatud EL ja siseriiklike nõuete kohaselt? Võrdlus teiste riikidega, teaduskirjanduses tõstatatud asjaomased probleemid, (ADI arv, ARfD), võimalike ohtude ennetamine.
5. Milline on trend toidu saasteainete osas aastateks 2007- 2012 ja mida võiks riik kohe ja pikema perioodil ette võtta, et parandada toiduohutust? EL ja riigi enda seatud eesmärgid, reaalsed võimalused nende saavutamiseks, teiste riikide kogemused,

Töös analüüsitakse pestitsiidide ja muude keemiliste ainete sisaldust toiduainetes. Vastavalt lepingule ei käsitleta füüsikalisi saasteaineid ja eraldi müügil olevaid toidulisandeid, samuti mikrobioloogilist saastatust ja toidu hügieeninõudeid.

1.3. Ekspertgrupi koosseis

Vastutav täitja: Marika Mänd, PhD, EMÜ PKI taimekaitse osakonna dotsent

Põhitäitjad: Külli Hiisaar, PhD, EMÜ vanemteadur
Alida Kiis, knd (tehn) EMÜ toiduteaduse ja-hügieeni osakond emeriitdotsent
Heino Lõiveke, Eesti Maaviljeluse Instituut; doktorikraad, vanemteadur
Luule Metspalu, PhD, EMÜ vanemteadur
Eha Švilponis, EMÜ doktorant

Ekspertide CV-d on kätte saadavad internetist aadressil: <http://www.etis.ee>

1.4. Tegevuse kirjeldus

Töös püstitatud ülesannete täitmiseks vajaliku tegevuse kirjeldus:

1. Eelkõnelused. EMÜ PKI taimekaitse osakonna ja riigikontrolli vahel toimusid 27. märtsil 2008. a. auditi toiduohutuse ekspertiisiteenuse osutamiseks eelkõnelused, kus Riigikontrolli auditi poolt esindasid Maidu Lääne ja Tuuli Rasso ning EMÜ PKI taimekaitse osakonna poolt Külli Hiisaar, Ants-Johannes Martin, Luule Metspalu, Marika Mänd ja Eha Švilponis.
2. Ekspertide grupi moodustamine. Kooskõlastatult Riigikontrolli esindajatega kaasati ekspertiisi lisaks EMÜ PKI taimekaitse osakonna töötajatele ka liha ja piimasaaduste toiduohutuse ekspert Alida Kiis, knd (tehn) EMÜ spetsialist-metoodik ning Heino Lõiveke Eesti Maaviljeluse Instituudist kui teraviljades sisalduvate mükotoksiinide uurimise ekspert.
3. Eesti ja ka välislaborite poolt pakutavate teenustega tutvumine, koostööpartnerite leidmine ja hinnapakumiste tegemine.
4. Kontrollostude sooritamine. Selleks kooskõlastati analüüsivade toiduainete nimestik Riigikontrolli esindajaga. Aluseks võeti lepingusse lisatud toiduained. Ostud tehti koos Riigikontrolli esindaja (Maidu Lääne) ja EMÜ PKI TKO esindajatega (Küll Hiisaar, Luule Metspalu ja Marika Mänd) nii Tartu kui ka Tallinna suurematest toidukaupade jaemüügiketist.
5. Nõuetekohaselt võetud ja ettevalmistatud proovid viimine analüüsimiseks väljavalitud laboritele.
6. Laborist saadud vastuste ja toiduohutuse hindamiseks riigi poolt tehtud analüüside alusel eksperthinnangute andmine.

1.5. Ekspertiisis kasutatud andmed ja analüüsid

1. Toidu kvaliteedi ja ohutuse seireprogrammid. Lisa- ja saasteainete seire 2005, 2006 ja 2007. a. aruanded, pestitsiidijääkide seirete aruanded 2004, 2005, 2006. a.
2. Eesti Maaülikooli poolt tellitud glüfosaadi analüüsid 2007.a.
3. Ekspertiisi käigus tehtud analüüsid
  - Pestitsiidijääkide analüüsid
  - Nitraadi sisalduse analüüsid
  - PCB, DDT ja PFR summa analüüsid

Kogutud informatsioon ja analüüs

1.1. Kas aastate 2004-2008 seire ulatus ja andmed võimaldavad hinnata toiduturu olukorda EL soovitude ja siseriikliku regulatsiooni kohaselt?

Seire eesmärgiks on toiduohutuse tagamine ning kehtestatud norme ületavate toodete eemaldamine turult. Seega peaks selle tegevuse tagajärjeks olema ohtliku toidu turuletoomise ennetamine ja vältimine igal võimalikul viisil. Praegu on tarbijal siiski vaid tagantjärele faktide konstateerimine (tagantjärele tarkus). Aastaruanne avaldatakse aasta või isegi poolteist aastat hiljem, mis muudab seire formaalseks EU normatiivide täitmiseks. Kui piirnorme ka ületatakse, siis ei saa enam midagi ette võtta, sest selleks ajaks, kui analüüsi vastused saabuvad, on kaup ammu ära söödud. Seetõttu tekkis ekspertidel küsimus, mis on siis sellise seire lõppeesmärk. Seire aruande avaldamine järgmise aasta 31. augustiks on koosõlas Euroopa Komisjoni soovitusel koosõlastatud järelevalve programmi kohta, kuid asjaolu, et varem ei ole võimalik järelevalve tulemustega tutvuda, on vastuolus tarbijate huvide kaitse ja läbipaistvuspõhimõtete (vt. EÜ parlamendi ja Nõukogu 28. jaanuari 2002 määrus nr 178/2002 Artiklid 8 ja 9).

Antud töö käigus polnud võimalik üheselt aru saada, ega seetõttu anda ka hinnangut selle kohta, kuidas valiti nii analüüsitavad toiduained kui ka proovivõtukohtad.

Nii ei avalikusta 2005. a ja 2006. a taimkaitsevahendite jääkide raport proovivõtukohti ega kirjelda nende ettevõtete iseloomu, kust proovid võeti. Eelneva, 2004. a raportist selgub, et proove ei võetud ühtlaselt. Näiteks võeti jaekaubandusest enim proove Tartust Anne Tirsist (54 proovi ehk 13% proovide koguarvust), samas kui Citymarketist ja Tallinna Kaubamajast vaid 2 proovi. 2004. a võeti jaekaubandusest proove vaid Tallinna ja Tartu kauplustest, mitte ühtegi kauplust väljaspool neid linnu seire ei katnud. Ainsa turuna võeti Tallinna kesklinnalt 4 proovi. Kas Euroliitu astumisega asjad paranesid või halvenesid, pole võimalik hilisematest pestitsiidijääkide seirearuannetest välja lugeda, sest neis pole välja toodud ei proovikohti ega proovide koguseid, samuti puudub teave selle kohta, millised proovid on Eesti, millised välismaise päritoluga ning milline on ühe või teise osakaal proovides. Veidi täpsemad on andmed lisa- ja saasteainete aruannetes, kuid samuti puuduvad andmed proovivõtukohtade ning valimi moodustamise kohta. Kuna toiduohutus peab olema tagatud kõigis toidu tootmis-, töötlemis- ja turustamisetappides, on vaja neis ka teostada pistelisi kontrole nii, et oleks kindlustatud valimi esinduslikkus ja piirkondlik representatiivsus.

Seire tulemustest avalikkuse informeerimine on puudlik, kuigi toiduseadus kohustab VTA RASFF kontaktisikut informeerima vajadusel tekkinud ohust avalikkust – avaldades ülevaate ohuteadetest VTA koduleheküljel või pressis. Saastunud toiduainete kohta võib pressis lugeda erinevalt meelestatud autorite arvamusi, kuid nende adekvaatsust on raske hinnata, kuna puudub ametlik vastukaja, mis tugineks tegelikele analüüsitulemustele, ekspertide töögruppide hinnangutele ja oleks faktidega kinnitatud.

Seirearuannete analüüsist järeldub, et avalikus aruandes peab olema põhjalikumalt avatud meetodika, kus kajastuksid järgmised olulised punktid:

Millal võetakse proove? Mitu korda aastas tehakse sama kaubagrupi analüüsi (sellest sõltub sageli saasteainete sisaldused)? Mille alusel määratakse analüüsitavad kaubad ning

proovide arv? Kes ja mille alusel määrab proovivõtu kohad? Kuidas valitakse määratavad ühendid?

Seireproovide analüüs näitab, et võetud proovide hulk kõigub väga suurtes piirides. Tihti on proovide arv liiga väike, et teha järeldusi ning saada statistiliselt usaldusväärseid tulemusi. Proovide hulga muutmisel aastate lõikes puudub loogika (vt. Lisa 5). Näiteks, miks võeti 2005 a. hernest 2 proovi, 2006. a. aga 15 proovi. Mandariine analüüsiti 2005. a. vaid ühe proovina, rukki on võetud 1 (2005) ja 2 (2006) proovi, jne. Milliseid usaldusväärseid andmeid võib saada nii väikesest proovide hulgast? Siit võivad tuleneda täiesti valed järeldused. Sama tendents on jätkunud ka 2008. a. (vt. Lisa 5), proovide hulk on mõne liigi osas liiga väike usaldusväärsete andmete saamiseks.

Näiteks 2005 a. toodeti Eestis 114 t rohelist ja 5655 t kuivatatud herneid (FAOSTAT, 2008). Faktide puudumisel võtame järgneva arvutuse aluseks eelduse, et iga tonn hernest on eraldi partii, ning proovid võetakse täiesti juhuslikult. Kui järelevalve oleks korraldatud nii, et oleks nõutud tuvastada vähemalt 1 piirnormi ületanud partii, kui saastumise tase on 0,1% või 10%, siis 2 proovi võtmisel on saastunud partiide avastamise tõenäosus 2005 a. Eesti hernesaaigist vastavalt 2% ja 19% (teatavasti peetakse teaduslike meetodite juures vajalikuks saavutada usaldusväärse tase vähemalt 75%, soovitatavalt 95% ja eriti kõrge riskiga probleemülesannete puhul 99%). Teisisõnu on isegi 10% saastuse kindlakstegemise tõenäosus 2005 a. kodumaisest hernesaaigist kaduvväike, kuna proove on võetud liiga vähe. Seire aruannetest võib lugeda, et keskmiselt avastatakse ülenormatiivseid jääke umbes 2% proovides. Statistiliselt tuleks sellise eeldatava saastumise taseme juhul 5769 hernerpartii kohta võtta 150 analüüsitavaid proovi, et tuvastada vähemalt 1 saastunud partii 95% tõenäosuse juures. Ilmselt on 2%-lise piirnormide rikkumise leidude statistika väga väikeste proovivõtu mahtude juures järelevalve kallutatuse või eelarvamuslikkuse (statistiline termin – 'nihkega valim', i.k. '*biased sample*') tulemus. Kuna ekspertidele pole esitatud valimi moodustamisel rakendatud meetodikat, ei saa hinnata, kas tegemist on toiduturu olukorra analüüsiks usaldusväärse meetodiga või mitte.

Samas jääb arusaamatuks, miks on hoolimata Komisjoni soovitusel võtta igast toiduainest vähemalt 12 proovi ja hoolimata nõudest hiljemalt 30. septembriks seireaastale eelneval aastal esitada Komisjonile kooskõlastamiseks iga-aastased kavandatavad seireprogrammid, siiski teatud toiduainete kohta valimid nii väikesed. Ekspert soovib Riigikontrolli auditiil tutvuda Järelevalveasutuse ja Komisjoni sellesisulise kirj vahetusega.

1.2. Kas seire tulemused annavad põhjendatud kindlustunde toidu puhtuse osas?

Ekspertid leiavad, et praeguste seiretulemuste ning avalikustamise taset silmas pidades ei ole meie igapäevaselt tarbitava toidu puhtuse osas kindlustunnet. Ohutunnet süvendab see, et mitte kõikidele saasteainetele pole kehtestatud harmoneeritud piirnorme, mistõttu ei saa ka hinnata nende ohtlikkust. Lisaks sellele, on meile sisse toodud pestitsiidide, mille jääke meil ei määrata (vt. Lisa 4). Tervitatav on see, et mitmele neist kehtestati antud auditi ajal põllumajandusministri määrusega (10. aprilli 2008. a, nr 34) piirnormid ning loodetavasti hakatakse neid ka nüüd määrama.

Eriti kahetsusväärseks tuleb pidada seda, et seni ei määrata meil glüfosaatide jääke. Glüfosaat moodustas meile 2007. a. tarnitud pestitsiidide toimeainetest aga peaaegu poole (46,5%). Viimase viie aasta jooksul on glüfosaatsete preparaate müük kasvanud üle 100% (vt. Lisa 3). Oluliselt on suurenenud sortiment. Näiteks kui 2007 aastal oli Eestis lubatud herbitsiidide nimekirjas 14 erinevat glüfosaati sisaldavat preparaati, siis 2008 aastal on see nimekiri tunduvalt pikem, sinna kuulub 25 erinevat preparaati. Glüfosaadi ja preparaate koosseisus olevate abiainetega kahjulikkus inimesele ja keskkonnale on aga teaduslikult tõestatud (vt. Lisa 7).

Mitme erineva Euroliidu maa pestitsiidijääkide seireandmete võrdlus näitab seda, et jääkide nimekiri on küllaltki sarnane, kusjuures erinevusi esineb vaid mõne pestitsiidi osas. Nii näiteks esineb kõikides Läänemeremaades ja Inglismaal Thiabendazoli ja Benomyl gruppi kuuluvate pestitsiidide jääke, neid ei esine Hispaanias. Clorpyriphosi ja Imazalili jäägid ei kuulu enam esinevate preparaatide hulka Rootsis. Maneb gruppi kuuluvate pestitsiidide jäägid ei ole Läti enam esinevate preparaatide hulgas. Poolast on leitud ka veel DDT jääke (vt. Lisa 1), seda esines meie kontrollanalüüsi andmeil tuulehaugis.

Eesti toodangust 2005 a leitud enam esinenud preparaadijäägid olid: Cypermethrin, Deltamethrin, **Dithiocarbamates-sum**, Pendimethalin, **Thiabendazole**, Tolyfluanid ja Trifluralin (Toome, 2006). Importtoodangus oli enam esinevate preparaatide nimekiri erinev. Enam eitud preparaadid olid: Carbendazim, Chlorpyriphos, Dimethoate, **Dithiocarbamates-sum**, Imazalil, Iprodione, Malathion, o-Phenylphenol, Procymidone ja **Thiabendazole** (Toome, 2006).

Järgmise, 2006. a. seireanalüüsides pole võimalik eristada omamaist importtoodangust. Sellel aastal olid enam leitud jäägid proovidest: Imazalil, Maneb group, 2-Phenylphenol, Chlorpyriphos, Benomyl-group, Thiabendazole, Endosulfan, Azoxystrobin, Iprodione, Triadimefon, Tolyfluanid.

2007.a. analüüsides tulemused ei ole auditi ajal ekspertidele kättesaadavad.

Praegu puudub ülevaade meil müügivõrgus olevate teraviljasaaduste ja -toodete mükotoksiinide sisaldusest. Vastava uuringu korraldamine on kindlasti vajalik, samuti vastavate kontrollorganite (Tervisekaitse, Tarbijakaitse) töö tõhustamine. Müügilolevate mõnede leiva-ja saiatoodete kiire hallitamine näiteks viitab kasutatud jahude suurele hallitusseente sisaldusele, millele võib kaasneda ka mükotoksiinide esinemine. Ülemäärastest mükotoksiinide sisaldusest importtoodetes on selle aasta esimesel poolel Euroopa Komisjoni teavitanud mitmel korral Leedu.

PMK ja EMVI andmete põhjal võib oodata Eesti teraviljas ohratoksiinide, ZEN, T-2, HT-2, NIV, DON, enniatiinide, boveritsiini, moniliformiini esinemist, importviljas ka aflatoksiinide ja fumonisiinide (maisis) esinemist (vt. Lõiveke, 2008). Uute mükotoksiinide toksilisus võib olla senituntuist tunduvalt (kümneid kordi) kõrgem, mistõttu nende tuvastamine on eriti aktuaalne.

Teostatud analüüsides põhjal võib väita, et palju sagedamini kui Euroopa Liidu poolt kohustuslikult määratavad mükotoksiinid aflatoksiinid, ohratoksiinid, DON ja ZEN, esinevad Eestis toodetavas teraviljas mükotoksiinid T-2 ja HT-2, kuid hallitusseente koosluse sarnasuse põhjal võib arvata, et meil esineb veel teisigi mükotoksiine, mis on näiteks tuvastatud Soome teraviljas, eelkõige nivalenool (NIV), enniatiinid, boveritsiinid, moniliformiin jt.

Tarbijad ei ole teadlikud pestitsiididega kaasnevatest riskidest. Nimetatud riskide põhjalikul selgitamisel avalikkusele oleks suur väärtus. Ekspertid leiavad, et **seire tulemuste ja tarbija vahel puudub üks ülimalt oluline lüli**: ei uurita erinevate preparaatide ja ainete ühendatud, kumulatiivseid ja sünergilisi mõjusid. Ekspertiisi käigus ei täheldatud sellekohaste hindamiseetodite rakendamist.

Alla piirnorme jäävate saasteainete jääkide leidude kohta puudub tarbijal info, millest võidakse teha ekslik järeldus ohtude puudumise kohta inimese tervisele. Nii ongi osutunud võimalikuks, et aastate kaupa on meil näiteks müüdnud sidruneid, mis sisaldavad 9 kuni 14 erineva pestitsiidi jääke (vt. Lisa 2), kuigi igäühte neist eraldi võetuna on alla piirnormi.

Sellest teavitamine annaks tarbijale võimalus ise otsustada, kas osta selliseid „kokteile“ või mitte.

Leiame, et VTK või PM peaks avama spetsiaalse toiduohutuse kodulehe, kus jooksvalt avaldatakse järelevalvetulemused, pöörates inimeste tähelepanu eriti neile toiduainetele, mis sisaldavad ülenormatiivseid või mitme pestitsiidi jääke, ehkki alla piinormide. Vähe on sellest, kui PM või/ja VTA kodulehekülgedel on arvukalt seadusi ja seaduste muutmise seadusi, määruseid jne. Tulemused ja info võimalikest terviseriskidest tuleb avalikustada inimestele arusaadavalt.

Avalikustamise korraldamiseks võiks eeskuju leida teiste Euroopa Liidu riikide kodulehekülgedelt:

<http://www.pesticides.gov.uk/prc.asp?id=1673>

http://ec.europa.eu/food/fvo/country_profiles/CP_finland.pdf

<http://www.pesticides.gov.uk/prc.asp?id=2042>

Lisaks järelevalvetulemuste avalikustamise puudustele tuleb negatiivse aspektina välja tuua ka avaliku arutelu puudumise toidualaste õigusnormide ettevalmistamise, hindamise ja läbivaatamise kohta. Avalik arutelu on läbipaistvuspõhimõtte garantii, mistõttu on see nõutud EÜ parlamendi ja Nõukogu 28. jaanuari 2002 määruse nr 178/2002 Artikliga 9. Avalikku arutelu peaks olema võimalik organiseerida internetifoorumina või avalike üritustena, mille korraldamise kohta hetkel [02.juuli 08] VTA ja/või PM kodulehtedel informatsioon puudub. PM kodulehelt on viide osalusveebile (www.osale.ee), milles pole üleval ühtegi toiduohutuse alast diskussiooni.

2.1. Kas toiduainetes esinevate pestitsiidide jääkide sisaldust on EL ja siseriiklike õigusaktidega reguleeritud tasemel, mis tagab toidu ohutuse?

Euroopa Ühendus on seadnud eesmärgiks tagada võimalikult kõrge toiduohutuse, loomatervise, loomade heaolu ja taimetervise tase ja on selleks rakendanud “laudast-lauale” meetmete süsteemi ning vastavad monitooringud, samal ajal üritades kindlustada siseturu tõhusat toimimist. Juhime tähelepanu, et Euroopa Liidus apelleeritakse optimaalsele tasakaalule ettevõtjate (sh. pestitsiidide tootjad ja turustajad ning põllumajandustootjad) ja tarbijate huvide vahel, mida mõjustatakse sobivate probleemiasetustega, töögruppide koosseisudega ja teatud valiku teaduslike faktuaalsete materjalide arvestamisega.

Euroopa Liidus rakendatakse protseduuri, mille kohaselt kehtestatakse maksimaalsete lubatud jääkide normid pärast konsultatsiooni Euroopa Toiduohutusametiga (*European Food Safety Authority* - EFSA). Koostöös liikmesriikide institutsioonidega ja diskussioonis muude huvigruppidega annab EFSA teaduslike hinnanguid ja juhiseid olemasolevate ning ilmnevate riskide kohta. Samas on avaldatud kahtlust EFSA soovitude objektiivsuse kohta, kuna EFSA on andnud näiteks toiduvärvide terviseriskianalüüside läbiviimisel suurema kaalu vajadusele tõestada asjaolu “kahtlemata kahjulik”, enne kui ohuallikad turult kõrvaldada, võrreldes vajadusega tõestada nende ohutus, et lubada nende kasutamine. Sellega rikutakse ettevaatusprintsipi (Müürsepp jt., 2008).

Alates 2004. aastast on Euroopa Liidus vastu võetud 34 õigusakti, millega muudetakse pestitsiidijääkide maksimaalseid lubatud norme (MRL) erinevatel pestitsiid-toiduaine kombinatsioonidel. 2004. a avaldati 5, 2005. a 6, 2006 a 9 ja 2007 a juba 13 õigusnormi. Keskmiselt teeb see üle ühe muudatuse iga kahe kuu järel. Toimuv näitab intensiivset arengut antud valdkonnas, kusjuures eesmärgiks on seatud järk-järgult kehtestada MRL normid kõikide pestitsiid-toiduaine kombinatsioonidele. Pidevalt toimub uue informatsiooni alusel piinormide uuendamine, seega on võimatu hinnata, millisel ajahetkel Komisjoni kehtestatud MRL normid tagavad toidu ohutuse ja millisel nad seda veel ei ole taganud. Kindlasti ei ole

absoluutne toiduohutus tagatud enne, kui harmoneeritud MRL normid on kehtestatud vähemalt 95% pestitsiid-toiduaine kombinatsioonidele ning mil järelevalve või ettevõtjate enesekontrolli käigus võetakse proove sagedusega, mis annab vähemalt 95% tõenäosuse, et tuvastatakse piirnorme ületava jääkide sisaldusega toiduainete partii ka juhul, kui saastunud on 1 partii 1000st (s.o. 0,1%). Sealjuures tuleks suurte ja ühtlase koosseisuga kaubasaadetiste järelevalvel rakendada binoomjaotusel, agregeeritud saastumise puhul binomiaalsel liitjaotusel ja väikeste partiide puhul hüpergeomeetrilisel jaotusel põhinevaid proovivõtuskeeme. Toiduohutuse tagamiseks on oluline kontrollirežiimis vahet teha ettevõtte enesekontrollil, järelevalve riskianalüüsi põhistel ja toiduturu üldise olukorra seiramiseks rakendatavatel meetmetel. Toidukäitlejate kohustus on analüüsidega välistada ohtliku toidu sattumise turule, kusjuures laboril peaks olema seaduslik kohustus järelevalveametkonda teavitada igasugusest ülenormatiivsest leiust, mitte ainult järelevalveametkonna poolt võetud proovidest leitud tulemustest. Järelevalve riskianalüüsipõhine kontroll peab olema suunatud eelinformatsiooni analüüsi põhjal määratletud objektidele, eesmärgiga tuvastada võimalikult palju ohuallikaid ning neid turult kõrvaldada. Juhuslikul valimil baseeruv monitooring peaks andma ülevaate toiduturul valitsevast keskmisest olukorrast ning samas andma algandmeid riskianalüüsi vigade parandamiseks. Proportsioonid erinevate kontrollimeetmete mahtude vahel sõltuvad eelarvest, kuid kindlasti ei ole õigustatud ainult riskianalüüsil tuginev kontroll, millega on võimalik teha jämedaid vaeleinvestusi ja seetõttu näidata toiduohutuse olukorda tegelikust halvemana või tegelikust paremana.

Direktiivide asemel on tänaseks Euroopa Ühenduse MRL normid kehtestatud otsekohalduvate Komisjoni määrustega. Euroopa Komisjoni töögruppides osaleb üksikuid Eesti ametnikke. (Võrdluseks võib tuua, et toiduohutuse valdkonnas Brüsselis on tegev üle 250 ametniku, millele lisandub umbes 100 Iirimaa Granges FVO – *Food and Veterinary Office* peakorteris). Siseriiklike normatiivide harmoneerimise etapi ärajäämisel väheneb otsene vajadus ja samas ka võimalus hoida teemaga kursis meie tippspetsialiste. Normide kehtestamisega läbi määruste väheneb küll ministeeriumi koormus nende transponeerimiseks siseriiklikusse õigusruumi, aga see võib just kaasa tuua ametnike pealiskaudsema suhtumise muudatustesse.

Seni kuni eksisteerib pestitsiid-toiduaine kombinatsioone, mille riskianalüüsi protsess on pooleli, võivad liikmesriigid kehtestada ajutised MRL normid iseseisvalt. Ühenduses harmoneerimata MRL normid võivad kaasa tuua liikmesriikide vahelisi kaubandustõkkeid piirnormide erinevuse tõttu. Ekspertis ei suutnud tuvastada, kas Eestis toimub MRL normide sõltumatu hinnang või on ajutised riiklikud normid kopeeritud mujalt.

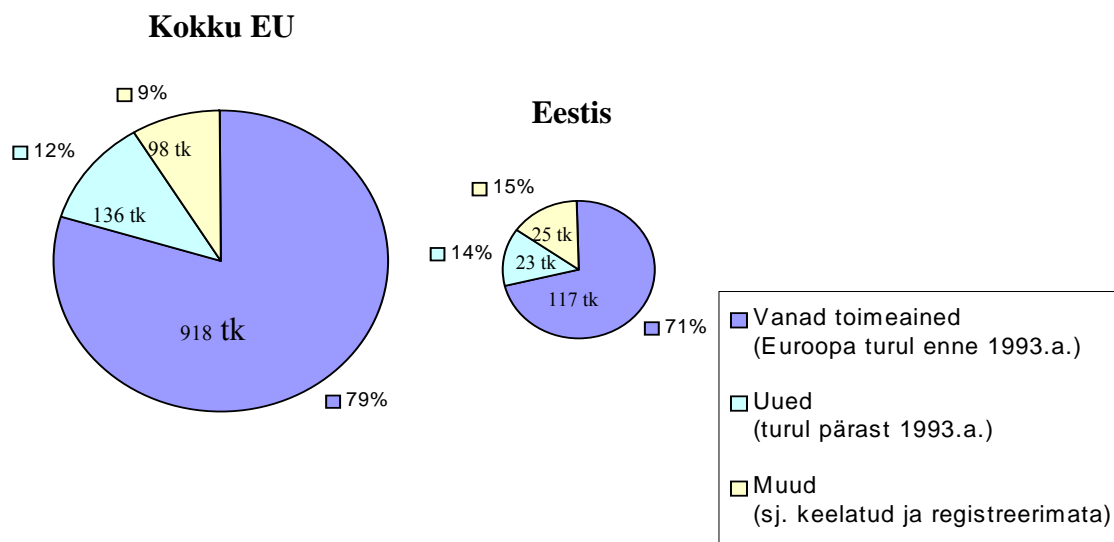
Veterinaar- ja toiduameti kodulehel oli 18. juuni 2008. a. seisuga viide Vabariigi Valitsuse määrusele nr 177 31. maist 2000 “Taimses toidus ja selle pinnal lubatud keemiliste taimekaitsevahendite loetelu ja piirnormid ning taimsest toidust ja selle pinnalt kontrollproovide võtmise ja analüüsimise meetodid”, mis on kehtetuks tunnistatud 20. juunil 2003 (RTI 2003, 46, 296). Ekspertid leiavad, et veebilehel avaldatud õigusaktid peaksid olema süstematiseeritud ja ajakohastatud nii, et oleks tagatud kodanike informeeritus kehtivatest normidest ning selge ülevaade järelevalvesüsteemist.

Euroopa Komisjoni töögruppides kehtestatakse MRL normid, hinnates tarbijate eluaegset kokkupuudet kõnealuse pestitsiidiga selliste toiduainete kaudu, mis võivad sisaldada selle pestitsiidi jääke ja on mõõdetud vastavalt ühenduses kasutatavatele menetlustele ja tavadele, võttes arvesse Maailma Terviseorganisatsiooni avaldatud juhiseid. Selline hindamine peaks tagama, et kõnealuste pestitsiidide jääkide piirnormid ei ületa aktsepteeritavat päevadoosi (ADI-arv). Pestitsiidide puhul, millel on esitatud akuutne etalonannus (ARfD), hinnatakse tarbijate akuutset kokkupuudet. Riskianalüüside näol on tegu eksperdihinnangutega, mis baseeruvad teaduslikel kvalitatiivse analüüsi meetoditel, kuid mis andmestiku diskreetsuse

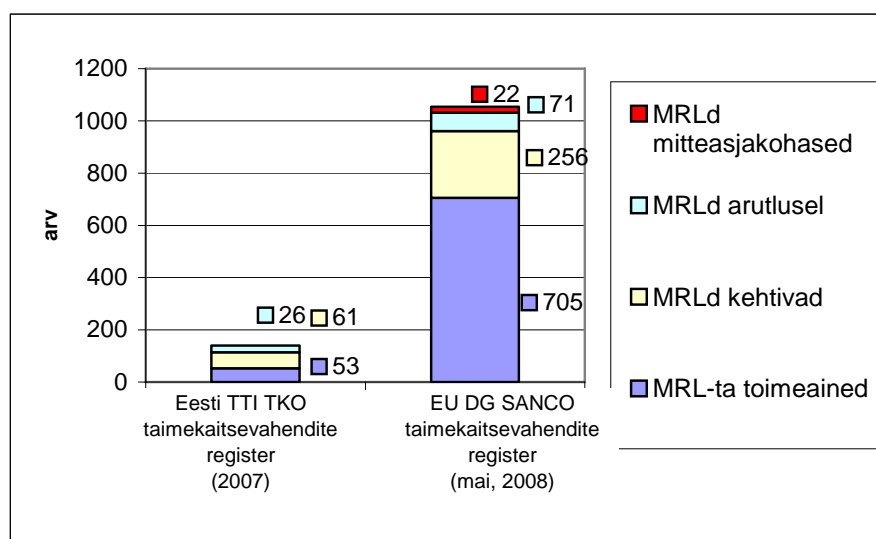
tõttu jäävad siiski subjektiivseteks ning vajavad uute asjaolude ilmnemisel pidevat kohandamist.

Eesti Vabariigis oli 2007 registreeritud kasutamiseks 217 taimekaitsevahendit, neist 92 herbitsiidi, 85 fungitsiidi, 30 insektitsiidi, 7 kasvuregulaatorit, 2 molluskitsiidi ja 1 repellent. Toimeainete koguarv taimekaitsevahendites oli 140 (vt. joonis 1), neist 5 taimeekstrakti, 2 seenpreparaati ja 1 loomne produkt (verejahu).

Joonis 1. Euroopa Komisjoni turulolevate toimeainete registreerimise ja hindamise tööprogrammi käigus määratletud pestitsiidide toimeainete liigitus. Eesti kohta on andmed saadud Riikliku Taimekaitsevahendite registris 2007. a. registreeritud lubatud taimekaitsevahendite toimeainete nimekirja ning PM 7. juuli 2004. a määrusega nr 117 kinnitatud keelatud toimeainete loetelu analüüsil.

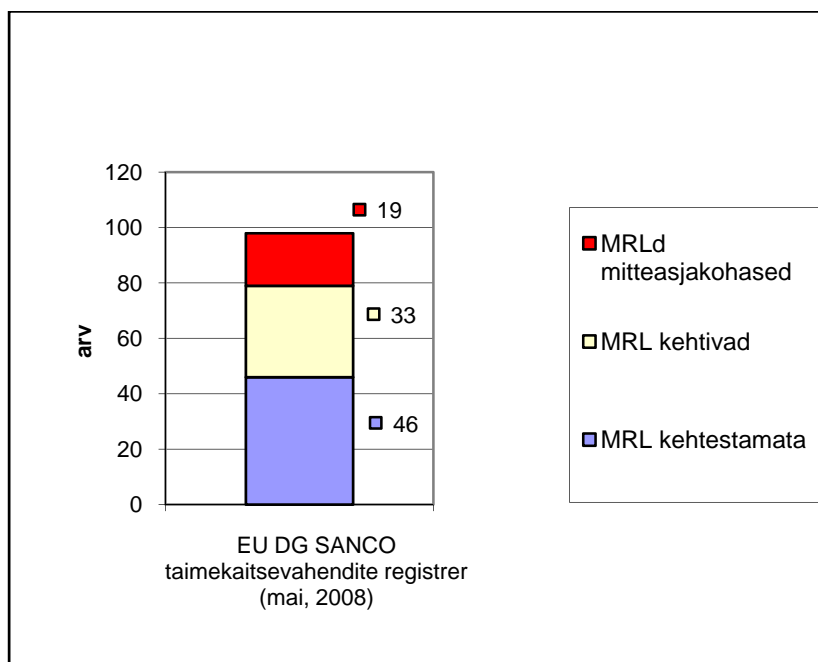
Kui võrrelda Eestis 2007. a kasutamiseks lubatud toimeainetele kehtestatud MRL normide (61) suhet Euroopas teada olevate taimekaitsevahendite toimeainete koguarvu (1152), siis tulemus (5,3%) võiks kaudselt näitlikustada Eestis minimaalselt vajavat kompetentsi MRL-de määramiseks (vt. Joonis 2).

Joonis 2. Harmoniseeritud maksimaalsete lubatud pestitsiidijääkide (MRL) normide kehtivus ametlikult kasutamiseks lubatud taimekaitsevahendite toimeainete puhul Eestis ja Euroopas. MRL normide kehtestamine ei ole asjakohane, kui Euroopa Komisjoni turulolevate toimeainete registreerimise ja hindamise tööprogrammi käigus on tuvastatud, et toimeained ei kvalifitseeru pestitsiididena nt. ohutustajad (Fenkloriim, Flurasool vm), toimeainete sünergistid (Piperonüül-butoksiid), taimeleotised (sidruniekstrakt, peiulilleekstrakt) või pookimisvahad.

Isegi kui eeldame, et toiduainete tootmise ahelas kasutatakse eranditult turule lubatud pestitsiidide ja et jääkide ja saasteainete laborid on suutelised analüüsima kõigi riigis turule lubatud pestitsiidide jääke, ilmneb, et suure määramatuse tõttu saab toiduohutuse seire pestitsiidijääkide lubatavuse piiride kontrollimiseks anda vaid illusoorse pildi kogu toiduturu olukorrast. Samas ei ole käesolevas analüüsis vaadeldud, millistes proportsioonides on Euroopas pestitsiidide toimeaineid, mille füüsilised või keemilised omadused või toidu käitlemisprotsessid välistavad nende sattumise toiduainetes. Sellisteks võib pidada näiteks parafiniõlisid.

Turg toob meile ka mujal, nii Euroopas kui kolmandates riikides, toodetud toidu. Samuti on teada, et teatud tingimustel kasutatakse keelatud taimekaitsevahendite jääke. Keelatud toimeainete jäägid ei pruugi aineriingest väljuda ühe vegetatsiooniperioodi jooksul, vaid võivad organismides akumulereuda. 2006. a. seirearuandest võib näha, et Eestis on järelevalve käigus otsitud muu seas ka turule mittelubatud või keelatud taimekaitsevahendite jääke. Näiteks teraviljaproove on võetud 11 ja puu- või köögiviljaproove 18 erineva toimeaine leidmiseks nimekirjas esitatud 38 hulgast. Kahjuks ei sisalda aruanne selgitust, mis asjaoludel valiti analüüside objektiks konkreetsed toimeained. Joonisel 3 on näidatud MRL normide proportsioon Euroopa Ühenduse taimekaitsevahendite registris mittelubatud või keelatud pestitsiidide toimeainete koguarvu.

Joonis 3. Euroopa Ühenduse turule lubamata või keelatud taimekaitsevahendite toimeainete maksimaalsete lubatud jääkide (MRL) normid.

Taimekaitsevahendite jääkide seire läbiviimise eest vastutas kuni 2007. aastani Põllumajandusuuringute Keskuse (PMK) jääkide ja saasteainete labor, analüüsid teostati kahasse Tervisekaitseinspeksiooni laboritega. PMK on edastanud seire tulemused Euroopa Komisjonile vastavalt EK seiresoovitustele. 2008. aastast on toiduohutuse seire läbiviimise ülesanded antud VTA-le. Põllumajandusministeerium finantseerib endiselt laborite poolt referentfunktsioonide täitmist.

Eestis kasutamiseks lubatud pestitsiidide toimeainete hulgas puuduvad praegu nii Euroopa Ühenduse harmoniseeritud kui siseriiklikud jääkide piirnormid P-butüülfluasifop'ile ja prokloraasvaskloriid'ile.

Toiduseaduse (RTI 25.02.1999) § 19(3) alusel on antud põllumajandusministrile pädevus kehtestada lubatud saasteainete loetelu ja piirnormid toidugruppide kaupa. Nimetatud volitusnormi alusel on kehtestatud PMm nr 34 10. aprillist 2008 “Toidus lubatud keemiliste taimekaitsevahendite jääkide loetelu ja piirnormid”, mille lisas 1 esitatakse nimekiri puu- ja köögiviljas, marjades, õliseemnetes, tees, humalas ja vürtsides selliste lubatud keemiliste taimekaitsevahendite jääkide piirnormid, mille kohta ei ole kehtestatud Euroopa Liidu norme. **Muude saasteainete kui pestitsiidid lubatud sisalduste piirnormide kohta taimses toidus Eestis kehtivat siseriiklikku seadusandlust ei ole.**

EFSA on 1995. a kehtestanud lubatava päevase lisa- või saasteainete piirdoosi (ADI-arv) 0-3,7 mg/kg nitraatide ja 0-0,06 bg/kg nitrititele inimese kehakaalu kg kohta. Inimese organismis langeb nitraatide toimele vitamiinide sisaldus ja muutub aminohapete koostis. Nitraatioonid ei ole otseselt väga toksilised, kuid nad muunduvad toidus ja organismis nitrititeks, mida on hinnatud 10-20 korda mürgisemaks. Nendest omakorda tekkivad nitrosoühendid on teadaolevalt ühed tõsisemad kantserogeenid põhjustades ka siniveresust e. methemoglobineemia teket (Reinik, 2007). Euroopa Komisjoni määrusega nr 655/2004 7. aprillist 2004 on kehtestatud nitraatide sisalduse piirnormid imiku ja väikelaste toitutes. Euroopa Komisjoni määrus nr 466/2001, millega sätestatakse teatavate saasteainete piirnormid toiduainetes, kehtestab nitraadinormid salatile ja spinatile, kuid mitte muus puu- ja köögiviljas. Sellest hoolimata on 2007 a saasteainete seire käigus võetud 23 proovi nitraatide määramiseks köögiviljast, millele normi ei ole kehtestatud, (http://www.agri.ee/.../Saasteainete_seire_2007.pdf). 2006 aastal oli selliste proovide arv 14. EFSA toiduahela saasteainete paneel on avaldanud teadusliku arvamuse köögiviljades esinevate nitraatide kohta, milles kinnitatakse, et Maailma Terviseorganisatsiooni WHO soovitatud koguses, 400 g puu- ja köögivilja päevas tarbimisel jääb omandatav nitraatide kogus ADI-arvu normist poole väiksemaks ning köögivilja tarbimisest saadav kasu ületab võimalikku kahju (EFSA, 2008).

Soovitus: laborid peaks aruandesse iga uuritava saasteainete või lisainete kohta lisama ka piirnormid, et käitlejal oleks kohene info valiku tegemiseks.

2.2. Kas jääkide piirnormidest kinnipidamise tuvastamiseks on Eestis olemas küllaldaselt tehnilisi võimalusi? (Eesti laborite tehnilised võimalused)

Eestis on piisavalt toiduanalüüsi teostavaid akrediteeritud laboreid. Laborite tehnilist varustatust võib pidada rutiinanalüüside teostamiseks piisavaks. Samas napib võimalusi hankida uut ja kallist aparatuuri, mis on mujal Euroopa laborites juba rutiinkasutuses (väike analüüside hulk ei teeni aparatuurile tehtud kulutusi tagasi) ning tegelda uute meetodite arendusega või kasutusel olevate täiustamisega.

2008. a. on nii järelevalve- kui ka seireproovide arv vähenenud. Liigväikeste analüüsimahtude korral ei ole võimalik tagada toiduohutust ega teostada riskihindamist. Riigi majanduslikust olukorrast tingitult võivad analüüside mahud veelgi langeda (2008. a. II poolaastasse planeeritud uuringuid on märgatavalt vähendatud). Regulaarse analüüside tellimuse puudumine ei võimalda laboritel investeringuid kavandada, et välja arendada uusi meetodeid. Praegu Eesti referentlaborites tehtavad analüüsid ei hõlma kõiki riigis enimkasutatavaid taimekaitsevahendeid. Toimeained, mille müügikogused on suured, kuid seire ei haara, on näiteks glüfosaadid (MRL olemas).

Taimekaitsevahendite jäägid

Vajalik oleks endisest rohkem panustada analüüsimeetodite arendusse. Hetkel suudavad Eesti laborid määrata u. 200 pestitsiidi jääki, kuid Euroopa suuremate riikide rutiinlaborid analüüsivad juba 300-400 pestitsiidi jääke. Probleemiks on siin rahapuudus – kõiki preparaate pole võimalik määrata multimeetoditel, üksikjäägimeetodite juurutamine on aga kallid ja aeganõudev. Paraku on aga põllumajanduses mõningad väga laialt kasutatavad pestitsiidipreparaadid määratavad vaid üksikjäägimeetoditel.

Aastast aastasse kasvab leitud preparaatide hulk ning langeb leidudeta proovide arv. Samuti tõuseb ka proovide arv, kust leitakse mitme preparaadi jääke. Üheks mõjuriks on kindlasti asjaolu, et laborite poolt otsitavate preparaatide arv tõuseb igal aastal, samas täiustuvad ka analüütilised meetodid, mistõttu avastatakse madalamaid sisaldusi. Proovide hulk on langustendentsiga. Arvestades, et ülenormatiivseid pestitsiidisisaldusi leitakse ca 2-4 % proovidest, peaks seiret jätkama vähemalt samas, kuid väga soovitatavalt suuremas mahus.

Pestitsiidijääkidest tuleneva riski hindamisega Eestis praktiliselt tegeldud ei ole. Euroopa Liidus on riskihindamise eest vastutav EFSA. Nende ülesanne on ka pestitsiidipreparaatide toksikoloogiline hindamine, s.h. kumulatiivse toime arvestamine ja MRLde paikapanek. Eesti kaudu on Euroopa Komisjoni esitatud kokku ainult neli taotlust 4 toimeaine lisamiseks EU dir 91/414/EMÜ lisasse 1: *Phlebiopsis gigantea*, *Streptomyces griseoviridis*, *Helicoverpa armigera* nucleopolyhedrovirus ja *Spodoptera littoralis* nucleopolyhedrovirus. Kõik nad kuuluvad mikrobioloogiliste taimekaitsevahendite kategooriasse. Tähelepanuväärne on, et Eesti põllumajandusteadused ei ole kavakindlalt tegelenud entomopatoogeensete viirushaiguste uurimisega, mistõttu meil puudub nendele riskianalüüside teostamiseks vajalik teaduskompetents. Samuti tuleb tõdeda, et puuvillaöölane *Helicoverpa armigera* Hubner on seni Eesti looduses esinenud üksikute juhudena (andmed pärast 1938. a alles 1995, 1998 ja 2001), mistõttu ei saa me teda pidada siin tõsiseltvõetavaks kahjuriks. Egiptuse puuvillaöölast *Spodoptera littoralis* Boisduval Eestis ei ole seni leitud. Mõlemad liigid on kantud EU dir 2000/29/EÜ lisa I osasse II - Euroopa Ühenduse tähtsusega ohtlikud taimekahjustajad, mida teatakse esinevat Ühenduse territooriumil. Seega võib arvata, et biopestitsiidi taotluse esitamine Eestis on tingitud mitte niivõrd siinsete, vaid Euroopa ettevõtjate huvidest, kes on otsinud uutes liikmesriikides ebakompetentsemaid ametiasutusi või odavamaid riigilõive, et sellega kindlustada lihtsam turulepääsemine.

Ekspertid leiavad, et vaja oleks koostada Eestis tehtud pestitsiidianalüüsi tulemuste kohta ülevaade (Euroopa Komisjonile esitatud andmete alusel on raske Eesti kohta järeldusi teha). Viimaste aastate pestitsiidianalüüside tulemuste tõlgendamine ja nende põhjal riskide hindamine (dooside võrdlus ADI ja/või ARfD-ga) võiks olla Põllumajandusministeeriumi poolt rahastatava projektitöö teema.

3. *Kas toiduainetes esinevate pestitsiidide jääkide koosmõju sisaldab inimeste tervisele tõsiseid ohte? Kas pestitsiidide koosmõju probleemile on seire, järelevalve ja teavitustöö käigus pööratud küllaldaselt tähelepanu?*

Pestitsiidijääkide koosmõju all tuleb käsitleda kaht erinevat nähtust: erinevatest allikatest pärit **ühe ja sama** pestitsiidi jäägi kuhjumine ning erinevatest allikatest pärit **erinevate** pestitsiidi jääkide kuhjumine, ning nendega kaasnevad riskid. Esimesel juhul võib ühest toiduainest leitud pestitsiidi jääk jääda küll lubatud normi piiridesse, kuid terviseriskide hindamiseks on vajalik arvestada ka üheaegselt toimivaid erinevaid allikaid (põhjalikumalt vt. Lisa 13). Kui ühes allikas leidub 5-6 erinevat pestitsiidijääki, mis ükshaaval võttes jäävad kõik normi piiresse, siis tegeliku riski hindamisel on vaja teada nende koosmõju ja sünergismi avaldumist (Vt. Lisa 13).

Leiame, et Eestis ei ole pestitsiidide koosmõju probleemile ei seire, järelevalve ega teavitustöö käigus pööratud küllaldaselt tähelepanu. Hinnangud antakse eraldi üksikanalüüside põhjal. Kui need tulemused avalikustataksegi, siis pigem on need rahustavad, sest üksikproduktis tõepoolest ei pruugi pestitsiidi jm jäägid norme ületada. Ei pöörata tähelepanu sellele, et üheaegselt toimivaid ohuallikaid on palju. Kirjanduses on koosmõju hindamise meetodikaid kirjeldatud, kuid need on väga keerulised ning eeldavad, et oleks väga palju erinevaid lähteandmeid, seega raskesti rakendatavad (EPA, 2000; EPA, 2001; EPA, 2003). Nimetatud riski hindamiseks on koostatud ka mudeleid, millega saaks riske hinnata väga suure inimgrupi kohta (Arold et al., 2007), kuid ka see eeldab väga mahukat eeltööd. Toetudes väga konkreetsetele uurimisandmetele (vt. Lisa 13), võib karta, et need mudelid riskigruppide jaoks siiski ei tööta.

Võimaliku kumulatiivse(sünergeeriva) toksilise mõju arvestamine toiduohutuse hindamisel on nõutud Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrusega 28.jaanuarist 2002 nr 178/2002.

Mükotoksiinid ja sünergism

Kuigi nii PMK kui EMVI uurimustel üksikute mükotoksiinide sisaldused proovides tavaliselt ei ületanud lubatud piirväärtusi, on ohusignaalsiks erinevate mükotoksiinide samas proovis koosesinemine. Tekkiva sünergeetilise efekti tõttu on nende koosmõju sadu kordi tugevama toksilisusega kui üksikute toksiinide väikestel kogustel proovides eraldi esinedes. Ka võib mõnede inimeste individuaalne tundlikkus, haigete, vanade ja laste tundlikkus mükotoksiinide samade sisalduste suhtes olla suurem. Seetõttu tuleb igal juhul tuleb suhtuda ka kehtestatud piirnormidesse kriitiliselt.

4. *Kas toiduainetes esinevaid toidu lisaainete koguseid ja nende koosmõju on seire ja järelevalve käigus hinnatud EL ja siseriiklike nõuete kohaselt?*

Kõikides arenenud riikides reguleeritakse, koordineeritakse ja kontrollitakse toiduturgu Toiduseadusega. Eesti Toiduseaduse hetkel kehtiv versioon (vastu võetud 25. veebruaril 1999. a.) jõustus 01.01.2000. aastal. Lisaainete kasutamist reguleerib Eestis Vabariigi Valitsuse määrus 7. märtsist 2000.a. nr.81 "Toidus lubatud lisaainete loetelu ja piirnormid toidugruppide kaupa, lisaainete kasutamise tingimused ja viisid ning lisaainete märgistamise ja muul viisil teabe edastamise erinõuded ja kord". Nimetatud määrus on harmoniseeritud Euroopa Liidu vastava seadusandlusega.

Põllumajandusministeeriumi poolt koordineeritud toiduohutuse **seireprogramme** on läbi viidud alates 1998. aastast. Järelevalve- ja seireanalüüside teostamiseks sõlmib VTA laboritega iga-aastased lepingud..

Lisa- ja saasteainete seireanalüüse on teostanud Tervisekaitseinspektsiooni laborid. Koostatud on iga-aastased seirearuanded.

Seireprogramm lisaaainete määramiseks jätkus ka 2007. a. Proovide hulka on aastatega suurendatud ning kui 2005 aastal analüüsiti 100 proovi, siis 2007 aastal analüüsiti 138 proovi 26 erineva lisaaaine sisalduse suhtes. Aastate võrdlust vt Lisas 12.

Proovide valimisel on aluseks võetud toiduainete tarbitavus ning need toidugrupid, kus teadaolevalt kasutatakse kõige enam lisaaaineid. Analüüsitulemusi võrreldi Eestis 7. märtsil 2000 a. vabariigi valitsuse määrusega nr 81. kehtestatud piirnormidega. Ülenormatiivsete proovide hulk oli seire algusaastail langustrendil. Nii moodustasid ülenormatiivsete lisaainetesisaldustega proovid kõikide tootegruppide lõikes 1998.a. - 13 %; 1999.a. - 8 % , 2000. ja 2001.a. - 4 %. Lisaaainete ülenormatiivsete jääkide tõusu on jälle märgata 2005 aastal (8%), kuid 2007 aastaks on see uuesti vähenenud (5,1%).

Lisaaainete seire protokollid on esitatud aastate kaupa ning on Tervisekaitseinspektsiooni kodulehelt kergesti leitavad. Erinevalt pestitsiidijääkide seire aruannetest oli ekspertidel võimalus tutvuda ka 2007. aasta seire tulemustega. Leiame, et proovide arvu suurendamine muudaks tulemused kindlasti usaldusväärsemaks. Nende seirete aruanded on koostatud asjatundlikult ning andmestik esitatud läbimõeldult. Aruanded on erinevalt VTA aruannetest, esitatud ka eesti keeles.

5. Milline on trend toidu saasteainete osas aastateks 2007-2012? *Mida võiks riik kohe ja pikemal perioodil ette võtta, et parandada toiduohutust?*

Taimekaitsevahendite jäägid

Taimekaitsevahendite kasutamise trend sõltub eelkõige mahetootmise konkurentsivõimest, Natura 2000 võrgustiku alade või intensiivtootmisele spetsialiseerunud piirkondade dünaamikast ning avalikkuse teadlikkusest pestitsiidide jääkidega seonduvatest terviseriskidest.

Eesti Maaelu arengukava (2007-2013) hinnangul võib majandusolukorra paranemisega lähitulevikus kaasna väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamise tõus, mis aga jääb oodatavasti alla Euroopa Ühenduse keskmise taseme. Statistikaameti andmetel on kasutatud taimekaitsevahendite kogused alates 1999. a. pidevalt kasvanud, ulatudes toonase näitaja (0,22 kg/ha) asemel 2005. aastaks 0,63 kilogrammini põllumajandusmaa hektari kohta. Kui põllumajanduslike toetusmeetmete määramisel jälgitakse glüfosaatide jt. taimekaitsevahendite kasutamise piiramise nõuet, paraneks selle tagajärjel toiduohutus ning agrotsönooside bioloogiline jätkusuutlikkus.

Herbitsiidide (eriti kaheiduleheliste umbrohtude tõrjeks mõeldud preparaatide) kasutamine võib lähiajal hüppeliselt tõusta nt jalgpallimurudel, golfiväljakutel vm esindusaladel. Paradoksaalsel kombel võib tervislike eluviiside propageerimisega ja elukvaliteedi tõusuga kaasna pestitsiidijääkide põhjustatud terviseriskide suurenemine ja nende koosmõjude sagenemine ravimite, repellentide jm olmekemikaalidega.

Dioksiinid, PCB jm. püsivad keskkonnasaasteained

Dioksiin põhjustab klooraknet, nõrgendab immuunsust ning võimalik, et tingib kaasasündinud arenguhäireid. Tõenäoliselt tekitab dioksiin inimesel vähki ja võib mõjutada ka hormoonide retseptorite arvu.

Dioksiinide uuringuid tellitakse välisriikidest, kuna Eesti laboritel puudub vastav aparatuur. Kuna nimetatud seadmete käigushoidmine on ülimalt kallis, pole vähese tööhulga tarbeks

mõtet aparatuuri soetada. Proovide kogumise ja vahendamisega tegeleb Keskkonnauuringute Keskus. Nemad koostavad ka seire aruande.

Eesti laborid on võimelised määrama mittedioksiinilaadsete PCB-de ning kloororgaaniliste pestitsiidide jääkide ja bromeeritud tuleohtlikkuse vähendajate sisaldust loomsetes toodetes. Nimetatud ühendid on keskkonnas äärmiselt püsivad ning akumul eeruvad loomsesse rasva, eelkõige kalarasva. Kõrgenenud PCB sisaldus on märgiks, et proov võib sisaldada märkimisväärses koguses dioksiine. Uuringuid on tehtud senini küllaltki tagasihoidlikes mahtudes, vaja oleks täiendavaid analüüsitulemusi ning võimalusel uurida lisaks kaladele ka muid matrikseid.

Polütsükliilised aromaatsed süsivesinikud (PAH)

PAH-d on genotoksilised kantserogeensed ühendid, mis tekivad toitu keskkonnasaastatusest, tootmis- või käitlemisprotsessil. Euroopa Komisjon soovib monitoorida 15 PAH sisaldust toidus, normeeritud on neist benso(a)püreen. Seire raames on uuritud PAH sisaldusi eelkõige suitsutatud kala- ja lihatoodetes, toiduõlides ning maitseainetes.

EÜ Komisjoni määrusega nr. 1881/2006 sätestati benso(a)püreeni piirnормid toiduõlile ja rasvadele, imiku ja väikelapsetoitule, suitsuliha ja –toodetele, suitsukalale, värsketele kalale, vähkidele ning karploomadele. 2007 aastal analüüsiti PAHide sisaldust suitsutatud liha- ja kalatootes, õlides ja rasvades, toores kalas ja maitseainetes, kokku 50 toiduproovis. Kontrollproovidest (rapsiõli ja täissuitsuvorst) leiti krüseeni ja tsüklopenta(cd) püreeni jääke (vt. Lisa 11). 2007. a. leiti piirnorme ületavaid benso(a)püreeni sisaldusi kahest sprotikonservist ja ühest toiduõli proovist.

Kuna Eestis on väga levinud toiduvalmistamisviisi sütel grillimine, oleks otstarbekas viia läbi põhjalikum uuring PAH sisaldustest kodustes tingimustes grillitud toitutes.

Akrüülamiid

Akrüülamiid on eelkõige kartuli- ja teraviljatoodetes toidu valmistamisel kõrgel temperatuuril tekkiv genotoksiline saasteaine. Seiret on läbi viidud vastavalt Euroopa Komisjoni soovitusel. Soovituse raames Eestile ettenähtud minimaalne proovide arv on väike (40 proovi aastas), vajalik oleks viia uuringuid läbi suuremas mahus. Praegu pole EL-is veel kehtestatud akrüülamiidi piirnorme toidus.

Eestis analüüsiti akrüülamiini sisaldust esimest korda 2007 aastal (Tervisekaitseinspeksiooni Tartu labor) kokku 40-s toiduproovis (EL-i poolt soovituslik proovide hulk ning toidugrupid). Uuritud proovidest sisaldasid 68% akrüülamiidi vahemikus 100-1000 µg/kg

Mükotoksiinid

Toidust võib leida erinevaid mükotoksiine, mille toksilisus varieerub oluliselt.

1) aflatoksiinid B1, B2, G1, G2 on genotoksilised kantserogeensed ained, mille sisaldus on normeeritud pähklites, kuivatatud puuviljades, teraviljatoodetes jm. Uuringuid on läbi viidud juba aastaid nii Põllumajandusuuringute Keskuse kui ka Tervisekaitseinspeksiooni laborites. Võrreldes 2006. a. (21 proovi) on proovide arvu suurendatud ning 2007 a. määrati 30 (vt. Lisa 9) aflatoksiinide proovi, millest leiti 9 proovis aflatoksiine, kuigi ükski neist ei ületanud piirnorme. Kuna aflatoksiinid esinevad toidus pesadena, kuid samas ei ole silmaga nähtavad, on väga oluline esindusliku proovi võtmine (ühes partiis võib olla nii täiesti saastumata kui ka ohtlikult saastunud kohti). Piirnorme ületavaid sisaldusi leitakse harva, kuid kuna tegemist on väga toksiliste ühenditega, peab toiduohutuse tagamiseks olema proovide arv piisavalt suur. Märkimisväärne, et praeguseks on suurendatud kõige haavatavama grupi, väikelaste ja imikute toitute proovide hulka.

- 2) Ohratoksiin A on kantserogeenne toksiin, mis võib tekkida väga erinevates toitudes (teraviljatooted, kohv, vein, viinamarjamahl, kakaotooted jm.). Piinormide ületamist leitakse harva. Kuna potentsiaalselt ohratoksiin A-d sisaldavate matriksite hulk on suur, ei tohi uuringute maht jääda liiga väikeseks. 2007. aastal oli proove kokku 31, kui teraviljaproove analüüsiti 10, siis ülejäänud analüüsitavaid proove oli igauhte 4. See on küllalt väike proovide hulk. Piinorme ületavaid sisaldusi ei leitud, kuid 42% proovidest oli saastunud. Ka siin on suurendatud eelmise aastaga võrreldes proovide hulka just teraviljatoodete ja imiku- ja väikelaste toitute osas. Ohutunnet tekitab see, et selle kantserogeense mükotoksiini jääke leiti kõikidest toidugruppidest.
- 3) Zearalenoon on eelkõige teraviljas ja teraviljatoodetes esinev mükotoksiin. Ülenormatiivseid sisaldusi leitakse harva. Uuringuid viiakse läbi iga-aastaselt. 2007. a. analüüsiti kokku 40 proovi, millest 5 sisaldas ZEA jääke. Võrreldes eelmise aastaga on suurendatud ka siin proovide arvu teraviljatoodete ja imiku- ja väikelaste toitute osas.
- 4) Patuliin on eelkõige õunatoodetes esinev toksiin. Normide ületamisi esineb harva. Uuringuid on läbi viidud iga-aastaselt. Eelmise, 2006 a. seire käigus analüüsiti 20 proovi ja leiti vaid ühes õunamahlaproovist patuliini. Olukord on muutunud 2007. a., kus analüüsiti samuti 20 proovi, kuid nüüd leiti juba 5 proovi, mis sisaldasid patuliini jääke.
- 5) Deoksünivalenool (DON) on teraviljatoodetes esinev mükotoksiin, mille sisalduste kohta on Eestis vähe andmeid. Senini on uuritud peamiselt teraviljaproove, esimesed teraviljatoodete uuringud telliti 2007.a. ka TKI Tartu laborilt. Probleemideks on osutunud analüüsil piisava tundlikkuse saamine ning liigväike uuringute tellimus. Jääkide uuringus oli 20 proovi. Seda mükotoksiini uuritud toiduproovidest ei leitud.
- 6) Fumonisiinid on maisitoodetes esinevad toksiinid, mille uuringuid on TKI Tartu labor vähesel määral alustanud. Sisalduste taseme teadasaamiseks oleks vajalik läbi viia põhjalikum analüüsiseeria.
- 7) Mükotoksiinid T-2, HT-2 esinevad samuti peamiselt teraviljatoodetes. Analüüsimeetodi juurutamisega on alustatud. Sisalduste kohta praegu andmed puuduvad.

Nitraadid, nitritid, N-nitrosoamiinid

Piisavalt andmeid on mõne aasta tagusest ajast. Inimese organismis võivad ohutust nitraatidest moodustuda nitritid. Nitritid avaldavad mõju vere hemoglobiinile, põhjustades methemoglobiini tekke. Nad reageerivad toiduga makku sattunud sekundaarsete amiididega, mille tagajärjel võivad tekkida N-nitrosoamiinid. Just viimastel teatakse olevat seoseid kasvajate tekkega. Euroopa Komisjoni määruses nr 1881/2006 on kehtestatud nitraadisisalduse piinormid spinatile, värsketele salatitele ja jääsalatitele. Eraldi normid on imikutele ja väikelastele ette nähtud teraviljapõhistel toitudel. Nitraadisisaldust määrati nii 2006 kui 2007 a. 50 toiduproovis, milledeks olid peamiselt imiku- ja väikelapsetoidud, värsked salatid ja kurgid (vt. Lisa 10).

Neljas aedsalati proovis, mis olid kasvatatud Eestis katmikaladel, leiti 2006 a. ülenormatiivsed nitraadisisaldused. Järgmisel, 2007 a. leiti ühest värskelt spinati proovist ülenormatiivne nitraadisisaldus. Väga kõrged on nitraadisisaldused maitsetaimedes (meliss, basiilik, murulauk jne). Nendele taimedele norme kehtestatud ei ole. Hinnatav on analüüsitava sortimendi laiendamine, eriti erinevate salatiliikide osas.

11. Juunil 2008 on Läti avaldanud ohuteate riikliku turujärelevalve käigus avastatud nitraatide ülemäärase sisalduse kohta (5994 mg/kg – ppm) Eesti päritolu salatist. Proovivõtmine ja laboratoorne analüüs võtsid nii palju aega, et positiivse analüüsivastuse saabumisel salati laojääk oli juba likvideeritud. (http://ec.europa.eu/food/food/rapidalert/reports/week24-2008_en.pdf). Hoolimata võimalusest, et tootja müüs osa sellest partiist ka siinsel turul, ei ole Eesti tarbijaid antud juhtumist informeeritud. Samuti pole avalikkust teavitatud järelevalveametkonna tegevusest antud juhtumi uurimisel. Sellega on rikutud EÜ parlamendi ja Nõukogu 28.jaanuari 2002 määruse nr 178/2002 Artikliga 17 p 2 seatud üldsuse teavitamise kohustust toiduohutusega seotud riskidest.

Toiduohutuse valdkonnas toimub intensiivne regulatsioonide arendamine. Peamine arutelu toimub nüüd mitte liikmesriikides vaid Euroopa Komisjoni töögruppides, milles igas staadiumis osaleb heal juhul üks Eesti ametnik. Ühel inimesel on peaaegu võimatu omada pädevust ühtaegu arstiteaduses, toksikoloogias, dietoloogias, keskkonnakeemias, bioloogias ja muudes distsipliinides. EFSA toiduahela saasteainete ega taimekaitsevahendite ja nende jääkide teaduslikes paneelides nagu ka üheski muus paneelis ei osale alaliselt ühtegi Eesti esindajat. Eesti riigi huvides on nimetada Eesti tippspetsialistid ekspertgruppide koosseisu, millega oleks tagatud otsuste mõjutamise võimalus ja teave ei läheks kaduma.

Laborite arengu tagamiseks oleks oluline nendega pikemaajaliste lepingute sõlmimine. Kui laboril ei ole kindlust, kas ja missugust tööd järgnevatel aastatel tellitakse, muutub keeruliseks analüüsimeetodite arendamine (meetodi väljatöötamiseks läheb aega pool aastat kuni aasta – kui ei ole teada, kas edaspidi nimetatud uuringuid tellitakse, pole arendus mõttekas). Väikese arvu analüüside läbiviimisel on analüüsi omahind kõrge või muutub analüüsi teostamine laborile kahjumlikuks.

Lõppjärelused

- Toiduohutuse järelevalve ja seire on koondunud VTA vastutusalasse. Järelevalve/seire plaanide koostamisel juhindub VTA eelkõige Euroopa Liidu õigusaktides esitatud nõuetest ning selles osas ekspertiis suuri möödalaskmisi ei tuvastanud. Põhiline probleem on avatuse puudumine ning tulemused ei jõua tarbijani, kelle õiguste eest peaks süsteem hea seisma. Seirete tulemused peavad olema kergesti leitavad, lihtsal ja selgel kujul üles ehitatud, tarbijale arusaadavas keeles. Tarbija peab saama infot ka tootjate kohta. Proove tuleks võtta võimalikult erinevatest toodetest ja erinevate suuruste, tootmisviiside ja asukohtadega tootjatelt, samuti peaks kaupluste ja hulgiladude valim katma riigi tervikuna. Seiramise põhjuseks on tarbija ja tema tervise kaitse, mistõttu peavad seire tulemused kajastuma laiema avalikkuse ees. Praegune olukord, kus seire raport on alates 2005. a. saadaval vaid inglise keeles PMK kodulehel ja sealtki suhteliselt halvasti leitav ning peale selle äärmiselt keerulises formaadis, on kahetsusväärne. Raport peab olema kergesti leitav, ülesehitatud lihtsal ja selgel kujul ning korrektses emakeeles. Eestikeelse teabe edastamist nõuab nii EV põhiseadus kui keeleseadus. Keeleseaduse § 1 teise lõike alusel on eesti keele ametliku kasutuse aluseks eesti kirjakeele norm. Seega peavad kõik ametlikud dokumendid ja ka avalik teave olema kättesaadav eesti keeles.
- Heaks eeskujuks loogilise raporti ülesehituse, sisu ja kogu protsessi kirjelduse ning läbipaistvuse osas on Inglismaa seire raport (2005) (saadaval: http://www.Pesticides.gov.uk/uploadedfiles/Web_Assets/PRC/2005_PRC_Annual_Report.pdf)
- Eksperdid leiavad, et käitlejate ja tarbijate teavitamine vajab kiiret ümberkorraldust. Selleks soovitakse programmpõhist teavitamise süsteemi Põllumajandusministeeriumi kodulehel vastavas alamkataloogis, kus antakse jooksvalt teada toodetest, millest on leitud: 1. piinorme ületanud jääke, 2. mitme erineva pestitsiidi, saate- või lisaaine jääke, millest igaüht eraldi võib olla alla piinormi. Ühtlasi teavitatakse tarbijat ka sellest, kus pärinevad sellised tooted (maa, tootja, tarnija). Samas avaldatakse avalikkusele arusaadavat teavet pestitsiididest, saasteainetest jne ning nende toimest keskkonnale ning inimorganismile. Selleks kaasatakse programmi vastava eriala spetsialiste, taimekaitse-, toidu-, arstiteadlasi. Selline teave peab olema kergesti leitav, asukohaviited avaldada üleriigilise levikuga ajalehtedes. Iga eelneva seireaasta kohta olulisem teave tuleks avaldada ka üleriigilistes ajalehtedes näiteks Maalehes, tuues seejuures esile ka mitme jäägiga tooted ning nende päritolu ja maaletooja, mis aitaks muuta toiduturu olukorda tulevikus ja võimaldaks tarbijal valikuid teha.
- Lisa- ja saasteainete piinormid toidus on kooskõlastatud Euroopa Liidu vastavate piinormidega. Lisaainete määramisel kasutatakse Eestis 7. märtsil 2000 a. vabariigi valitsuse määrusega nr 81 „Toidus lubatud lisaainete loetelu ja piinormid toidugruppide kaupa, lisaainete kasutamise tingimused ja viisid ning lisaainete märgistamise ja muul viisil teabe edastamise erinõuded ja kord“ kehtestatud piinorme. See määrus on harmoniseeritud Euroopa Liidu direktiividega. Saasteainete piinormid on sätestatud Euroopa Liidu Komisjoni määrusega nr 1881/2006 ning osaliselt muudetud EK määrusega nr 1126/2007. Dioksiinide ja PCB-de sisaldust kontrollitakse EL soovitusel 2006/88/EÜ „Dioksiinide, furaanide ja PCB-de sisalduse vähendamise kohta söödas ja toiduainetes“ järgi. Imiku- ja väikelapse toidu ohutuse hindamise mikrobioloogilised kriteeriumid on kehtestatud vastavalt Euroopa komisjoni määrusele nr. 2973/2005.

- Ekspertid arvavad, et Eesti toiduainetest tuleb eelkõige otsida nende pestitsiidide jääke, mis siin põllumeestele müüakse. Meile tarnitavad preparaadid muutuvad pidevalt, seire peab nendega sammu pidama. Eestis on lubatud kasutada ka selliseid taimekaitsevahendeid, mille jääke siin ei määrata või mis pole seirenimikirjade koosseisus (vt. Lisa 4). Kuivõrd 2007 a. andmed pole ekspertidele kättesaadavad, võib analüüsinimikirjades olla toimunud muutusi ning olukord 2006. a. võrreldes teistsugune.
- Puudub korrektne ülevaade seiretes kasutatavatest proovide võtmise meetodikast. Seire aruannetest ei selgu, mille alusel valitakse analüüsitavad toiduained. Kas ja kuidas võetakse arvesse Eesti inimeste toitumisharjumusi toiduainete valikul? Kes otsustab, millal ja mitu korda aastas võetakse proove, kus paiknevad proovivõtukohtad, kas jae- või hulгимүүгист jne. Millise päritoluga on uuritavad toiduained?
- Ekspertidele jääb arusaamatuks, miks ilmuvad seirearuanded aasta või poolteist peale analüüsimist. Praeguses situatsioonis pole näiteks 2008 a. keskpaiku veel võimalik saada infot 2007. a pestitsiidijääkide seire tulemuste kohta. Toiduseaduse § 51² “kiirhoiatussüsteemi rakendamine ning järelevalvekoostöö Euroopa Liidu liikmesriikidega” kehtestab reeglid informatsioonivahetuseks järelevalveametkondade vahel juhul, kui tehakse kindlaks, et toit on otseselt või kaudselt inimese tervisele ohtlik. Samas puudub nõue avalikkuse teavitamiseks. Ekspertid leiavad, et valdkonnas on puudulikult rakendatud avaliku teabe seaduse § 28 p 7 järgne kohustus avalikustada andmed ohu kohta inimeste elule ja tervisele. Riskiteadete hindamisel ja esitamisel võib eeskujuks tuua näiteks Iirimaa toiduohutuse ameti (<http://www.fsai.ie/alerts/fa/index.asp>) või Ühendatud Kuningriigi toidu standardiameti (<http://www.food.gov.uk/enforcement/alerts/>) ohuteated.
- Laboriuuringute mahud langevad. On suur oht, et väikeste uuringumahtude korral ei suudeta tagada toiduohutust (proovivõtjad/inspektorid ei suuda leida turult probleemseid tooteid). Ebaratsionaalselt võetud proovide analüüsitulemuste alusel paistab olukord kunstlikult hea. Laboriuuringute esialgsed arengustrateegiad tuleks koostada vähemalt kolm aastat ette – see võimaldab laboritel oma uurimismeetodeid õigeaegselt kaasajastada.
- Vaja on tõhustada analüüsimeetodite/tehnikate arendust. Selleks vajavad laborid täiendavat finantseerimist. Ülimalt oluline on Eestis muretseda vastav aparatuur ning alustada glüfosaadijääkide määramisega nii mullast, veest, taimedest ja nende saadustest. Glüfosaadi ning abiainetes jääkide määramine teravilja- ning rapsiseemnetest on muutunud väga vajalikuks seoses sellega, et uued kasvatustehnoloogiad näevad ette nende kultuuride külveelset ja koristuseelset glüfosaatsete herbitsiididega töötlemist (Põllumehe käsiraamat, Kemira GrowHow; www.plant.agri.ee/failid/taimekaitsevahendid/etiketid/Glyphomax_BIO.doc). Glüfosaatsed preparaadid on praegu põhilised preparaadid, mida Eestis ülekaalukalt kasutatakse, aga ei seirata.
- Vajalik on viia eelkõige kasvatatavas viljas mükotoksiinide esinemine miinimumi, mis võimaldaks saavutada ka saaduste ja toodete ohutuse olulise paranemise. Praegu puudub ülevaade meil müügivõrgus olevate teraviljasaaduste ja -toodete mükotoksiinide sisaldusest. Vastava uuringu korraldamine on kindlasti vajalik, samuti vastavate kontrollorganite (Tervisekaitse, Tarbijakaitse) töö tõhustamine.
- Mitme pestitsiidijäägi koosmõju hindamiseks tuleks võtta aluseks nende preparaaside toimemehhanism ning vastavalt sellele need grupeerida. Kui ühesuguse toimemehhanismiga jääke on uuritavas puu- või köögiviljas enam kui üks, kuigi ükski neist eraldi ei ületa MRL piirnorme, ei saa nende jääke vaadelda individuaalselt (nagu seda praegu tehakse), sest nad toimivad samaaegselt ühele ja samale süsteemile (närvisüsteem, lihased, reproduktsiooniorganid jne). Sama toimemehhanismiga pestitsiidijääke tuleks hinnata rühmiti ning MRL hindamisel lähtuda kõige toksilisemast neist.

- Soovitame ravimite ja pestitsiidide jääkide sünergismi analüüsimiseks vaatluse alla võtta valuvaigisteid tarvitanud sportlased, eriti jalgpallurid, kel on pidevad kontaktse kokkupuuted murude töötlemisel kasutatud pestitsiidijääkidega. Euroopas on kogunenud andmeid noorte sportlaste ägedatest terviseriketest, mis saavad alguse medikamentide tarvitamisest, ning esineb isegi äkksurmasid. Teadaolevalt on just golfi- ja jalgpalliväljakud kohad, kus hoolduses kasutatakse kõige enam pestitsiide.
- Kuna Eestis puudub taimekaitsevahendite tootmine, ei ole rahastajaid sellealastele teadusuuringutele. Liikmesriigid, milles on tootjate surve taimekaitsevahendite turule lubamisele, hoiavad ülal ka teadust ja riskianalüüsi struktuure. Olukord Eestis nõuab strateegilist otsust luua taimekaitsevahendite jääkide riskide hindamise alaline töögrupp, mis töötaks läbi nii toiduohutuse ohuteated, valdkonna teadusuudised kui ka seirete ja järelvalve tulemused ning annaks suunised edasiste meetmete väljatöötamiseks. Euroopa Nõukogu direktiiv 15. juulist 1991 nr 91/414 taimekaitsevahendite turuleviimise kohta deklareerib inimese ja loomade tervise ja keskkonnakaitse huvid prioriteediks taimekasvatustoodangu parandamise huvide ees. Seega tuleb ka meie riigil aktiivselt tegeleda inimestele ebasoovitavate riskide hindamisega, et kehtestada maksimaalsed lubatud pestitsiidijääkide jm saasteainete normid kõige madalamal võimalikul tasemel, jälgides head taimekaitsetava.

4. Kasutatud kirjandus

Adielsson S., Törnquist M, Kreuger J., 2006. Bekämpningsmedel i vatten och sediment fran typområden och åar, samt i nederbörd under 2005. *Ekohydrologi*, vol 94.

Arold, S.F., Price, P.S. 2007. Modelling mixtures resulting from concurrent exposures to multiple sources. *Toxicology and Applied Pharmacology*, 223, 2 121-124.

Corbel, V., Stankiewicz, M., Bonnet, J., Grolleau, F., Hougard, J.M., Lapied, B. 2006. Synergism between insecticides permethrin and propoxur occurs through activation of presynaptic muscarinic negative feedback of acetylcholine release in the insect central nervous system. *Neurotoxicology* 27: 508-519.

Cox, C. 1995. Northwest Coalition for Alternatives to Pesticides, Eugene, OR. Glyphosate, Part 1: Toxicology Journal of Pesticide Reform, 15, 3.

Eastmond, D. A., Balakrishnan, S., 2001. Genetic toxicity of pesticides. In: Krieger, R. I. (Ed.), Handbook of Pesticide Toxicology Second Edition. Vol. 1: Principles. Academic Press, United States of America, pp 747-767.

EFSA 2008. Nitrate in Vegetables, Scientific Opinion of the Panel on Contaminants in the Food Chain. The EFSA Journal, 689

FAOSTAT 2008. Food and Agriculture Organization. <http://faostat.fao.org/site/567default.aspx> [02.07.2008]

Frawley, J.P. et al., 1957. Marked potentiation in mammalian toxicity from simultaneous administration of two anticholinesterase compounds. *J. Pharmacol. Exper. Therap.* 121:96-106.

Gordon, C. J., Padnos, B. K., 2002. Dietary exposure to chlorpyrifos alters core temperatures in the rat. *Toxicology*, 177(2-3): 215-226.

Hiraga, K., Fujii, T., 1984. Induction of tumours of the urinary bladder in F344 rats by dietary administration of o-phenylphenol. *Food Chem. Toxicol.*, 22(11): 865-870

Kavlock, R. J., 2001. Pesticides as endocrine-disrupting chemicals. In: Krieger, R. I. (Ed.), *Handbook of Pesticide Toxicology Second Edition. Vol. 1: Principles*. Academic Press, United States of America, pp 727-746.

Kegley, S.E., Hill, B.R., Orme S., Choi A.H., *PAN Pesticide Database*, Pesticide Action Network, North America (San Francisco, CA, 2008), <http://www.pesticideinfo.org>.

Kepner, J. 2004. Synergy: The big unknowns of pesticide exposure. *Beyond Pesticides/National Coalition the Misuse of Pesticides*, Vol 23, No 4.

Lõiveke, H. 2008. Teraviljade fusarioosid Eestis. EMVI, Saku, 77 lk.

Moser, V. C., Phillips, P. M., McDaniel, K. L., Marshall, R. S., Hunter, D. L., Padilla, S., 2005. Neurobehavioral effects of chronic dietary and repeated high-level spike exposures to chlorpyrifos in rats. *Toxicol. Sci.*, 86(2): 375-386.

Mull, R. L., Hershberger, L. W., 2001. Inhibitors of DNA biosynthesis-mitosis: Benzimidazoles – The benzimidazole fungicides benomyl and carbendasim. In: Krieger, R. I. (Ed.), *Handbook of Pesticide Toxicology Second Edition. Vol. 2: Agents*. Academic Press, United States of America, pp 1673-1699.

Mürsepp, T.; Luik, A.; Tamm, A., Abner, M. 2008. Ühisavaldus pr. Androulla Vassiliou'le, Euroopa Komisjoni tervisevolinikule.
<[http:// www.tartutarbija.ee/uploads/uhisavaldus.doc](http://www.tartutarbija.ee/uploads/uhisavaldus.doc)>

Ostby, J., Kelce, W. R., Lambright, C., Wolf, C. J., Mann, P., Gray, L. E. 1999. The fungicide procymidone alerts sexual differentiation in the male rat by acting as an androgen-receptor antagonist *in vivo* and *in vitro*. *Toxicol. Ind. Health*, 15, (1-2): 80-93.

Reinik, M. 2007. Nitrates, nitrites, N-Nitrosamines and polycyclic aromatic hydrocarbons in food: analytical methods, occurrence and dietary intake. Dissertation in colloid and environmental chemistry. Tartu Ülikool, 172 lk.

Relyea, RA 2005^a. The lethal impacts of Roundup and predatory stress on six species of North American tadpoles. *Archives of Environmental Contamination and Toxicology*: In press.

Relyea, Rick A. 2005^b The impact of insecticides and herbicides on the biodiversity and productivity of aquatic communities . *Ecological Applications*, 15, 618–27.

Relyea, Rick A. 2005^c The lethal impact of roundup on aquatic and terrestrial amphibians. *Ecological Applications* : 15, 1118–24.

Schmid, T. E., Xu, W., Adler, I.-D. 1999. Detection of aneuploidy by multicolor FISH in mouse sperm after *in vivo* treatment with acrylamide, colchicine, diazepam or thiabendazole. *Mutagenesis*, 14(2): 173-179.

Tanaka, T., 1995. Reproductive and neurobehavioral effects of imazalil administered to mice. *Reprod. Toxicol.*, 9(3): 281-288.

<http://www.pan-uk.org/pestnews/Actives/Carbenda.htm>

http://www.apvma.gov.au/chemrev/downloads/procymidone_hortinstructions.pdf

Thomson, H.M. 1996. Interactions between pesticides; a review of reported effects and their implications for wildlife risk. *Ecotoxicology*, 5, 2: 59-81.

[www.pan-germany.org/download/myth safe fruit and vegetables.pdf](http://www.pan-germany.org/download/myth_safe_fruit_and_vegetables.pdf)
<http://www.epa.gov/pesticides/cumulative/>.

Lisa 1. Enamesinenud pestitsiidid puu- ja köögiviljades

Eesti 2005 2005	Eesti 2006	Poola 2005	Läti2005	Soome2005	Rootsi 2005	Taani2005	Hispaania2005	Inglismaa
Benomyl group	Benomyl group	Benomyl group,	Benomyl group	Benomyl group	Benomyl group	Benomyl group	x	Benomyl group,
Captan	x	Captan	x	x	Captan	x	x	Captan,
Chlorpyrifos	Chlorpyrifos	Chlorpyrifos	Chlorpyrifos	Chlorpyrifos	x	Chlorpyrifos	Chlorpyrifos	x
Imazalil	Imazalil	x	Imazalil	Imazalil	x	Imazalil	Imazalil	Imazalil,
Maneb group	Maneb group	Maneb group	x	Maneb group	Maneb group	Maneb group	Maneb group	Maneb group,
Thiabendazol	Thiabendazol	Thiabendazol	Thiabendazol	Thiabendazol	Thiabendazol	Thiabendazol	x	Thiabendazol
Tolyfluanid	Tolyfluanid	x	x	Tolyfluanid,	x	Tolyfluanid	x	Tolyfluanid
x	Endosulfan	x	x	Endosulfan	x	x	Endosulfan	x
x	x	x	x	Chlormequat	Chlormequat	Chlormequat	x	Chlormequat
Iprodione	Iprodione	x	x	x	Iprodione	Iprodione		x
Cypermethrin	x	x	Cypermethrin	x	x	x	Cypermethrin	x
Procymidone	x	x	Procymidone	Procymidone	x	Procymidone	Procymidone	x
Phenylphenol	Phenylphenol	x	x	Ortho-Phenylphenol	Ortho-Phenylphenol	Ortho-Phenylphenol	x	Ortho-Phenylphenol
x	x	x	x	Imidacloprid	Imidacloprid	x	Imidacloprid	x
x	x	x	x	Malathion	x	x	Malathion	x
x	x	x	x	Bromide	Bromide	x	x	Bromide
x	x	x	x	Maleic-hydrazide	x	x	x	Maleic-hydrazide
X	X	X	X	2,4-D	X	X	x	2,4-D
	azoxystrobin	Aldrin	Brompropylate	Azinphosmethy	Carbaryl	Cyprodiini	Chlorpropham	Prochloraz,
	Triadimefon	Bifenthrin	Chlorothalonil	Diquat	Cyhexatine	Linuron	Methidathion	Propamocarb
		Captan+Folpet Sum	Phosalone	Hydrogen phosphide	Diflubenzuron			Chlorpropham
		DDT	Pyrethrins		Diquat			Dodine
		Fenpropathrin			Ethoxyquin			Diphenylamine
					Fenbutatinoxide			Dicofol
					Lufenuron			
					Maleichydrazide			
					Triflumuron			

Enamesinenud pestitsiidid teraviljades 2005.a.

Eesti	Poola	Läti	Soome	Rootsi	Taani	Hispaania	Inglismaa
x	Bromide	x	Bromide	Bromide	x	x	Bromide
x	x	x	Chlormequat	Chlormequat	Chlormequat	x	x
Deltamethrin	x	x	x	Deltamethrin	Deltamethrin	Deltamethrin	Deltamethrin
x	x	x	Pirimiphosmethyl	Pirimiphosmethyl	Pirimiphosmethyl	Pirimiphosmethyl	Pirimiphosmethyl
x	x	x	Malathion	Malathion	Malathion	Malathion	Malathion
Nil	x	Nil	x	x	x	x	x
x	Chlorpyriphos	x	x	x	x	Chlorpyriphos	x
x	x	x	Glyphosate,	Glyphosate	Glyphosate	x	Glyphosate
	Fenhexamid		Hydrogen phosphide	Phosphine	Iprodione	Triziclazol	x
	Fenpropathrin			Mepiquat		Maneb group	x
	Fenvalerate					Flusilazole	
	Heptachlor					Chlorpyriphosmethyl	
	Thiabendazol						
	Acephate Vinclozolin						
	Bromide methyl						

Lisa 2

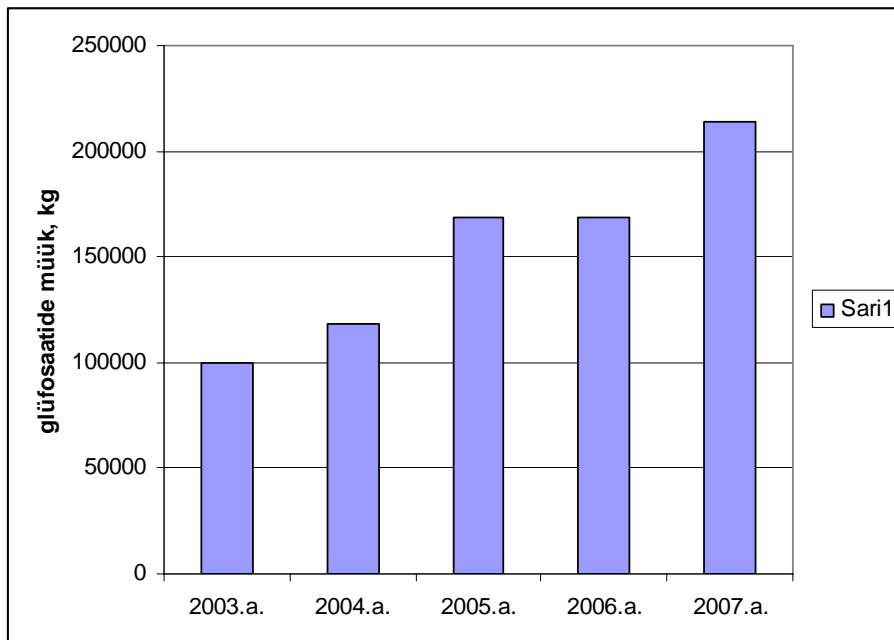
Pestitsiide jäädid puu- ja köögiviljades analüüsitulemuste võrdlus Eestis

Nimetus/	2005 PMK Proove 10	2006 PMK analüüsid Proove 12	Kontrollanalüüs 2008 1. koondproov
Sidrun			
		Carbendazim sum	Carbendazim sum
	Chlorpyriphos	Chlorpyriphos	Chlorpyriphos
	Imazalil	Imazalil	Imazalil
	Methidathion	Methidathion	
	Penconazole	Maneb group	
	2-phenylphenol	2-phenylphenol	2-phenylphenol
		Parathion-methyl	
	Prochloraz	Prochloraz	Prochloraz
	Dimethoate	Pyrimethanil	Pyriproxyfen
	Quintozene	Quintozene	
		Tetradifon	
		Thiabendazole	Thiabendazole
	α -endosulfan	α -endosulfan	
		β -endosulfan	
			Chlorothalonil
			Terbuthylazine
Viinamari	2005 PMK Proove 20	2006 PMK analüüsid Proove 25	Kontrollanalüüs 2008 Koondproov kolmest alaproovist
	Azoxystrobin	Azoxystrobin	
	Bifenthrin	Bifenthrin	
	carbaryl	Carbaryl	
	captan	Carbendazim sum	
	Chlorpyrifos	Chlorpyrifos	
		Chlorpyrifos-methyl	
	Cyfluthrin	Cypermethrin	
	Cyprodinil	Cyprodinil	Cyprodinil
	Dimethomorph	Fenhexamid	Fenhexamid
	Fenitrothion	Fenitrothion	
	Fludioxonil	Fludioxonil	Fludioxonil
	Iprodione	Iprodione	
	Lambda-cyhalothrin	Lambda-cyhalothrin	
	Metalaxyl	Maneb group	
	Myclobutanil	Metalaxyl	
	Penconazole	Myclobutanil	
	Procymidone	Procymidone	
	Pyrimethanil	Pyrimethanil	
	Triadimenol	Triadimenol	
	Azinphos-methyl	Tebuconazole	
		Trifloxystrobin	
		Captan	Dichloran
			Quenoksüfeen
Õun	2005 PMK Proove 17	2006 PMK analüüsid	Kontrollanalüüs 2006-2008

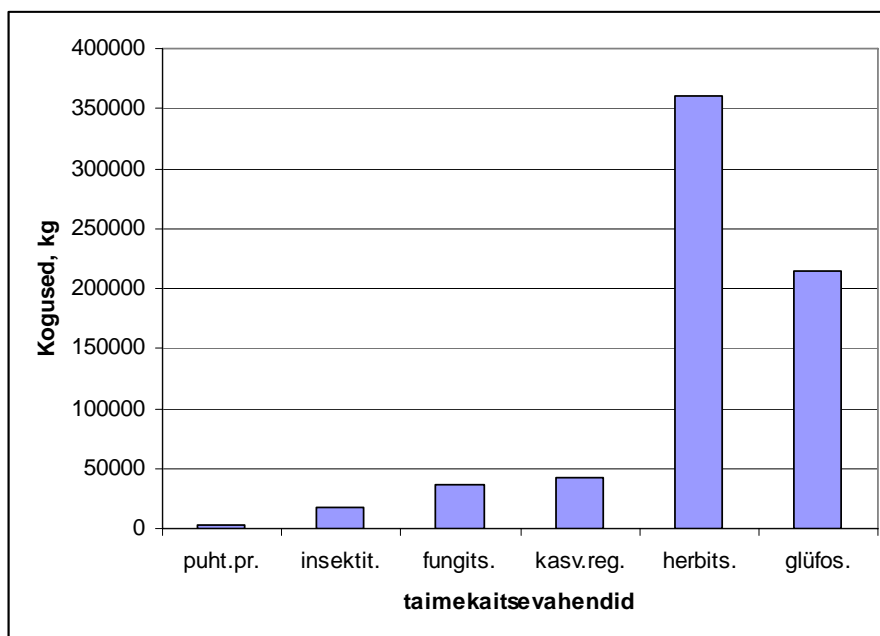
		Proove 21	Proove 7
	Bifenthrin	Azinphos-methyl	
	Captan	Captan	Captan
		Carbaryl	Carbaryl
		Carbendazim sum	Carbendazim sum
		Diphenylamine	Diphenylamine
		Fenproparthin	
	Pirimicarb	Pirimicarb	Pirimicarb
	Thiabendazole	Thiabendazole	Thiabendazole
	Tolyfluanid	Tolyfluanid	Tolyfluanid)
		Bromopropylate	Chlorpyriphos
	Diazinon	Diazinon	Diazinon
		Iprodione	Dithiokarbamaadid
		Phosalone	Iprodione
		Propargite	Parathion-methyl
			Phosalone
	Propargite		Propargite
			Tetradiphone
	Chlorpyriphos		Chlorpyriphos
	Cypermethrin		Cypermethrin
	Difenoconszole		
	Imazalil		
	2-phenylphenol		
	Tau-fluvalinate		
Maasikas	2005 PMK 33 proovi	2006 PMK analüüsid 30 proovi	Kontrollanalüüs 2008 Koondproov kahest alaproovist
	Folpet	Folpet	
	Maneb group	Maneb group	
	Procymidone	Procymidone	
		Pyrimethanil	
	Tolyfluanid	Tolyfluanid	
		Azoxystrobin	Benomyl group
	Chlorothalonil		Chlorothalonil
	iprodione		
	Krezoxim-methyl		
	azoxystrobin		
	carbaryl		
	Chloropyriphos- methyl		
	cypermethrin		
	cyprodinil		
	ethion		
	dimethoate		
	fenarimol		
	fludioxonil		
	methidathion		
	myclobutanil		

	Pirimiohos-methyl		
	triadimenol		
	vinclozolin		
Mandariin	2005 PMK 1 proov	2006 PMK analüüsid 13 proovi	Kontrollanalüüs 2008 1 proov
		Bifenthrin	
		Carbendazim sum	
	Chlorpyrifos	Chlorpyrifos	
	Fentin	Chlorpyrifos-methyl	
	Imazalil	Imazalil	Imazalil
		Malathion	
		Methidathion	
	O-phenylphenol	O-phenylphenol	
		Pirimicarb	
		Prochloraz	
		Procymidone	
	Thiabendazole	Thiabendazole	
Tomat	2005.a. PMK 7 proovi	2006 PMK analüüsid 20 proovi	Kontrollanalüüs 2008 Koondproov kolmest alaproovist
	difenoconazole	Azoxystrobin	
	Bifenthrin	Bifenthrin	
	Chlorothalonil	Chlorothalonil	Chlorothalonil
	Cyprodinil	Cyprodinil	
	Endosulfan-sulfate	Endosulfan-sulfate	
	Fludioxonil	Fludioxonil	
		Iprodione	
	Procymidone	Procymidone	
		Triadimenol	
	α -endosulfan	α -endosulfan	
	β -endosulfan	β -endosulfan	
	fenarimol		
	tebuconazole		

Eestisse toodud glüfosaatide kogused 2003–2007 ning pestitsiidide toimeainete kogused 2007.a.

Glüfosaatide müük Eestis aastatel 2003-2007 (Taimetoodangu Inspektsiooni andmed)

Taimekaitsevahendite toimeaineid Eestisse 2007. (Marika Müüri andmed TI taimekaitse osakond)

Lisa 4

Eestisse 2007. a. toodud preparaatide toimeained

Fungitsiidid

Toimeaine nimetus		Jääke määrati /Ei määratud Eestis 2006.a. (VTA andmed)
asoksüstrobiin	azoxystrobin	Jah
boskaliid	boscalid	Ei
difenokonasool	difenoconazole	Jah
dimetomorf	dimethomorph	Jah
ditiaanon	dithianon	Ei
epoksikonasool	epoxiconazole	Jah
fenamidoon	fenamidon	Ei
fenpropimorf	fenpropimorph	Jah
fenpropidiin	fenpropidin	Ei
fluasinaam	fluazinam	Jah
fludioksoniil	fludioxonil	Jah
fluoksastrobiin	fluoxastrobin	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
klorotaloniil	chlorothalonil	Jah
mankotseeb	mancozeb	Jah
metalaksüül-M	metalaxyl-M	Jah
metkonasool	metconazole	Ei
metüülkresoksiim	kresoxim-methyl	Jah
metüültiofanaat	thiophanate-methyl	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
penkonasool	penconazole	Jah
pikoksüstrobiin	picoxystrobin	Ei
prokloraas	prochloraz	Jah
propamokarbhüdrokloriid	propamocarb hydrochloride	Jah
propikonasool	propiconazole	Jah
protiokonasool	prothioconazole	Ei
püraklostrobiin	pyraclostrobin	Ei
spiroksamiin	spiroxamine	Jah
soksamiid	zoxamid	Ei
tebukonasool	tebuconazole	Jah
tolüülfluaniid	tolyfluanid	Jah
triadimenool	triadimenol	Jah
tsüasofamiid	cyazofamid	Ei
tsüprodiniil	cyprodinil	Jah
tsüprokonasool	cyproconazole	Jah

Herbitsiidid

2,4-D	2,4-D	Ei
2,4-D 2-EHE	2,4-D 2-EHE	Ei
aklonifeen	aclonifen	Jah
amidosulfuroon	amidosulfuron	Ei

desmedifaam	desmedipham	Jah
dikamba	dicamba	Ei
dikvaat	diquat	Ei
dimetakloor	dimethachlor	Ei
etofumesaat	ethofumesate	Jah
fenmedifaam	phenmedipham	Jah
fenoksaprop-P-etüül	fenoxaprop-P-ethyl	Ei
florasulaam	florasulam	Ei
fluroksüpüür	fluroxypyr	Ei
glufosinaatammoonium	glufosinate-ammonium	Ei
glüfosaat	glyphosate	Ei
haloksüfop-R-metüülester	haloxyfop-R methyl ester	Ei
imasapüür	imazapyr	Ei
klopüraliid	clopyralid	Ei
klorosulfuroon	chlorsulfuron	Ei
MCPA	MCPA	Jah
MCPB	MCPB	Jah
metamitroon	metamitron	Jah
metasakloor	metazachlor	Jah
metribusiin	metribuzin	Jah
metüüljodosulfuroon-naatrium	iodosulfuron-methyl-sodium	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
metüültribenuroon	tribenuron-methyl	Ei
nikosulfuroon	nicosulfuron	Ei
P-butüülfluasifop	fluazifop-P-butyl	Ei
pendimetalin	pendimethalin	Jah
prometriin	prometrin	Jah
propakvisafop	propaquizafop	Ei
propoksükarbasoon-naatrium	propoxycarbazone-sodium	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
prosulfokarb	prosulfocarb	Ei
rimsulfuroon	rimsulfuron	Jah
sulfosulfuroon	sulfosulfuron	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
triasulfuroon	triasulfuron	Ei
trifluraliin	trifluralin	Jah
tritosulfuroon	tritosulfuron	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast

Insektitsiidid

abamektiin	abamectin	Ei
alfa-tsüpermetriin	alfa-cypermethrin	Ei
alumiiniumfosfiid	aluminium phosphide	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
asadirahtiin	azadirachtin	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
deltametriin	deltamethrin	Jah
dimetooat	dimethoate	Jah
lambda-tsühalotriin	lambda-cyhalothrin	Jah
lavendel	<i>Lavendula</i> (solution)	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
magneesiumfosfiid	magnesium phosphide	Ei

malatioon	malathion	Jah
metüülbromiid	methyl bromide	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
männiseebilahus	<i>Pinus</i> (solution)	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
parafiinõli	paraffin oil	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
püretriinid	pyrethrins	Ei
salvei	<i>Salvia</i> (solution)	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
soolikarohi	<i>Tanacetum</i> (solution)	Puudub 2006 a. VTA aruande nimekirjast
tiaklopriid	thiacloprid	Jah
tiametoksaam	thiamethoxam	Ei

Kasvuregulaatorid

etefoon	ethephon	Ei
etüültrineksapak	trinexapac-ethyl	Ei
kloromekvaatkloriid	chlormequat-chloride	Ei
mepikvaatkloriid	mepiquat-chloride	Ei

Puhtimispreparaadid

difenokonasool	difenoconazole	Jah
fludioksoniil	fludioxonil	Jah
fluoksastrobiin	fluoxastrobin	Ei
fuberidasool	fuberidazol	Jah
imasaliil	imazalil	Jah
metalaksüül-M	metalaxyl-M	Jah
pentsükuroon	pencycuron	Jah
prokloraasvaskkloriid	prochloraz copper chloride	Jah
protiokonasool	prothioconazole	Ei
tebukonasool	tebuconazole	Jah
tiametoksaa	thiamethoxam	Ei
triadimenool	triadimenol	Jah
tritikonasool	triticonazole	Ei
tsüprokonasool	cyproconazole	Jah

Seirete käigus võetud proovide hulk: 2005, 2006 a. ja 2008.a. esimese poolaasta, võrdlus

Nimetus	2005 võetud proove	2006 võetud proove	2008 1.01.08–20.06.08 kokku	2008 Sellest jaekaubandusest
Baklazaan	6	15	x	
Banaan	17	14	9	4
Lillkapsas	x	20	1	
Viinamari	20	25	3	1
Herned	2	15	x	
Paprika	20	15	2	
Nisu	1	5	x	
Greipfruit	x	4	x	
Sidrun	10	12	4	3
Mandariin	1	13	12	5
Apelsin	16	11	x	
Õun	17	21	2	1
Pirn	12	10	9	5
Virsik	12	5	2	
Ploom	11	5	1	
Maasikas	33	30	3	1
Kiivi	5	5	5	1
Ananass	6	5	3	1
Punapeet	18	12	x	
Porgand	18	28	7	3
Redis	x	5	x	
Kaalikas	4	4	x	
Sibul	14	17	3	1
Kurk	9	10	7	2
Melon	10	5	1	1
Tomat	7	20	6	2
Arbuus	9	15	2	
Peakapsas	20	23	x	
Hiina kapsas	6	6	3	
Jääsalat	x	1	x	
Salat	4	9	1	
Rapsiseemned	3	9	x	
Kartul	38	33	4	3
Tee	12	5	x	
Oder	x	2	Teraviljad Kokku 3	
Rukis	1	2		
Nisu (riiklik progr)	1	5	x	
Nisujahu	8	11		
Spinat	11	x	1	
Riis	12	x	x	
Papaya	6	x	x	
Oad	12	x	2	

Kaer	8	x		
Porrulauk			2	
Brokkoli			2	1

Lisa 6. Olulisemate pestitsiidide mõju soojaverelistele

Preparaadi nimetus	Jääkainetega: a: Kõik proovid 2005	Jääkainetega:: Kõik proovid 2006	Võimalikud mõjud organismile
Imazalil Fungitsiid	59:410;	38:443	Laborikatseis on mõjutanud hiirte käitumist ning sigimisvõimet. Vähenes kaalu juurdekasv ning seksuaalne võimekus. Ka järglaskond alakaaluline (Tanaka 1995). Savimuldades võib leida jääke kuni pool aastat.
Thiabendazole fungitsiid	50:410	17:402	Laborikatsetes põhjustas suurtes annustes hiirte sperma rakutuumas sisalduvate kromosoomide arvus muutusi (Schmid <i>et al.</i> 1999). Võib inimesele põhjustada allergilist reaktsiooni.
Ortho-phenylphenol Kasutusel tsitrusviljade säilitusainena	47:410	22:443	Hiirtel ja rottidel põhjustab DNA lõhustumist põierakkudes ja põievähki (Eastmond ja Balakrishnan 2001) ja neerukasvajate haigestumist (Hiraga ja Fujii 1984).
Chlorpyrifos-ethyl Fosfororgaaniline insektitsiid-akaritsiid	39:410	30:443	Põhjustab häireid katseloomade termoregulatsioonis (Gordon ja Padnos 2002) ning mõjutab käitumist (Moser <i>et al.</i> 2005);
Carbendazim, sum Süsteemne fungitsiid	27:410	22:443	Laborikatseis põhjustas nii küülikutel kui rottidel lootekahjustusi, häireid seedetrakti arengus. Kahjustusi luuüdis Vähenes massi juurdekasv, isu (Mull ja Hershberg 2001). Võib põhjustada häireid hormonaalsüsteemis, ohtlik inimese tervisele ja keskkonnale (http://www.pan-uk.org/pestnews/Actives/Carbenda.htm)
Maneb group Fungitsiidid	14:194	28:148	Kuuluvad tiokarbamaatide hulka. Kahtlustatakse mutageenset, teratogeenset, neurotoksilist toimet. Võib põhjustada kasvajaid hiirtel. Koertel maksakahjustused ja suurenenud ajuripats, mõjutab verevalke (Mull ja Hershberg 2001).

			Kuni keskmiselt kahjulik ka mesilastele.
Vinclozolin, total Fungitsiid	12:410	4:443	Praegu teatakse pikemaajalise toime kohta veel vähe, kuid teatakse, et avaldab negatiivset mõju endokriinsüsteemile. Laborikatsetes on mõjutanud rottidel, hiirtel ja küülikutel sünnieelset arengut. Isastel sugunäärmete ning kasvu pidurdus. Koertel mõju eesnäärmele ja neerudele (Kavlock 2001). Kuni keskmiselt toksiline lindudele.
Procymidone Süsteemne fungitsiid	12:410	28:443	Analoogne toime eelmise preparaadiga (Ostby <i>et al.</i> 1999). Leitud laboriloomadel sünnidefekte. Rasedatel keelatud preparaadiga töötada http://www.apvma.gov.au/chemrev/downloads/procymidone_hortinstructions.pdf

Glüfosaadid, nende toime inimesele ja keskkonnale

Umbrohutõrjes kasutatakse praegu kogu maailmas kõige rohkem selliseid herbitsiide, mille toimeaineks on glüfosaat. Nende preparaatide müügikogused kui ka preparaatide nimistu on pideval kasvutrendil.

Eestis pole glüfosaatide sisaldust määratud ei taimedest, nende saadustest, põllumullast ega veest, sest puudub vastav tehniline baas ning nähtavasti ka huvi.

Glüfosaadijääkide määramiseks naabermaade abi kasutamine on ülimalt problemaatiline. Sellekohasele palvele saime äraütlevad vastused Soomest EVIRA laborist (Finnish Food Safety Authority EVIRA Chemistry and Toxicology Unit), Soome Tollilaborist (Finnish Customs Laboratory), Soome Chemist Metropoli Laboratory, Stuttgartist CVUA laborist ja Taani Fudevareinstitutist laborist. Selleks, et nimetatud laborid saaksid Eesti proove oma töögraafikusse sobitada, tuleb analüüsimisele minev proovide hulk kooskõlastada juba eelmise aasta lõpul.

Soomes rahvusvaheliselt tunnustatud EVIRA laboris määrati Eesti nisu, kaera ja rapsi seemnetest (igat üks proov) glüfosaadijääkide sisaldus. Saadud tulemused on alljärgnevas tabelis.

Tabel 1. Pestitsiidide jäägid nisu- ja kaeraterades ning rapsiseemnetes Eestis; piirnormid, Vene Föderatsioonis ning Euroopa Liidus.

Kultuur	*Glüfosaadi jäägid Eestis, mg/kg Analüüs: EVIRA, Soome (14.11.06)	Piirnormid EL-is	Piirnormid Vene Föderatsioonis Hygiene Standard 1.2.1323-03	Piirnormid EPA (2006, 180.364)
Kaer, terad	0,02	20	0.3	20
Nisu terad	0,01	10	0.3	5
Rapsi seeme	0,04	10	0.4	10

*Määratud seemnetest (põldu pritsiti külvielselt Glyfosega, toimeaine sisaldus 360 gr/l, kasutus 2 l/ha)

Selgus, et kõik proovid sisaldasid ühel või teisel määral glüfosaadi jääke, kuigi alla lubatud normi. Analüüs näitas, et kultuurid erinevad oma jääkide akumulierimise võime poolest. Võrreldes teraviljadega esines rapsis enam jääke ning kuivõrd neid esineb rapsiterades, siis lähevad nad edasi rapsikooki, viljateradest aga jahusse. Ohutunnet tekitab eriti see, et herbitsiidiga pritsiti külvielselt. Seega imendus glüfosaat mulla ja vee kaudu taimedesse ja sealt seemnetesse ning kiirest mullas lagunemisest ei saa olla juttugi.

EL normatiivid ei näe ette ka glüfosaatsete preparaatide abiainete (surfactants, defoamers) määramist. Need abiained, mida praegu preparaadile lisatakse on tootjafirmade poolt salastatud. Varasemast teada olev Roundup Ready abiaine POEA (polyoxyethyleneamine) osutus teadusuuringutes (Relyea, 2005^{a,b,c}) veelgi mürgisemaks kui glüfosaat või tema laguprodukt AMPA (aminomethylphosphonic acid).

Glüfosaadi laguprodukti AMPA-l pole piirnorme ja teda praegu ei määratagi. See on osutunud aga mullas palju püsivamaks kui glüfosaat (119 kuni 958 päeva) ning osutunud laborikatsetes mürgisemaks kui glüfosaat (Cox, 1995).

Taani ja Gröönimaa Geoloogilise Uurimiskeskuse andmeil on leitud glüfosaadi jääke põhjaveest, saastatus mõningatel juhtudel kuni viis korda kõrgem kui joogivee piinorm lubab.

Soomes ja Rootsis on glüfosaate leitud teraviljadest 2004 ja 2005.a., Taanis, Norras ja Inglismaal 2005 aastal. Ungaris on glüfosaadi jääke leitud puuviljades 2005.a. Hilisemate analüüside kohta andmed puuduvad. EU referentslabori andmetel pole glüfosaadi puuviljadest määramise meetod ametlikult akrediteeritud.

- Soomes glüfosaate pinnavees uuritud ei ole, Rootsis on glüfosaate leitud ligikaudu 80% pinnavee analüüsides. Rootsis leiti ülemääraseid glüfosaadi jääke nii põllumuldades kui veekogudes (Adielsson et al.,2006)

Glüfosaate sisaldavate herbitsiidide ohud

www.eko.org.ee/gmo/images/stories/glfoaadid_luule_metspalu.doc;

http://aiaklubi.ee/index.php?Itemid=2&id=585&option=com_content&task=view

Aastakümneid on glüfosaatseid preparaate loetud inimesele ja keskkonnale täiesti ohutuiks. Seda, et asjad on oluliselt teistmoodi, hakkas selguma teadlaste uuringuist juba eelmise sajandi lõpuaastail. Järgnevalt lühidalt, mida senini on leitud.

- glüfosaadipreparaatidega kokku puutunud põllumajandustöötajate hulgas on suurenenud pahaloomulistes kasvajatesse haigestumine;
- glüfosaat ja eriti preparaadi koostisse kuuluvad abiained pärsivad suguhormoonide eritust (isassugupool tundlikum), soodustavad kasvajarakkude paljunemist ning mitmete kasvajate teket (leukeemia, eesnääre, pankreas, maks). Prantsusmaal asuvas Caen'i ülikooli teadlased leidsid, et inimese platsenta rakud on glüfosaatse preparaadi Roundupi suhtes väga tundlikud. Naistel on avaldunud olulisi häireid hormonaalsüsteemis ning loodete suremuse suurenemine;
- allergilised nähud: silmade kipitamine, pisaratevool, nägemise ähmastumine, nahalööve, sügelemine, iiveldus;
- mullas elavate kasulike mikroorganismide - seente (mükoriisa), bakterite ja pärmiseente elutegevuse pärssumine. Mükoriisata juurtel levivad juuremädanikud, ägenevad seenhaigused teraviljadel, sojal, suhkrurool;
- veekogudes pidurdub selgrootute loomakeste ainevahetus, konnakullestel tekivad väärarendid ja kõrget suremust, rikub kalade imuunsüsteemi;
- surmavad ja peletavad põldudel kasulikke putukaid - lepatriinusid, jooksiklasi, kiletiivalistest parasitoidide ning mesilasi.

Mükotoksiinid, nende sisaldusest teraviljas ja prognoos teraviljatoodetes esinemise kohta

Eesti Maaviljeluse Instituudi (EMVI) uuringute põhjal (Lõiveke, Laitamm, Sarand, 2003) Eesti teraviljas esinevatest hallitusseentest (perek. *Cladosporium*, *Fusarium*, *Alternaria*, *Aspergillus*, *Penicillium*, *Mucor* jt) on umbes pooled potentsiaalsed toksikandid st on võimelised teatud tingimustes tootma mükotoksiine. Aastatel 2004-2008 on tehtud mükotoksiinide analüüsi Eestis tarbitavas teraviljas põhiliselt Põllumajandusuuringute Keskuse (PMK) poolt, kus monitooringuga alustati juba 1998 aastal. Analüüsitud on eelkõige imporditud ja vähem Eesti päritolu teravilja ja teraviljasaadusi. PMK aastatel 1998-2002 tehtud uuringud näitavad, et hallitusseente produtseeritavad mükotoksiinid Eesti teraviljas on sagedased. Eestis kasutatava toiduvilja ning nendest valmistatud toodete proovidest sisaldasid hallitusseente produtseeritavaid mükotoksiine 7,4-42,9%, söödavilja ja söödasegude proovidest 34,8-90,9%. Monitooritud viljast Eesti päritolu – toiduvili 46-85%, söödavili 34-88%. Leiti põhiliselt ohratoksiini, zearalenooni (ZEN), aflatoksiini, harva deoksünivalenooni (DON). Hilisematel aastatel küll on nende esinemise sagedus pisut vähenenud. Nii leiti aastatel 2003-2005 mükotoksiine toiduviljast ja produktidest vastavalt 6,9-11,6%, söödaviljas, segudes, kliides – 5,1-22,2% proovidest. Monitooritud viljast Eesti päritolu – toiduvili 9-44%, söödavili 32-62%. Põhiliselt esines ohratoksiin A, harva zearalenoon. Mükotoksiinide sisaldused ületasid vaid üksikjuhtudel (kliid, tatranelbed) Euroopa Ühenduse Komisjoni määruse nr. 1126/2007 28 septembrist 2007.a. sätestatud mükotoksiinide piirnormid. Siinjuures tuleb märkida PMK monitooringus proovide kogumise mittevastavust klassikalise seire nõuetele (analüüsiti importijate-eksportijate proove ning talunike toodud loomade tervisehäiretega seotud proove), mistõttu mükotoksiinide esinemise sagedus võib olla ka pisut ülepaistatud.

EMVI poolt alustati hallitusseente ja mükotoksiinide esinemise uurimist Eesti teraviljas alates 2006 aastast. Võimalike mükotoksiine sisaldavate proovide leidmiseks kasutati nende eelselekteerimist mikrobioloogilise analüüsi ja biotesti (*Paramaecium caudatum*) alusel. Väljaselekteeritud nisuproovides *Paramaecium caudatum* ellujäämine oli 73-89%, odraproovides 77-80%. Vastavalt meetodikale loetakse proov, kus *Paramaecium caudatum* ellujäämine on 80-50%, üldiselt nõrgalt toksiliseks, kuid põrsastele, emistele ja tibudele nõrgalt toksiliseks juba 89-50% infusooride ellujäämise korral. 2006 ja 2007 aastate teraviljaproovidest (30 tk) PMK-s ohratoksiini ega zearalenooni ei leitud, kuigi mükotoksiinide määramiseks esitatud viljaproovides *Paramaecium caudatum* suremus oli 11-27% (ellujäämine oli 73-89%). Kasutati akrediteeritud määramismeetodeid ohratoksiini puhul VICAM Ochra Test 1999, IAC määramise alampiiriga 0,0025 mg/kg ja zearalenooni puhul vastavalt VICAM Zearala Test 1998, IAC määramise alampiiriga 0,28 mg/kg. Eelselekteeritud 2006. aasta 22 proovist (4 nisu, 8 kaera ja 10 otra) leiti Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudi laboris HT-2 ja T-2 toksiiaine ainult odrast 2 proovis ja kaerast 7 proovis, seega 41% proovidest. HT-2 sisaldus oli 0,0168-0,105 mg/kg, T-2 vastavalt 0,0059-0,0356 mg/kg kuivas viljas. Samas KBFI laboris 2007-2008 a. proovides leiti 35 teraviljaproovist (2 rukist, 4 kaera, 13 otra, 16 nisu) DON ainult 2 juhul (5,7% proovides) 0,008-0,009 mg/kg, T-2 aga palju sagedamini - 17 juhul (48,6% proovides) 0,0006-0,0351 mg/kg, samuti HT-2 vastavalt 18 juhul (51,4% proovides) 0,0013-0,1259 mg/kg. Sageli esinesid T-2 ja HT-2 koos samades proovides. Kui soovituslikke norme toiduviljale ükski T-2 sisaldus ei ületanud, siis üks odraproovidest sisaldas HT-2 toksiiini üle 0,1 mg/kg (vt Vabariigi Valitsuse 22. veebruari 1999.a. määrus nr. 66 Toidus lubatud saasteainete loetelu ja piirnormide kinnitamine). Mükotoksiinide analüüsiks KBFI füüsika laboratooriumis kasutati kõrgsurve vedelikkromatograafia –massispektromeetriat (HPLC-MC).

Kuigi nii PMK kui EMVI uurimustel üksikute mükotoksiinide sisaldused proovides tavaliselt ei ületanud lubatud piirväärtusi, on ohusignaaliks erinevate mükotoksiinide samas proovis

koosesinemine. Tekkiva sünergeetilise efekti tõttu on nende koosmõju sadu kordi tugevama toksilisusega kui üksikute toksiinide väikestel kogustel proovides eraldi esinedes. Ka võib olla mõnede inimeste individuaalne tundlikkus, haigete, vanade ja laste tundlikkus mükotoksiinide samade sisalduste suhtes suurem. Igal juhul tuleb suhtuda ka kehtestatud piirnormidesse kriitiliselt.

Teostatud analüüside põhjal võib väita, et palju sagedamini kui Euroopa Liidu poolt kohustuslikult määratavad mükotoksiinid - aflatoksiinid, ohratoksiinid, DON ja ZEN, esinevad Eestis toodetavas teraviljas T-2 ja HT-2, kuid hallituste koosluse sarnasuse põhjal võib arvata, et meil esinevad ka teised mükotoksiinid, mis on Soome teraviljas tuvastatud, eelkõige nivalenool (NIV), enniatiinid, boveritsiinid, moniliformiin jt. Ka eelselekteeritud toksilised proovid, millest küll traditsioonilisi 4 mükotoksiini ei leitud, püstitavad küsimuse – millistest toksiinidest on nende proovide toksilisus põhjustatud?

Mükotoksiine meie uuringutel leiti eelkõige hilja koristatud teraviljadest, samuti halvasti kuivatatud või halbades säilitustingimustes niiskunud teraviljadest. Sademete rohkus õitsemisperioodil, eriti aga koristusperioodil ja selle eel suurendavad vilja hallituste nakatumist ja suurendavad mükotoksiinide viljas tekkimise riski.

Millised on võimalused mükotoksiinide sattumiseks teraviljasaadustesse ja teraviljatoodetesse? Arvestades, et valdavalt hallitused nakatavad teri pinnalt, tungides läbi kesta ja pindmiste kihtide, kogunevad ka nende toksiinid peamiselt tera pindmistes kihtidesse. Seetõttu kõige sagedamini on mükotoksiinidest saastatud just kliid, samuti täisterajahu. Eemaldatud kestaga teradest saadud jahu aga on tavaliselt vähem saastatud. Eriti on saastatud mükotoksiinidest kliid, mis saadakse niisutatud terade koorimisel, kui kliidid järgnevalt ei kuivatata. Niisketes kliides on hallituste arenguks ja mükotoksiinide tekkeks kõige soodsamad tingimused.

Meie katsetes täisterajahu valmistamisel selgus, et toksilisuse teke jahus on seotud ka teravilja liigi ja säilitustemperatuuriga. *Paramaecium caudatum* testi põhjal mittetoksilistest teradest valmistatud täisterajahus tekkis toksilisus eelkõige kaeral ja säilitamisel toatemperatuuril (laboris +18-22°C). Külmkapis (+4°C) aga samadel nisu ja odra proovidel toksilisust ei tekkinud., mis lubab oletada ka mükotoksiinide puudumist sel juhul. Seega hallituste saastatud jahvatatud vilja kestvalt säilitamine või suurte koguste ettejahvatamine võib suurendada jahus hallituste arvukust ja mükotoksiinide esinemist.

Kirjanduse andmete põhjal on teradelt kesta eemaldamine mükotoksiinide sisalduse vähendamiseks jahus suhteliselt hea efektiga. Nii väheneb jahvatamisel kesta eelneva eemaldamisega aflatoksiini sisaldus 40%. Eriti efektiivne on see kaeral, kus kest on tugevasti nakatunud. Vilja sorteerimine ja sõelumine läbi 2 mm Ø sõela võimaldab eraldada kõige sagedamini mükotoksiinidest DON, NIV (nivalenool), T-2 ja HT-2 saastatud fraktsiooni. Peentera võib olla juba põllul nakatunud, näiteks *Fusarium* liikidest, ja sisaldada mükotoksiine. Ka poolikud ja purunenud kestaga terad nakatuvad kergesti hallituste juba koristamise järel ja on üheks võimaluseks mükotoksiinide tekkeks viljas.

Mükotoksiinid võivad sattuda teraviljasaadustest ka teraviljatoodetesse nagu leib, sai, küpsised, keeksid jt kondiitritooted, samuti makaronidesse, nuudlitesse jne, kuna nad on suhteliselt termotabiilsed, ei lagune küpsetamisel, keetmisel, aurutamisel või lagunevad vaid vähesel määral. Seda kinnitavad Saksamaa LV teadlaste korraldatud pagaritoodete uurimused. Nii ei lagune DON näiteks 120°C juures, osaliselt alles 210°C puhul. Mükotoksiinid lagunevad vähe hapete ja aluste toimel, on vastupidavad fermentatsioonile jne. Vähe laguneb fermenteerimisel ohratoksiin, veelgi vastupidavamad on DON, ZEN, aflatoksiinid ja fumonisiinid, mis jäävad saastatud odra kasutamisel õllesse. Ka loomade organismis mükotoksiinid lagunevad vähe ja lähevad üle toodangusse – liha, piim, või, juust, munad. Juustus võib olla nende sisaldus võrreldes piimaga kõrgem rohkem kui 6 korda.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et mükotoksiinide süstemaatiline ja piisavas mahus (ca 1000 proovi aastas) seire teraviljas on hädavajalik, et selgitada välja põhilised tegurid, millest mükotoksiinide tekkimine viljas nii põllul kui laos sõltuvad, ja töötada välja meetmed selle ohu vähendamiseks ja likvideerimiseks. Kuna mükotoksiinide määramine on kallis (vt

www.pmk.agri.ee), siis on vajalik kaasata seireks mitmete teravilja kasvatamise ja töötlemisega seotud ametkondade rahalised ressursid. Ainult vajalike rahaliste vahendite panustamine võimaldab saavutada sööda-ja toiduteravilja, teraviljasaaduste ja teraviljatoodete ohutuse, mis on tarbija jaoks üks kõige olulisemaid näitajaid.

Lisa 9.

Mükotoksiinide analüüsid 2006 ja 2007.a. (Tervisekaitseinspektsiooni Tartu labori andmed)

Tooted/toksiinid	Proovide arv	Proovide arv	Neist Eesti tooted	Neist Eesti tooted	Neist Import-tooted	Neist Import-tooted	Toksiine sisaldanud proovide arv	Toksiine sisaldanud proovide arv
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Aflatoksiinid								
Teraviljatooted	5	10	4	5	1	5	0	2
Pähklid	4	7	0	0	4	7	0	1
Vürtsitaimed	6	7	2	3	4	4	6	5
Imiku- ja väikelapse toit	1	5	0	0	1	5	1	0
Kuivatatud puuvili	5	1	0	0	5	1	0	1
Deoxynivalenol								
Teraviljajahud		5		3		2		0
Teraviljahelbed		5		0		5		0
Leivad		5		0		5		0
Imiku- ja väikelapse toit		5		0		5		0
Ohratoksiin A								
Teraviljatooted	7	10	6	5	1	5	5	2
Rosinad	6	4	0	0	6	4	0	1
Kohv	6	4	0	0	6	4	6	1
Veinid		4		0		4		4
Kakao		4		2		2		2
Imiku- ja väikelapse toit	2	5	0	0	2	5	0	1
Zearalenoon								
Teraviljatooted	5	19	4	5	1	14	2	3
Teraviljahelbed		4		0		4		0
Maisihelbed	4	4	0	0	4	4	0	1
Leivad	5	5	5	4	0	1	3	0
Küpsised	5	3	2	0	3	3	0	1
Imiku- ja väikelapse toit	1	5	0	0	1	5	0	0
Patuliin								
Õunamahlad ja -nektarid	10	16	4	8	6	8	1	5
Viljalihaga õunatooted	4	1	1	1	3	0	0	0
Õunasiider		1		1		0		0
Imiku- ja väikelapse toit	4	2	1	1	3	1	0	0

Nitraadisaldused proovides (Tervisekaitseinspektsiooni Tartu labori andmed)

Tooted	Proovide arv	Proovide arv	NO ₃	NO ₃	kontrollproov	piinorm
	2006	2007	2006	2007	2008	
Imiku- ja väikelapse toit	7	6	52	66		200
Suvine aedsalat	8	2	2974	2025		3500
Talvine aedsalat	12	2	3310	2915	2170	4500
Jääsalat	6	4	1023	963		2500
Külmüt. spinat	1	3	1430	1240		2000
Talvine värsk spinat		2	1105	3075		2500
Suvine värsk spinat	2	1		2660		3000
Salat Frillice		3		3383		3500-4500
Rooma salat		1		1840		4500
Salat Lollo Rosso		1		3350		3500
Salat Tammeleht		2		2920		4500
Salat Rucola		2		8150		puudub
Hinakapsas	1	1	1850	1800		Puudub
Värsk kurk	6	6	468	184	326	Puudub
Roheline sibul	1	1	440	99		Puudub
Murulauk		1		5520		Puudub
Värsk till	1	3	5290	3540		Puudub
Basiilik	1	1	4040	5350		Puudub
Meliss		1		6180		Puudub
Oregano		1		2670		Puudub
Piparmünt		1		4990		Puudub
Tüümian		1		4290		Puudub
Petersell	1	4	3470	2248		Puudub

**Polütsükliiliste aromaatsete süsivesinike esinemine proovides 2006 ja 2007
(Tervisekaitseinspeksiooni Tartu labori andmed). Proovide arv 50.**

	2006.a. 50 proovist	2007.a. 50 proovist	2008 kontrollproov Rapsiõlist Olivia	2008 kontrollproov Täissuitsuvorst Koondproov 5 tootest
benso(a)püreen BaP	31 proovis	28 proovis	Ei leitud	Ei leitud
benso(a)antratseen BaA	39 proovis	39 proovis	<0.3	Ei leitud
benso(c)fluoreen BcL	30 proovis 44-st	35 proovis	<0.3	Ei leitud
benso(b,k,j)fluoranteeni B(b,k,j)F	40 proovis	38 proovis	<0.3	Ei leitud
indeno(1,2,3-cd)püreen IcP	21 proovis	24 proovis	<0.3	Ei leitud
benso(ghi)perüleen BgP	30 proovis	27 proovis	Ei leitud	Ei leitud
krüseen CHR	37 proovis	41 proovi	<0.3	<0.3
dibenso(a,h)antratseen DhA	13 proovis	7 proovi	Ei leitu	Ei leitud
dibenso(a,l)püreen DIP	4 proovis		Ei leitu	Ei leitud
Dibenso(a,i)püreen			Ei leitud	Ei leitud
dibenso(a,e)püreen DeP	3 proovis		Ei leitud	Ei leitud
Tsüklopenta(cd)püreen CPP		28 proovis	Ei leitud	<0.3

Lisa 12.**Lisaainete seire tulemused 2005- 2007 a. Tervisekaitseinspektiooni Tartu labori andmed**

Määratav aine	Proovide arv 2005	Proovide arv 2006	Proovide arv 2007	Üle normi 2005	Üle normi 2006	Üle normi 2007	Kontrollproov keeksist 2008.	Kontrollproov margariinist 2008
Bensoehape, sorbiinhape	20	29	25	1	3	2	<20 (ei ole lubatud) 595 (2000)	<20 (ei ole lubatud) 428 (1000)
Propüleenglükool	10	16	15	4	4	0		
Sünteetilised toiduvärvid	15	25	26	1	0	2		
Sünteetilised magusained	10	20	21	2	0	2		
Nitritid, nitraadid	32	30	Saasteainete seire	0	0	Saasteainete seire		
Sudaanid I, II, III ja IV	13	15	11	0	0	0		
Karmiin	x	x	20	x	x	0		
Väaveldioksiid ja sulfitid	X	x	20	x	x	1		

Lisa 13.

Pestitsiidide jääkide koosmõju ja sünergism

Koosmõju

Viimase kaheksa aasta jooksul on kahe või enama pestitsiidi jäägi esinemised juur-ja puuviljades ning teraviljades peaaegu kahekordistunud, vastavalt 15,5%-lt 1997. a. 26,7%-ni 2005.a. Samal ajal on tunduvalt kasvanud ka erinevate pestitsiidijääkide arv ühes tootes - 1997. a. oli see 8 nimetust, 2005.a. juba 23 nimetust (EU 2007. a. aruanne). Pole alust arvata, et sama tendents ei jätku ka edaspidi ja selleks on kindlad põhjused. 1. kahjurite ja umbrohtude resistentsuse kasv pestitsiidide suhtes sunnib suurendama pestitsiidi koguseid ja neid vaheldama; 2. pidevalt võetakse kasutusse uusi pestitsiide.

Inimese tervisele kujutab toiduainetes esinevate pestitsiidijääkide tõsiseid ohte eelkõige seetõttu, et sageli pole teada, kuidas erinevate pestitsiidijääkide kombineerumine mõjub. Kumulatiivset ohtu kujutavad eelkõige ühesuguse toimemehhanismiga pestitsiidid. Näiteks, nelja rühma kuuluvad pestitsiidid, mida laialdaselt kasutatakse aianduses, põllunduses, majapidamises, spordiväljakutel jm fosfororgaanilised, N-metüül karbamaadid, triaziinid, klooratsetaniliidid, omavad ühesugust toimemehhanismi, mõjudes närvisüsteemi kaudu (<http://www.epa.gov/pesticides/cumulative/>).

Kuidas aga hinnata laboratoorselt läbi viidud analüüside tulemusi, kus sidrunis leiti 8 erinevat pestitsiidi jääki. Vaadeldes nende pestitsiidide nimekirja, mille jääke leiti sidrunist ning kasutades pestitsiidide toksilisuse kohta koostatud andmebaasi (Kegley, 2008), leidsime neli preparaati, mis otseselt mõjuvad reproduktiivorganitele. Tervishoiu aruannetes viimasel ajal esilekerkinud viljatuse probleem võib olla alguse saanud just sellistest koosmõjudest. Kas ei peaks nende jääkide taset hindama summaarselt ja siis alles võrdlema kehtestatud MRL-ga?

Kelle jaoks on kehtestatud MRL piirnormid? Ilmselt on arvestatud tervet täiskasvanud inimest. Need normid ei arvesta riskigruppe, kelleks on lapsed, ravimite tarvitajad, rasedad, taimtoitlased. Kuni pole läbi viidud spetsiaalseid uurimisi riskigruppide osas, ei saa adekvaatselt hinnata ei ADI (krooniline) ega ARfD (akuutne) riski. Ilmekaks näiteks on kolmes Euroopa riigis, Saksamaa, Inglismaa ja Holland läbi viidud uuringud laste õunte söömise kohta, kus arvesse võeti väga palju faktoreid: lapse vanus, kehakaal, õuna sort, suurus, päeva /pikema aja jooksul söödud õunte arv/kaal. Ilmneb, et eri maade laste õunte söömise harjumused on täiesti erinevad. Väga täpsete andmete (mitte umbmäärane laste rühm keskmiste näitajatega vaid konkreetsed lapsed) analüüs näitas, et vaatamata sellele, et õuntes ei ületanud pestitsiidi jäägid mitte kunagi MRL, ületas Saksamaa laste õunte söömisel ARfD (akuutne) 27 korda MRL limiidi Phosphamidoni osas ning 9 korda Imazalili osas (www.pan-germany.org/download/myth_safe_fruit_and_vegetables.pdf).

Kui EU riigid on teatud piires vabad pestitsiidijääkide lubatud piirnormide kehtestamisel toiduainetele, kaotab see mõtte, kui pole läbi viidud spetsiaalseid uurimusi elanikkonna erinevate gruppide tegeliku toidutarbimise osas. Eestis tuleks läbi viia sellised uurimused nende produktide osas, kus on erinevaid pestitsiidi jääke pidevalt leitud, ning ühe näitena võiks puuviljade osas sihtgrupiks taimetoitlased (menüüs tõenäoliselt keskmisest rohkem töötlemata aiasaadusi) ja kõrge sissetulekuga perede lapsed (kellel ei ole probleeme ka kallimate hea väljanägemisega importpuuviljade ostmisega).

Meie poolt korraldatud toiduproovide analüüside põhjal saab hinnata, milliseid pestitsiidi jääke leiti või mitte, kas nende tase on lubatud normi piires või mitte, kuid ADI (krooniline) kui ARfD (akuutne) tervise riski hindamiseks on andmed liiga napid ja ühekülgsed.

Kroonilise riski hindamine on üldse tagantjärgi tarkus, see ilmneb alles pikaajaliselt ja inimkond on selle eest pidevalt pidanud oma elu ja tervisega lõivu maksma. Kuigi uue preparaadi turule toomine on pikk protsess ja selle ohutus on kõikide sertifikaatide järgi garanteeritud, ilmnevad tõelised ohud alles pikema aja möödumisel. Seetõttu kuulutatakse paljud kaua aega kasutuses olnud preparaadid tervisele kahjulikeks, kõrvaldatakse tootmisest ning keelustatakse.

Sünergism

Igapäeva elus puutume pidevalt kokku paljude pestitsiididega ning nende jääkidega. Sageli pole teada, kas nende kombineerumisel toimub (a) summeerumine (b) sünergeeriv toime, nn võimendav, mis seisneb ühe või mõlema komponendi mõju paljukordses suurenemises (c) või antagonism (toime nõrgenemine) (Kepner, 2004).

Esimene uurimus erinevate pestitsiidide sünergismi kohta publitseeriti juba 1957.a. (Frawley, jt., 1957). Autorid kirjutavad fosfororgaaniliste preparaatide etüül-*p*-nitrofenüül-benseenietiofosfaadi ja malathioni koosmõjul ilmnenud 50-kordsest toime võimendumisest koortele ja 10 kordne võimendumine rottidele. Ülevaate artiklis pestitsiidide vastastikusest toimest on näide 100 kordsest toksilisuse tõusust (Thomson, 2004). Siiski pole see ala kuigi põhjalikult uuritud. Põhjus on ka arusaadav, sest puhtfüüsiliselt ei ole võimalik kõiki olemasolevaid ja uusi preparaate kombineerida. Sageli on preparaatide sünergism ilmnenud juhuslikult. Üheks drastiliseks näiteks on kahe pestitsiidi, permetriini ja Ndietyl-m-toluamiidi (DEET) vahel ilmnenud tugev sünergism (Kepner, 2004); esimest kasutati ohtliku viiruskandja moskiitosäase hävitamiseks, teine kuulub enamiku repellentide (putukate peletusvahendid) koostisse. Samaaegselt sääskede otsese hävitamisega soovitati elanikel kasutada repellente enda piserdamiseks. Ilmnes tugev sünergism, mis kutsus esile tõsised tervisehäireid.

Permetriin on nii põllumajanduses kui olmes väga laialdaselt kasutatav insektitsiid. Hoolimata kahe preparaadi, permetriini ja DEET-i sisaldavate repellentide kokkupuute suurest tõenäolisusest ja kuigi nende sünergeeriv toime on tuvastatud, puudub müügivõrgus olevatel repellentidel vastav hoiatus.

Sünergism on kemikaalide koosmõju äärmuslikem variant, ekspertiisi käigus ühes ja samas produktis tuvastatud pestitsiidijääkide kombineerumisel seniste teada olevate faktide põhjal sünergeeruvat toimet ei esine. Kuid toiduga saadud kahjulike ainete jäägid võivad kergesti kokku puutuda kemikaalidega, mida kasutatakse olmes, kosmeetikavahendites, medikamentides. Omaette probleem on pestitsiidide(jääkide) ja medikamentide koosmõju inimesele. Juhuslikult tekkinud raske terviseprobleem, mis tekkis haavandtõve raviks kasutatud preparaadi Dagamat kasutanud noormehel diazinoniga pritsitud muru niitmisel, aitas alles pikaajaliste ja mitmekülgsete uuringute tulemusel välja selgitada, et nimetatud ravim teeb inimese 100 kuni 1000 korda tundlikumaks fosfororgaaniliste pestitsiidide suhtes (Kepner, 2004). Antud näites ei ole küll otseselt tegemist toiduohutusega, kuid fosfororgaanilised insektitsiidid on põllumajanduses tavalised, nende jäägid produktides tuvastatud ja seega sattudes koos toiduga vastavaid medikamente kasutanud inimese organismi, võivad seal esile kutsuda tõsiseid mürgitusi.

Lisa 14.

Mõisted ja lühendid

ADI-arv (acceptable daily intake - max soovitatav kogus päevas arvestatuna kehakaalu kg kohta) on soovitatav ööpäevane lisa- või saasteaine piirdoos inimese kehakaalu kilogrammi kohta. ADI-arv näitab maksimaalset tarbitavat kogust, mille juures lisa- või saasteaine ei ole veel toksiline. ADI-arv on igas vanuses inimese jaoks ühesugune.

ARfD (acute reference dose); akuutne etalonannus, kemikaali ARfD on toidus või joogiveses sisalduva aine hulga hinnang, tavaliselt esitatud kehakaalu alusel, mis on söödud 24-tunnise või vähema perioodi vältel ilma märgatava tervise riskita tarbijale. Hinnang baseerub evalvatsiooni toimumise ajal teada olevate faktide alusel.

EPA (Environmental Protection Agency) Keskkonnakaitse Agentuur.

MRL (maximum residue level) pestitsiidijäägi maksimaalne lubatud norm. MRL normid näitavad pestitsiidijäägi maksimaalset taset, mida võiks toiduaines leida, kui toorme tootmisel on järgitud head põllumajandustava. MRL normide seadmisel üritatakse tagada, et maksimaalsed pestitsiidijäägid ei põhjustaks toksikoosi.

PAH polütsüklilised aromaatsed süsivesikud, kõige ulatuslikum keemiliste ühendite grupp, mille teatud esindajad on teadaolevalt vähkitekitaavad.

PCB kloreeritud bifenuül, mille kasutamine tootmises on tänapäevaks viidud miinimumini, kuid endiselt on keskkonnas ringluses, akumuleerub rasvastes toodetes, eelkõige kalas.

PFR bromeeritud tuleohtlikkuse vähendaja, kasutatud elektroonikatoodetes, ehitusmaterjalides, tekstiilis, mööblis jne. Püsivad ühendid, mille sisaldused keskkonnas ja inimorganismis on tõusmas.

WHO Maailma Tervishoiuorganisatsioon.